

عامه بودیجه

(تیوری)

Ketabton.com

لیکوال: پوهنوال دوکتور سید محمد ٲینگار

ژباړن: پوهنیار رحمت الله منگل

د کتاب ځانگړنې

د کتاب نوم: عامه بودیجه (تیوري)
لیکوال: پوهنوال دوکتور سید محمد ټینگار
ژباړن: پوهنیار رحمت الله منگل
خپرنډوی: نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ وار: دویم
چاپ کال: ۱۴۰۰ لمریز
قیمت: ۱۵۰ افغانی

نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه

مخامخ لومړی ادرس: کوټه سڼي-دسیلو د څلورم اوینځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر بلاکونونه
دویم ادرس: د دهمزنگ لومړی سړک (مرکز عمومي کتابفروشي). ۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰
درېیم ادرس: جوي شیر دخپرنډویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز ۰۷۸۱۸۹۴۰۶۴
۰۷۸۶۶۳۰۷۳۱ / اړیکې: ۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵ / ۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳
برېښنا لیک: moustaqble۲۰۱۸@gmail.com

د چاپ حقوق یې ژباړن او خپرنډویه سره خوندي دي

ڊالی!

ریښتینو علمآو، مجاهدینو، غازیانو، هیوادپالو او
هغو ته، چي د هېواد اوبه مدیریت کوي.

د ژباړن خبرې

لمړي سر کې بايد يادونه وکړم، چې اقتصاد په برخه کې مې دا دويم کتاب دی؛ چې ژباړم يې لمړی کتاب د (عامه اقتصاد) په نوم دی، چې دوکتور پوهاند عبد القیوم عارف ليکلی او ما ژباړلی او دغه کتاب مې د نن څخه تقريباً څلور کاله دمخه ژباړلی ؤ او يو څه کارونه يې پاتې شول ځکه چې د ماستري د ترسره کولو لپاره مليشيا هېواد ته لاړم او د دې کتاب د ژباړې او چاپ کارونه همداسې نيمگړي پاتې شول.

د کار پيل د اړتيا د رفع کولو په خاطر او يا هم د ستونزې د له منځ وړلو لپاره رامنځ ته کيږي. هغه څه؛ چې نن سبا په افغانستان کې ورته ډېره اړتيا ليدل کيږي د اقتصاد په برخه کې په کافي اندازه د پښتو کتابونو نه شتون دی او د محصلينو او حتی د استادانو له طرفه دا شکايت کيږي چې په پوره ډول په پښتو موضوعات پيدا کول ډېر ستونزمن دي او دغه اړتيا بايد رفع شي. دا يوه لويه ستونزه ده؛ چې په پښتو ژبه باندې په عموم کې لېکنې ډېرې کمې دي نو د دې ستونزې د له منځه وړلو لپاره د مختلفو ژبو څخه د کتابونو ژباړه اړينه بولم تر څو دغه ډول اړتياوې مرفوع او ستونزې له منځه يووړل شي.

په لمړي سر کې غواړم، چې له سترکریم او تر ټولو مهربان ذات (ج) شکر ادا کړم، چې ما ته يې دا توان راکړی چې پدې برخه کې يو څه وليکم. په دويم قدم کې د ارواښاد پوهانوال صاحب ډاکټر سيد محمد ټينگار دې الله ج و بښي چې يو ستر کار يې پدې برخه کې تر سره کړی او په ژوند يې ماته د دې کتاب د ژباړلو اجازه هم راکړه، الله ج دې يې ښکلي جنتونه په برخه کړي.

غواړم له ځينو استادانو او ملگرو څخه هم ځانگړې مننه وکړم، د شېخ زاید پوهنتون د اقتصاد پوهنځی استادان هر يو، پوهنيار شرف الدين شرف، پوهنيار خالد پښتون، د پکتيا پوهنتون استاد پوهنيار خالد شاکر، ماسټر خبير خبير، د پامير پوهنتون استاد عزت الله تمدن او حضرت الله ارغوان، چې زما سره يې د دې کتاب په مخکنه کې ځانگړې مرسته کړې کور يې ودان تل دې همداسې هڅاند وي.

د قرآني آيت د مفهوم مطابق چې فرمايلي يې دي، «انسان کمزوری پيدا شوی» نو د انسان هره کرڼه له نيمگړتياؤ خالي نه وي نو له گرانو لوستونکو څخه هيله کوم، هغه نيمگړتياوې، چې په دې کتاب کې موجودې وي راپه گوته کړي، ترڅو په راتلونکې کې يې اصلاح کړم. الله دې

وکړي چې ددغه علمي اثر ژباړه زمونږ درنو استادانو او محصلينو ته گټوره تمامه شي.
د يوه داسې افغانستان په هيله، چې د هر وگړي د سوکالي او آرامۍ هيلې يې پوره وي.

پوهنيار رحمت الله منگل

د شېخ زاید پوهنتون؛ اقتصاد پوهنځی؛ مالي او بانکي څانگې استاد

تقریظ

محترم پوهنیار رحمت الله منگل، چې د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانگې استاد دی یو داسې علمي کار تر سره کړی، چې نن سبا ورته زیاته اړتیا لیدل کیږي.

مهمه ده، چې په داسې موضوع لیکنه وشي، چې ورته اړتیا لیدل کیږي، په اوسني وخت کې ستره ستونزه دا ده، چې په اقتصاد کې د پښتو کتابونو لیکنو شمېر ډېر کم دی، د دې ستونزې سره زموږ محصلین لاس او گربوان دي، داسې لیکنې کمې دي، چې دوی دې په خپلو مونوگرافونو کې ترې گټه پورته کړي. همداشان په خپله ژبه کې د کتابونو لیکنه او یا خپلې ژبې ته د نورو کتابونو ژباړل ستر خدمت دی. د شیکسپیر په وینا، هغه خلک ډېر څه زده کولی شي او زر پرمختگ کولی شي، چې په خپله ژبه زده کړې تر سره کوي.

نوموړي استاد دغه ژباړل شوی کتاب مؤثر او گټور بولم، د گټورتیا علت یې دا دی، چې د افغانستان د اقتصاد پوهنځیو دریم ټولگي کې تدریسیري او همدارنگه بل مهم اړخ یې دا دی چې دغه کتاب د اقتصاد پوهنځی د کریکولم د مفرداتو مطابق دی. نو ځکه ویلی شو چې د استادانو او زده کړیالانو هغه ستونزې چې په دې برخه کې یې لرلې تر ډیره حده به یې حل کړي او د استاد دغه گام پرځای بولم او ستایم یې.

نومړی کتاب چې له مختلفو معتبرو نړیوالو او داخلي منابعو څخه پکې استفاده شوې یوه ډېره گټوره لیکنه ده هغه مفاهم، چې ورته اړتیا ده په دې کتاب کې ورته ځای ورکړ شوی. په دغه کتاب کې ځینې داسې موضوعاتو ته ځای ورکړ شوی، چې د افغانستان بودیجوي سیستم لپاهر اړین دي. په نوموړي کتاب کې ځینې موضوعات د مالیې وزارت څخه را اخستل شوي، او د څو کلونو بودیجه سره پرتله شوې دا لوستونکو ته لا جالبه ځکه وي، چې موږ د افغانستان د بودیجې په اړه پوهیږو، چې اوس او مخکې کلونو کې د افغانستان بودیجه څه ډول وه او د پرتلې په اساس موږ کولی شو دا مالومه کړو، چې زموږ بودیجه ولې زیاته شوې یا کمه شوې، علتونو او ننگونو باندې یې پوه شو، د دې تر څنګ دا په ډاګه کوي، چې کوم فعالیتونو ته بودیجه کې ځای ورکړ شوی، پایله یې څه وه، اوس باید څه وشي، چې بودیجه کې بدلون گټور تمام شي. پورته موضوعاتو ته په کتور دغه کتاب د اقتصاد په برخه کې یوه گټوره زیاتونه گڼم.

محترم استاد ته د لا بریاؤ دعا کوم. په درنښت

استاد پوهنوال ډاکټر رحیم جان دردمل

د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی پخوانی رئیس

تقریظ

دایو حقیقت دی، چې د یوه کار پیل او په معقوله توګه یې تر سره کول زیات ستونزمن وي ولې ستونزو ته حل لاره نه پیدا کول تر هغه ستره ستونزه ده. د ژوند هر پړاو له ستونزو ډک وي که ستونزې تر یوه حده رفع هم شي بیا هم نیمګړتیا په همغه کار کې کیدای شي په پشپړ ډول له منځ لاړې نه شي ځکه چې انسان نیمګړی دی.

نو پدې هیله چې دغه کتاب تر یوه حده د بودیجې په برخه کې د اقتصاد پوهنځی محصلینو او استادانو د درسي موادو د نه شتون ستونزه راکمه کړي. نو محترم استاد رحمت الله منگل، چې د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یوه داسې هڅه تر سره کړې چې ورته اړتیا لیدل کیده، او د محترم استاد دغه چاره په ریښتیا هم یو ځانګړی اهمیت لري.

نوموړي استاد د عامه بودیجې تیورۍ تر عنوان لاندې دغه کتاب چې ژباړلی دی یوه ځانګړتیا، چې دغه کتاب یې له ځانه سره لري او د دې کتاب اهمیت څرګندوي هغه دا ده، چې دغه کتاب د افغانستان د پوهنتونونو د اقتصاد په پوهنځیو کې تدریسېږي او بل اهمیت یې دا دی چې هغه موضوعات چې په دغه کتاب کې شامل دي هغه د اقتصاد پوهنځی د عامه بودیجې مضمون د کریکولم مفرداتو مطابق کټ مټ پدې کتاب کې راخستل شوي. او همدا شان هیله لرم، چې دغه کتاب به د محصلینو او استادانو سره د مرستې لامل وګرځي نو په همدې اساس د استاد دغه ژباړه چې تر سره کړې یې ده ستایم. محترم استاد د کتاب د ژباړې ټول اصول په پام کې نیولي.

نوموړی کتاب چې د دري ژبې څخه پښتو ته ژباړل شوی د کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې وتلي استاد محترم پوهنوال سید محمد ټینګار لخوا لیکل شوی اوچاپ شوی دی له نیکه مرغه دغه اثر اوس د استاد رحمت الله منگل په زیار او هڅو سره پښتو ژبې ته ژباړل شوی.

زه محترم استاد منگل صاحب ته په راتلونکې کې په علمي کړنو کې د نورو بریاءو هیله کوم.

په درنښت

استاد پوهنیار مامور الدین منگل

د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی معاون

مطالبو لړلیک

۱۵	..... سریزه
۱۷	..... لومړی څپرکی
۱۷	..... د بودیجې مفهوم، ماهیت او تاریخي شالید
۱۷	..... د بودیجې تعریفونه
۱۸	..... د بودیجې ځانګړتیاوې
۱۸	..... په نړۍ کې د بودیجې تاریخي سېر
۲۰	..... په افغانستان کې د بودیجې تاریخي سېر او تکامل
۲۳	..... د بودیجې د شتون فلسفه
۲۳	..... د دولت بودیجه
۲۳	..... بودیجه او په اقتصاد کې د دولت رول
۲۴	..... د غېرې انتفاعي، محلي، دولتي بودیجه بندۍ او خصوصي بودیجه جوړونې ترمنځ توپيرونه
۲۸	..... د بودیجه بندۍ ګټې
۲۹	..... د برنامې جوړونې او بودیجې ترمنځ اړیکې
۲۹	..... د دولت د بودیجې څلورګونی رول
۳۴	..... پوښتنې
۳۴	..... ماخذونه
۳۵	..... دویم څپرکی
۳۵	..... د بودیجې دندې
۳۵	..... د بودیجې عنعنوي دندې
۳۵	..... د بودیجې سیاسي دندې
۳۶	..... د بودیجې قانوني دندې (حقوقی دندې)
۳۶	..... د بودیجې د مالي سیاست دندې
۳۶	..... د بودیجې اقتصادي سیاست دندې
۳۷	..... د بودیجې ماډرنې دندې
۳۷	..... د بودیجې د پلانګذاری دندې
۳۷	..... د بودیجې تحلیلي دندې
۳۹	..... لنډیز
۴۰	..... پوښتنې
۴۰	..... ماخذونه

دریم څپرکی..... ۴۱

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلان جوړونه..... ۴۱

مصارف او د بودیجې د مصارفو پلان گذاري ۴۱

د مصارفو طبقه بندي ۴۲

په افغانستان کې د مصارفو طبقه بندي ۴۴

عواید او د بودیجې د عوایدو پلان گذاري ۴۵

د عوایدو طبقه بندي ۴۷

په افغانستان کې دعوایدو طبقه بندي ۴۸

لنډیز ۴۹

پوښتنې ۵۱

مأخذونه..... ۵۱

څلورم څپرکی ۵۲

د بودیجې اصول ۵۲

د کلني والي اصل ۵۲

د بودیجې د وحدت اصل ۵۳

د بودیجې د تعادل اصل ۵۴

د بودیجې د جامعیت اصل ۵۵

د بودیجې د تفصیل یا شاملیت اصل ۵۵

د بودیجې د تخصیص اصل ۵۶

د راپور ورکولو اصل ۵۷

د بودیجې د صلاحیت اصل ۵۸

د بودیجې اجرائیوي اصل ۵۸

د بودیجې د علنیت (څرگندوالي) اصل ۵۹

لنډیز ۶۰

پوښتنې ۶۲

مأخذونه..... ۶۲

پنځم څپرکی ۶۳

د بودیجې جوړونې ډولونه ۶۳

د صفر په اساس بودیجه ۶۴

لنډیز ۶۸

پوښتنې ۶۹

مأخذونه..... ۶۹

۷۰..... شپږم څپرکی

۷۰..... د بودیجې مراحل

۷۰..... د بودیجې ترتیب:

۷۳..... د بودیجې تصویب

۷۵..... شکل په افغانستان کې د بودیجې د تصویب مراحل

۷۵..... د بودیجې اجرا

۷۶..... د بودیجې ابلاغ:

۷۷..... د طرحو او فعالیتونو مبادلې او موافقت پانې:

۷۷..... تخصیص (اعتبار)

۷۸..... شکل د بودیجې اجرایوي دوران

۷۸..... د بودیجې کنترول:

۷۸..... د بودیجې اداري کنترول:

۷۹..... قضایي کنترول:

۸۰..... د بودیجې پارلماني کنترول:

۸۴..... لنډیز

۸۷..... پوښتنې

۸۸..... اووم څپرکی

۸۸..... د برنامې په اساس بودیجه جوړونه او ولایتي بودیجه

۸۸..... د برنامې په اساس د بودیجې مفهوم اوماهیت

۹۰..... په افغانستان او نړۍ کې د برنامې په اساس د بودیجه جوړونې شالید

۹۲..... د عنعنوي بودیجې ستونزې

۹۲..... د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پیوند او ارتباط نشتوالی

۹۲..... د عادي او انکشافی بودیجې ترتیب

۹۳..... د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی

۹۳..... د برنامې په اساس د بودیجې گټه او له عنعنوي بودیجې سره د هغې مقایسه

۹۳..... د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو تر منځ پیاوړی او څرگند ارتباط او پیوند ایجادوي

۹۴..... دغه طریقې مختلفې بودیجې یو له بل سره یوځای کوي

۹۴..... د بودیجې په تخصیص پورې د اړوندې تصمیم نیونې پروسه په مؤثر ډول ممکنه کوي

۹۴..... د مالي منابعو اداره د وزارتونو په داخل کې پیاوړي کوي

۹۴..... د بودیجې د تصویب شفافتره پروسه

۹۴..... له خارجې بودیجې څخه د دولت اصلي بودیجې ته زیات مالي وجوه (بیسي) جلبوي

۹۵..... د برنامې په اساس بودیجې له تطبیق څخه مخکې اړین شرایط

۹۵..... د وزارت ستراتیژیک پلان

۹۶	منځ مهاله پلاننگڌاري.....
۹۶	د اجرائیويي شاخصونو ډولونه.....
۹۷	د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د اړونده اسنادو تر کيب او جوړښت.....
۹۷	د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند شکل (بڼه).....
۹۷	د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند عناصر.....
۱۰۲	د برنامې په اساس د بودیجې گرافيکي جوړښت.....
۱۰۴	د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې عناصر.....
۱۰۶	د اجرائتو سنجش.....
۱۰۷	د بودیجې د تنظيم پروسه.....
۱۰۹	د بودیجې د ترتیب تقویم.....
۱۱۰	د ماليې وزارت اقدامات.....
۱۱۰	د بودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال.....
۱۱۱	د لږمړیتوبونو تشخیص:.....
۱۱۱	د مصرفي پلانونو د ارتباط ملاحظه کول.....
۱۱۱	د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال.....
۱۱۲	د ماليې وزارت نور اقدامات.....
۱۱۲	د بودیجې منځ مهاله چوکاټ او بودیجوي سقفونه.....
۱۱۲	د برنامې په اساس د بودیجې مراحل.....
۱۱۲	په بودیجوي واحدونو کې د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق کوونکی ټیم (مربوطه وزارتونه).....
۱۱۳	د بودیجوي واحد لپاره د ستراتیژیک هدف تعیین (مربوطه وزارتونه).....
۱۱۴	د برنامې د اساسي جوړښت طرحه او د اړوندې برنامې د اهدافو ټاکنه.....
۱۱۴	د برنامې اهداف.....
۱۱۵	برنامه.....
۱۱۵	د هرې برنامې لپاره د مدیر ټاکل.....
۱۱۶	د هرې برنامې لپاره باید داخلي کاري گروپ ایجاد او په کار وگمارل شي.....
۱۱۶	د هرې برنامې لاندې د فرعي برنامو ایجاد او طرحه کول.....
۱۱۹	د فعالیتونو ثبت او پیژندل [عادي فعالیتونه او انکشافی پروژې.....
۱۱۹	د هرې برنامې لپاره د کړنلارو او اهدافو د شاخص تهیه [فرعي برنامه].....
۱۲۰	د محصولاتو یا کمي پایلو سنجش او ارزیابي.....
۱۲۰	کيفي تغير يا ارزیابي.....
۱۲۱	په مؤثریت پورې اړوند معیارونه.....
۱۲۱	په کړنلاره پورې د اړوندو اهدافو تعیین.....
۱۲۲	د فعالیتونو د قیمت گذارۍ مرحله.....

۱۲۲ ..... د برنامې په اساس د بودیجې د ارایې لپاره د قیمت گذاری روش

۱۲۲ ..... د قیمت گذاری سطحې

۱۲۳ ..... ابتدایي قیمت گذاري

۱۲۴ ..... د مبداء بودیجې (عادي بودیجې) د مصارفو د تعیین مراحل

۱۲۴ ..... د مبدأ بودیجې (انکشافی بودیجې) د مصارفو د تعیین مراحل

۱۲۷ ..... د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاري

۱۲۹ ..... د بودیجې د ترتیب مرحله

۱۳۰ ..... د بودیجې تخصیصات او دمصرفو اجراء

۱۳۰ ..... د حساباتو او مالي چارو د ادارې د سیستم جدول

۱۳۰ ..... تخصیصات

۱۳۱ ..... د تخصیصاتو پروسیجر

۱۳۱ ..... د تخصیصاتو فورمې

۱۳۱ ..... د عادي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

۱۳۱ ..... د انکشافی بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

۱۳۳ ..... ولایتي بودیجه جوړونه څه شی ده؟

۱۳۳ ..... د ولایتي بودیجه جوړونې پس منظر

۱۳۴ ..... د ولایتي بودیجه جوړونې اهداف

۱۳۵ ..... دولایتي بودیجه جوړونې کړنلاره

۱۳۵ ..... د ولایتي بودیجه جوړونې لاسته راوړنې

۱۳۵ ..... د ولایتي بودیجه جوړونې ستونزې او ننگونې

۱۳۷ ..... لنډیز

۱۴۰ ..... پوښتنې

۱۴۱ ..... اتم څپرکی

۱۴۱ ..... د بودیجې حالات

۱۴۱ ..... د بودیجې توازن

۱۴۳ ..... د بودیجې تفاضل یا مازاد

۱۴۴ ..... د بودیجې کسر

۱۴۵ ..... د اداري چارو له امله د بودیجې کسر

۱۴۶ ..... د اقتصادي وضعې تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توگه

۱۴۹ ..... اقتصادي جوړښت د بودیجې د کسر د علت په توگه

۱۵۱ ..... لنډیز

۱۵۳ ..... پوښتنې

۱۵۳ ..... ماخذونه

۱۵۴	..... نههم څپرکی
۱۵۴	..... د بودیجې قطعیه حساب
۱۵۴	..... د قطعیه حساب اهمیت
۱۵۵	..... د بودیجوي واحدونو مکلفیتونه :
۱۵۶	..... د مالیې وزارت مکلفیت
۱۵۷	..... د کنترول او تفتیش اداري مکلفیت
۱۵۷	..... د تفتیش د اظهار نظر ډولونه
۱۵۷	..... موافق نظر څرگندول (اظهار نظر)
۱۵۷	..... مشروط موافق اظهار نظر
۱۵۸	..... په خاصو موضوعاتو باندې له ټینګار سره یو ځای موافق اظهار نظر
۱۵۸	..... مخالف اظهار نظر
۱۵۸	..... د مسؤولیت د رد اظهار نظر
۱۵۸	..... د قطعیه حساب د ترتیب اړتیا
۱۵۸	..... د قطعیه حساب د بازرسی اهمیت
۱۵۹	..... د بازرسی هدف او مرام
۱۵۹	..... په افغانستان کې د دولت د قطعیه حساب تاریخچه
۱۶۱	..... د قطعیه حساب د تهیه کولو مراجع
۱۶۱	..... مالیې وزارت
۱۶۱	..... د کنترول او تفتیش ادارې دفتر
۱۶۲	..... د قطعیه حساب اجزأوې
۱۶۲	..... دمصارفو قطعیه :
۱۶۳	..... شفافیت
۱۶۳	..... د تفتیش روش یا طریقه
۱۶۵	..... لنډیز
۱۶۷	..... پوښتنې
۱۶۷	..... مأخذونه
۱۶۸	..... لسم څپرکی
۱۶۸	..... له مدیریت او حسابداری سره د بودیجې اړیکې
۱۶۸	..... بودیجه او دولتي مدیریت
۱۶۹	..... بودیجه او د مدیریت پروسه
۱۷۰	..... بودیجه او برنامه ریزی
۱۷۰	..... بودیجه او دبرنامې برخي
۱۷۲	..... بودیجه او اقتصادي برنامه جوړونه

۱۷۳	..... بودیجه او سیاست جوړونه
۱۷۶	..... بودیجه او سازماندهي
۱۷۷	..... بودیجه او همغږي
۱۷۸	..... بودیجه او کنترول
۱۷۹	..... بودیجه او حسابداري
۱۸۱	..... په بودیجه جوړونه کې له مرستو څخه استفاده
۱۸۲	..... لنډيز
۱۸۴	..... پوښتنې
۱۸۴	..... مأخذونه

سريزه

د نورو موجوداتو په شان انسان هم لا محدوده غوښتنې لري او د دې لپاره چې خپل ژوند ته دوام ورکړي نو اړتيا لري چې خپلې نامحدوده ټولنيزې، اقتصادي، سياسي روحي او معنوي غوښتنې پوره کړي. اوس که وکتل شي د دې ټولو اړتياؤ د پوره کولو لپاره منابعو ته ضرورت دی او ټولنه د خپلو نامحدوده غوښتنو د رفع کولو لپاره د کيمياه منابعو سره مخ ده. د انساني ټولنې د عقل مطابق دنده دا ده چې د دغو محدودو منابعو څخه خپل اکثره غوښتنې پوره کړي او دا په اصل کې د بوديجې جوړونې لمړنی انځور دی.

بوديجه جوړونه په اصل کې د نامحدوده غوښتنو مقابل کې د منابعو د تخصيص پروسه ده، نو په همدې اساس دولت يوازېنې مرجع ده چې په طبيعت کې د دې کم پيدا کيدونکو منابعو څخه د ټولنې اکثره غوښتنې پوره کوي. د دولت بوديجه د دولت او بشري ټولنې د تکامل سره يو ځای د اکمال پورونو ته رسېدلې او ډېرې پېچلې دندې لري. د بوديجې نننۍ پېچلې تخنیکي جوړښت د بوديجې د پخواني ډېر ساده شکل څخه رامنځ ته شوی دی. په اوس وخت کې د بوديجې هماغه پخوانی او ساده شکل په مختلف ډول د دولتي وسايلو په حيث په کار وړل کېږي يعنی دولت کولی شي، چې د بوديجې په وسيله مختلف سياستونه په مخ بوځي، په بوديجه کې بدلون په مختلفو سياسي، اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو پورې اړه لري. هغه ناخوالې، چې په تېرو دېرشو کالونو کې زموږ په هېواد کې رامنځ ته شوې او زموږ د هېواد ټولنيزه او سياسي وضع باندې يې اغېز شيندلی په هماغه کچه يې په بوديجه باندې هم مستقيمه اغېزه کړې.

خوشبختانه چې اوس زموږ هېواد افغانستان دولت د بوديجې جوړونې له هغو نويو ميتودونو او طريقو څخه استفاده کوي، چې گاونډي هيوادونه يې هم کاروي.

په دغه کتاب کې موږ د بوديجې تيورۍ ته کتنه کړې، چې لس څپرکي لري. لمړي څپرکي کې د بوديجې مفهوم، ماهيت او د بوديجې تاريخي پس منظر تر څپرې لاندې نيول شوی. دويم څپرکي کې د بوديجې په دندو بحث شوی، چې پکې د بوديجې عنعنوي او نوې دندې ذکر شوي دي، په دريم څپرکي کې بيا د عوايدو پلان گذاري او د بوديجې مصارفو بحث شوی، په څلور څپرکي کې د بوديجې اصول تر بحث لاندې نيول شوي، چې ټول يوولس اصله دي. په پنځم څپرکي کې د بوديجې جوړونې ډولونه ذکر شوي په شپږم څپرکي کې د بوديجې مراحلو باندې بحث شوی، چې له ترتيب څخه تر کنټروله پورې دي. په اووم څپرکي کې بيا د برنامې او ولايتي بوديجې په اساس بوديجه جوړونه، چې په افغانستان کې يوه نوې پدیده ده تر بحث

لاندې نیول شوې ده ، همدارنگه په اتم څپرکي کې د بودیجې حالاتو باندې بحث شوی، په نهم څپرکي کې د بودیجې قطعیه حساب په تشریحي ډول تر بحث لاندې نیول شوی او په لسم څپرکي کې بیا د مدیریت او حساب داری سره د بودیجې اړیکې څېړل شوي. د هر څپرکي په پای کې، د مطالبو لنډیز، سوالونو او تمریناتو ته ځای ورکړل شوی.

لومړی څپرکی

د بودیجې مفهوم، ماهیت او تاریخي شالید

د بودیجې کلمه د لاتیني ژبې څخه، چې د بولگا (Bulga) په نامه معمول وه او د څرمنې د بکس معنا یې افاده کوله، اخیستل شوې ده. وروسته نوموړې کلمه په فرانسوي ژبه کې د (Boudgette) په نامه استعمال شوه او پورتنۍ معنا یې افاده کوله؛ د وخت په تیرېدو سره نوموړې کلمه په انګلیسي ژبه کې هم د (Budget) په نامه معمول او مروج شوه.

وروسته نوموړې کلمه له انګلیسي ژبې څخه نورو ژبو ته، چې د هغو له جملې څخه پښتو او پارسي ته هم وارده شوه او همدا د څرمنې د بکس معنا یې افاده کوله؛ د بودیجې اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۴ م کال کې په فرانسه کې په رسمي توګه د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره په کار یوړول شوه او له هغې نېټې وروسته په تدریجي توګه په نورو هېوادونو کې هم دود شوه، چې نوموړې اصطلاح نن ورځ هم په زیاترو هېوادونو کې د بودیجې په نامه یادېږي. (۱:۲).

د بودیجې تعریفونه

د بودیجې په اړوند زیات تعریفونه وړاندې شوي دي، چې د هغو له جملې څخه مهم یې دلته ذکر شوي دي.

✓ بودیجه د عامو خلکو له نظره دعوایدو او مصارفو او یا د دولت د عوایدو او مصارفو څخه عبارت ده.

✓ بودیجه له یوې مالي طرحې څخه عبارت ده، په نوموړې طرحه کې د دولت پولي اړتیاوې او د هغه تمویلي سرچینې په کلي ډول د یوه محدود وخت لپاره پېش بڼې کېږي.

✓ بودیجه د کار او پروګرام (برنامې) له نظره د یو فرد، کورنۍ، سازمان یا یوې ټولنې مالي وضعیت د مالي ارقامو په توګه څرګندوي.

✓ بودیجه په یوه معینه دوره کې د دولت د دندو، کړنو او اهدافو څرګندوونکې هنداره ده.

✓ بودیجه یو روش دی، چې دغه پوښتنې ته ځواب وایي چې کوم کارونه، په کوم قیمت سره ترسره شي او نوموړي مبالغ له کوم ځای څخه تامین شي.

✓ د کلاسیکانو د تعریف په اساس بودیجه له داسې سند څخه عبارت ده، چې په هغه کې د دولت عواید او مصارف د یوه معین وخت معمولاً یو کال لپاره تصویب او پېش بڼې کېږي.

- ✓ د یو بل تعریف په اساس په بودیجه کې په قانوني شکل په یوه مالي دوره کې د دولت د منظمو پلان شوو مصارفو په مقابل کې د منظمو پېش بيني شوو عوایدو قرار ورکول دي.
- ✓ د افغانستان د بودیجې مقررې هم بودیجه په لاندې توگه تعریفوي:
  - بودیجه د دولت له هغه قانوني سند څخه عبارت ده، چې په هغه کې عواید او مصارف د یو معین وخت معمولاً یو کال لپاره ټاکل کېږي او په اقتصادي، ټولنيزو، دفاعي ساحاتو کې د ټولو فعالیتونو او انکشافاتو انعکاس کوونکې وي (۴:۴).
  - څرنگه چې وویل شول، بودیجه د پېش بيني ماهیت لري او د پروگرامونو او کړنو په اړوند د هغه محتوا ته اشاره کېږي؛ نو له همدې امله بودیجه د راتلونکې لپاره یو برآورد او پېش بيني گڼلی شو.

د بودیجې ځانگړتیاوې

- بودیجه له یو پروگرام (برنامې) څخه عبارت ده، یعنې د لاندې ځانگړتیاو د لرلودونکې ده لکه.

- امتداد، سرحد، محدودیتونه، امکانات، اهداف، وخت، د فعالیت او کار ډول.
- بودیجه په ماهیت کې خپله یو قانوني سند دی، ځکه د یوې قانون گذارې مرجع (پارلمان) په واسطه تصویب کېږي.
- بودیجه په یو مشخص وخت کې د مالي کال په اساس (په اوسني وخت کې په افغانستان کې مالي کال د مرغومي د میاشتې په لومړۍ نېټه شروع او د لیندۍ د میاشتې په وروستۍ پای ته رسیږي.) په نظر کې نیول کېږي.
- بودیجه پېش بيني او راتلونکې ته کتنه ده، بناً د بودیجې ارقام برآورد شوي (اندازه شوي) او تخمیني (اټکلي) دي؛ یعنې په بودیجه کې د تخمین په اساس کسر او مازاد ممکن دی.
- بودیجه د دولت او یا سازمان عواید او مصارف پېش بيني کوي.
- بودیجه د دولت د کړنلارو څخه د ملاتړ لپاره، د دولت د مالي منابعو د استفادې په خاطر د دولت د یو ډول پلان څرگندویه ده.

په نړۍ کې د بودیجې تاریخي سېر

- بشر د ژوند په لومړیو پړاوونو کې ډله ییز ژوند غوره کړ، ځکه په غېږې ټولنیز ژوند کې د پرمختگ او انکشاف لارې او د ژوند کچه نا چیزه وه؛ بناً بشر د ټولنیز ژوند په فکر کې شو او لومړني او غېږې متمدن بشر ټولنیز ژوند کول پېل کړ.
- په ټولنیز ډول د ژوند کولو په طریقه کې د ټولني د افرادو ترمنځ دا مسأله ډېره ضروري وگڼل

شوه او پام ورته واوښت، ترڅو دولت منځ ته راشي، ترڅو د هغوی د ژوند چارې او په ټولنه پورې اړوند چارې تنظیم کړي او د تیري په مقابل کې د هغوی دفاع وکړي او همدارنگه د هغوی رهبري په غاړه واخلي.

دولت د ټولني د هئیت لوی ترین شکل دی، د دولت له شتون او موجودیت څخه موخه د ټولني د مشترکو منافعو تأمین او تنظیم دی او عامه خدمات په بشپړ ډول د هغه په واسطه ترسره کېږي؛ دولت اداري تشکیلات لري، چې د هغوی په وسیله امنیت تأمین کېږي او د ټولني د ژوند د ښه والي په موخه خدمات ترسره کوي.

د دولت تشکیلات او د هغه د ثبات، استقرار او اهدافو پرمختګ د یوه اندازه مصارفو ایجاب کوي، چې باید د هغه په واک کې ورکړل شي؛ د دولت د مصارفو د تأمین او د اهدافو د تحقق لپاره باید عواید موجود وي.

د تاریخ په اوږدو کې د عایداتي منابعو پلټل او د هغوی لپاره د مصارفو د جمع آوری طریقې د مختلفو اجتماعي ریژیمونو او حکومت په ماهیت او بالآخره د بودیجې په ترتیب او تحلیل پورې اړه لري.

د دولت بودیجه هغه وخت عملي گڼلې شو، چې د ټولني اکثریت اړتیاؤ او غوښتنو ته مثبت ځواب ووایي، د انکشاف او پرمختګ موانع له منځه یوسي او د پرمختګ او ترقی سبب شي. د بودیجې د منځ ته راتلو په اړوند باید ووایو، چې د بودیجې پیل او اجرا د ۱۲۱۵ هـ ل کال د مشروطه حکومت د رامنځ ته کېدلو سره یو ځای ؤ؛ د دولتي مصارفو د پلان تصویب په انگلستان کې په ۱۷۳۳ م کال کې پیل شو؛ د لومړي ځل لپاره د هغه هېواد په پارلمان کې څرگنده شوه، چې پارلمان نه یواځې مالیات چې د هغه هېواد عواید دي؛ تصویبوي، بلکې د مصارفو په اړوند به هم نظر ورکوي؛ بالآخره د ۱۸ امې پیړۍ په لومړیو کې د بودیجې د تصویب موضوع د انگلستان په هېواد کې دود شوه.

د بودیجې په اړوند د بشپړ روش پیل باید د ۱۹ امې پیړۍ منځ یعنی ۱۸۶۱ م کال وگڼو د بودیجې اجرا څخه د نظارت قانون د لومړي ځل لپاره په انگلستان کې تصویب شو؛ په انگلستان او د هغه وخت نورو هېوادونو کې بودیجې له همدغه روش څخه پېروي کوله.

په فرانسه کې نوموړی جریان په هغه هېواد کې د لوی انقلاب له پیل سره، چې په ۱۷۸۹ م کال کې رامنځ ته شو پیل شو.

د امریکا په متحده ایالاتو کې وروسته د هغه هېواد د ازادۍ د اعلان څخه اساسي قانون د مالیاتو د وضع کولو حق د امریکا ملي کنگرې ته ورکړ؛ په فعلي ډول د بودیجې تصویب چې د

هېواد ټول عواید او مصارف په بر کې نیسي، د امریکا په هېواد کې عملي او تر اجرا لاندې ونيول شو؛ مگر دغه چاره په مختلفو هېوادونو کې د نوموړو هېوادونو د ضعف او قدرت درجې او مشروطیت له اصولو سره تړلې ده او همدارنگه په اړونده هېوادو کې د پارلمان د حقوقو او واکونو سره تړاو لري.

انگریزانو د بودیجې جوړونې موضوع خپلو مستعمرو لکه: امریکا او کاناډا ته هم انتقال کړله او په همدې وخت کې له کوم روش څخه، چې په انگلستان کې استفاده کیدله، په هغه هېواد کې هم استفاده کیدله.

په ۱۹۴۹ م کال کې د گڼ شمېر تغیراتو وروسته چې په امریکا کې رامنځ ته شول، سنتي (عنعوي) بودیجې هم خپل شکل تغیر کړ او خپل ځای یې د برنامې په اساس بودیجه جوړونې ته پرېښود؛ چې د بودیجې دغه روش وروسته په گڼ شمېر هېوادونو کې پراختیا وموندله.

په افغانستان کې د بودیجې تاریخي سپر او تکامل

څرنگه چې د نورو مواردو په څېر مالي چارې هم د هېوادونو د سیاسي، ټولنیزې، اقتصادي او طبیعي وضعې سره نېرېدې اړیکې لري، همدا ډول په دغو برخو کې په یوه کې یې تغیر په بله برخه کې د تغیر لپاره انگیزه ایجابوي؛ د ذکر شوو ملاحظاتو او د ټولنې په اداري او اساسي نظام پورې د مالي مسابلو د تړلتیا په اساس د هېواد مالي تشکیلاتو هم مخکې له استقلال څخه تر ډېره حده استقلال نه درلود او په هغه پورې اړوند قوانین او مقررات هم مفید نه وو.

په افغانستان کې د مالي سیستمونو د طرحې او تطبیق پیل د دولت د لومړنیو سیستمونو له تشکیل سره همزمانه او په همغږي ډول صورت نیولی دی؛ ولې د دې په اړوند مدلل اسناد شتون نه لري، چې دا ډول مالي چارې او په هغه پورې اړونده مالي سیستمونه د کوم دولتي سازمان په واسطه اداره کیدل او د هغه د کار طریقې څه ډول وه او څه نوم او عنوان یې درلوده؛ خو ځینې ټولنیزې او تاریخي څیړنې څرگندوي چې د غزنویانو په وخت کې داسې یوې ادارې شتون درلود، چې د دولت د عوایدو او مصارفو دنده یې په غاړه لرله.

د احمد شاه بابا په وخت کې هم د اعلی دیوان په نامه یوې مرجع د هېواد د مالي او اداري چارو په اړوند دنده ترسره کوله؛ چې د هغه مسؤل د دیوان بیگي لقب درلود د نوموړې سلسلې په تعقیب سره نوموړی دولتي لقب د وکیل الرعیا، امین الملک او مستوفي الملک په نامه یادیده. د امیر شېرعلي خان د سلطنت په دوره کې هم د مالیې وزیر مستوفي الملک په نامه یادیده؛ تر دې چې د امیر عبدالرحمن خان د دورې په ورستیو کې یوه نسبتاً منظمه مالي اداره د مستوفي الملک په نامه په مرکز کې رامنځ ته شوه او نورې ادارې په ولایاتو، محلاتو او علاقه

داریو کې د سر دفتردارۍ تر نامه لاندې منځ ته راغلې او د مالي او حسابي چارو دنده ور په غاړه وه.

د هغه وخت مالي منابعو یوه برخه مالیاتو تشکیلوله؛ بالاخره په ۱۲۹۸ هـ ل کال کې یې مخکې د استقلال له حصول څخه د امیر امان الله خان په وخت کې د دولت حسابونو د روزنامچې د دفاترو په اساس صورت نیو، چې د سیاق او رقومو د اصولو په اساس ترتیب کیدل. (د سیاق اصول د طرز او سبک څخه او رقوم د اعدادو له هغه شکل څخه عبارت وو، چې د هغه په اساس د هر مالي کال له پای ته رسیدو څخه وروسته د دولت د مالي حسابو نو خلاصه جوړیدله.)

په فعلي او مادرنه بڼه د بودیجې نظام هغه وخت قسماً شتون نه درلود، پدې معنا چې د دولت عواید په موجوده حسابونو کې د ماقبل کال د حسابونو په اساس تثبیت کیدل او د دولت مصارف پرته د دولت له پلان گزاری یا پېش بینی څخه ترسره کیدل. په ۱۲۹۹ هـ ل کال کې د سیاق او رقومو ځای دفتري اصولو ونيو، چې پنځه دفترونه یې لرل؛ د نوموړو حسابي اصولو په اساس د دولت ټول حسابونه په کالني ډول د هغه له اسنادو سره یو ځای په پلازمینه کې متمرکز کیدل؛ نوموړو اصولو ته ۱۳۰۳ هـ ش کال پورې دوام ورکړ او په ۱۳۰۳ هـ ش کال کې د شهریه اصولو په واسطه تعویض شول.

هغه تفاوت چې شهریه اصولو د دفتردارۍ اصولو سره درلود دا و چې په دفتري اصولو کې د دولت حسابونه په کالني ډول، خو په شهریه اصولو کې په میاشتنی ډول پکې ترتیب کیدل؛ له همدې امله د شهریه اصولو په نامه یاد شول.

د بودیجې سیستم او د عوایدو او مصارفو پېش بینی د افغانستان په مالي نظام کې په ۱۲۹۹ هـ ل کال کې رامنځ ته شو، خو په افغانستان کې د بودیجې د دغه لومړني نظام د رامنځ ته کیدو سره همدارنگه هڅه وشوه تر څو د هغه وخت د شاهي خزاني د دولت د بودیجې ترمنځ توپیر وشي؛ د بودیجې دغه سیستم د اغتشاش (گډوډۍ) په موده کې یې ۱۳۰۷ هـ ل - ۱۳۰۸ هـ ل کالونو په منځ کې د سیاق او رقومو په واسطه تعویض شو او د گډوډۍ دورې ۹ نهه میاشتې دوام وموند، چې وروسته شهریه اصولو بېرته د نوموړو اصولو ځای ونيو او تر ۱۳۱۴ هـ ل کال پورې یې دوام وموند.

په ۱۳۱۵ هـ ش کال کې د یو ایتالیوي متخصص ماسیوژنیو مانخولي په مشوره د دولت په بودیجه او حسابونو کې لاندې تغیرات رامنځ ته شول:

(a) لدې تاریخ وروسته هڅه وشوه، تر څو د بودیجې ترتیب په علمي ډول صورت ونیسي او د

عایداتي (عادي) او انكشافی بودیجې ترمنځ توپیر وشي.

(b) د دولت د مصرفي حسابونو لپاره د مقایسې یا تخصیصاتو د کنترول دفاتر، د مصارفو د تمرکز لپاره دفترونه او د نقدي او جنسي حسابونو د راکړو، ورکړو لپاره انفرادي حسابونه طرح او ترتیب شول.

(c) د حسابونو د تمرکز نظام چې د شهریه یا دفتری اصولو یا سیستم په اساس په جزوار ډول مرکز ته لیږل کیده او د میاشتېنیو وارداتي، د خزاني مصارفاتي او تحصيلي لحوو د لنډیز په ډول بدل شول او نوموړې لحوې د لاسته راتلو وړ تخصیصاتو او لاسته راتلو وړ باقیداریو او تېرو معاملاتو د پېشکۍ او قطعي تادیاتو د مواردو د تفریق او توضیح لپاره بنسټ گزارې شوې او داسې وټاکل شوه، چې یوه برخه حسابونه په خپله په نماینده گۍ کې د لاس رسي او تفتیش لاندې ونیول شي.

(d) د اسنادو ترتیب اجراییوي څانگو ته وسپارل شو او د هغه کنترول او محاسبه د محاسبې په دواېرو باندې تعویض شوه؛ بالآخره د قطعي حساباتو د تطبیق په موخه، د نقدي او جنسي حسابونو اړین اساسات طرحه او په عمل کې هم تطبیق شول (۱۷۱:۲).

څرنگه چې د مانچولي سیستم نهایت ساده ؤ، نو له همدې امله یې د دوو کالونو څخه په لږه موده کې په ټول هېواد کې یې عمومیت پیدا کړ؛ ولې له څو کالونو وروسته یعنې په لاندې کالونو کې هـ ل ۱۳۲۸-۱۳۳۲ هـ ش د مانچولي سیستم د موسیوکلیمن فرانسوي په واسطه تر غور لاندې ونیول شو او د ځینو کمو تعدیلاتو څخه وروسته د تأیید وړ وگرځید. وروسته په ۱۳۳۳ هـ ش کال کې مضاعف سیستم نیاز شاهي په واسطه چې یو ترکی متخصص ؤ وړاندې شو؛ اما نوموړی سیستم لا بشپړ تطبیق شوی نه ؤ، چې په ۱۳۳۸ هـ ل کال کې د دولت بودیجه په فعلي شکل د P.E.S امریکایی مؤسسې په واسطه طرحه او تطبیق شوه او تر نن ورځې پورې اجرا او عملي کېږي.

د دولت بودیجه په واقعیت کې د دولت د عمومي فعالیتونو انعکاس کوونکې ده؛ نو په همدې اساس هر څومره چې په ملي عاید کې زیاته ونډه ولري، په هماغه اندازه د مجموعي او فردي اقتصاد په وقایعو باندې زیاته اغېزه لري.

د دولت بودیجه په یو هېواد کې اساساً د ملي عاید تابع ده او ملي عاید په خپل وار سره د مجموعي تقاضا د حجم تابع دی یا په پراخه مفهوم سره د عمومي او اقتصادي وضعې د تغیراتو او تحولاتو تابع ده؛ څرنگه چې عمومي اقتصادي اوضاع همیش د تغیر په حال کې ده، له دې امله ملي عاید او د دولت بودیجه هم د عمومي اقتصادي اوضاع او شرایطو سره تغیر کوي او

نظر شرایطو او وخت ته تغییر کوي (۲:۱۷۲).

د بودیجې د شتون فلسفه

د اقتصاد د علم په تعریف کې دوه اساسي عناصر شتون لري:

۱. د بشر نه محدودې غوښتنې

۲. محدود طبيعي امکانات

انسانانو د تاریخ په اوږدو کې هڅه کړې ده، چې د عقل د قوې او د خپلې تجزیې او تحلیل په قدرت، د پېش بینې په توان او د عوایدو او مصارفو په تخمین او په پای کې د برنامې په جوړولو سره په حداقل امکاناتو سره حد اکثر مطلوبیت د ځان په برخه کړي؛ نو د دې په اساس د بودیجې لیکنې وجودي فلسفه دوه عوامل دي، لومړی د بشر نا محدودې غوښتنې او دوهم محدودې منابع او امکانات چې انسانان یې په واک کې لري. په لنډ ډول له هغو منابعو څخه حداکثر استفاده، چې د اقتصاد په اصطلاح لږ پیدا کیدونکې دي هغه هم په داسې ډول چې په حد اقل مصارفو سره حد اکثر کمیابه (لږې پیدا کیدونکې) منابع لاسته راوړلی شو د بودیجې اصلي وجودي فلسفې په نوم یادېږي (۳:۴۴).

د دولت بودیجه

د دولت بودیجه د دولت او دولتي بنسټونو په واسطه د منابعو د کشف او د هغوی څخه د استفادې په معنا ده. دولتونه اکثراً خپلې عباداتي منابع له خصوصي سکتور څخه د مالیاتو، فیس، محصول او اعانو (مرستو) په بڼه لاسته راوړي؛ د لاسته راوړل شوو منابعو څخه استفاده او د هغوی مصرف پدې موخه صورت نیسي، تر څو عامه مقاصد ترلاسه شي.

بودیجه او په اقتصاد کې د دولت رول

په اقتصاد کې د دولت رول له پخوا وختونو څخه د اقتصاد پوهانو او متفکرینو د بحث موضوع وه او دا هم د اقتصاد پوهانو او نظر خاوندانو د پام وړ مباحث دي.

روښانه ده، چې هر دانشمند او متفکر د خپل ټولنیز مېل او سیاسي فلسفې سره متناسب په دې برخه کې ځانگړی نظر لري؛ پدې برخه کې کلاسیک اقتصاد پوهان او متفکرین په اقتصاد کې د دولت پر مداخلې باندې سره موافق نه وو، او آن تر دې چې دغه مداخله یې د اقتصادي عواملو د عادي او طبيعي کړنلارو مانع او د هغوی په مناسباتو کې د اخلال سبب گڼلې ده.

هغوی د (بازار او آزاد اقتصاد) شرایطو او وضعیت غوښتونکي وو د کلاسیکانو او د هغوی د

طرفدارانو له لید لوري څخه طبيعي قوانين په خپله د ټولني اقتصاد متعادل کوي، خو د دولتونو دخالت د دغه طبيعي پروسو مانع کيږي. نن ورځ هم غېر دولتي اقتصاد او د آزاد بازار ميکانيزم ته په زياترو هېوادونو کې مېلان تر سترگو کيږي او نوموړی مېلان ورځ تر بلې زياتيږي؛ لکن دغه تحول په هغو هېوادونو کې دومره آسان کار نه دی، چې مهمه برخه يې د دولت اقتصاد تشکيلوي؛ پدې اړه د هر هېواد د توان د اندازې د روښانتيا له لارو څخه د مقدار سنجش، د ملي مصرف او عايد په نسبت د دولت د بودیجې د ارقامو کموالی د نوموړي هدف د ترلاسه کولو په وخت کې وي.

په پای کې دا خبره، چې دولتونه په ټولو هېوادونو کې د ځانگړي سياسي او حقوقي او په فرد پورې منحصر ځای لرونکي دي په همدې مناسبت د ملي اقتصاد د مدیریت مسؤليت هم له دولتونو سره دی؛ په دې لاره کې د دولت مهم ترينه وسيله بودیجه ده (۱:۴۳).

د غېرې انتفاعي، محلي، دولتي بودیجه بندۍ او خصوصي بودیجه جوړونې ترمخ توپيرونه

د بشري ټولني د بدلون مسير ته په پام سره په لومړيو کې يوازې کورنی اقتصادي عامل ؤ، وروسته اقتصادي تصديگانې هم اضافه شوې د هغه په تعقيب واسطوي بنسټونه لکه: مالي بنسټونه او مختلف بازارونه اضافه شول په نهايت کې د دولت په منځ ته راتلو سره د ټولنو شکل ډېره بشپړتيا پيدا کړه او په پای کې مختلفو نړيوالو اړيکو اقتصادي الگو بشپړه کړه؛ په هر پړاو کې د بودیجې د تنظيم او تهيبې وسعت او لمنه متفاوته وه په داسې ډول چې د هدف ټاکل، لمریتوب بندي، تصميم نيونه د عملياتي برنامې ساده شکل درلود لکه يوه کورنی چې عمدتاً د هغه عوايد او لگښتونه پکې شامليدل؛ وروسته توليدي تصديگانو د عوايدو او مصارفو په تنظيم سربېره د مصرف کموالی او د گټې زياتوالی هم د خپل کار په لومړيتوبونو کې شامل کړل او په نهايت کې دولتونو د عملياتو د حجم او ماهيت له نظره د مسابلو يوه پراخه محدوده په يوه پراخه لمن کې په پام کې نيولې ده؛ په داسې توگه چې د بودیجې په تهيه کې د عايد او مصرف په زياتوالي او گټې په زياتوالي او مصارفو په کموالي سربېره نورې دندې چې په غاړه لري، هم بايد د دولت په بودیجه کې مراعت شي، په ځانگړي ډول هغه دندې او چارې چې خصوصي برخه د هغه د ترسره کولو توان نه لري (لکه د عمومي کاليو ايجاد يا سياسي او د قانون جوړونې چارې او يا هم د نظم يا انتظامي چارو تشکيل) او يا هم د دا ډول کاليو اقتصادي توليد ته په نه پاملرنې سره د دا ډول کاليو او خدماتو په توليد کې خصوصي برخه پانگې اچونې ته زړه نه ښه کوي د مختلفو بنسټونو بودیجه بندي يو له بل څخه په مختلفو

اړخونو کې یو له بل څخه توپیر لري او دولتي بنسټونه په فدرالي، ایالتي او محلي سطحو کې یو له بل څخه توپیر لري (۴:۸).

غیر انتفاعي بنسټونه چې شمېر یې سلهاوو زرو ته رسیږي، له دولتي نهادونو سره هم شباهت (ورته والی) لري او هم ورڅخه توپیر لري. غیر انتفاعي بنسټونه له دولتي بنسټونو سره د عامه مقاصدو لپاره د خدماتو په تر سره کولو کې سره ورته وي خو غیر انتفاعي بنسټونه د مالیاتو د وضع کولو د قدرت څخه برخمن ندي. له همدې امله د غیر انتفاعي بودیجه بندی شرایط او طریقي د غیر مالیاتي عوایدو د په لاس راوړلو له اړتیاوو او تمرکز سره تعلق لري.

غیر انتفاعي بودیجه بندی، پراختیا، د ځواب ورکولو طرز، اقتصادي شرایطو او عوایدو تر کيب ته په پام سره نسبتاً ساده ده. څرنگه چې نوموړي بنسټونه کوچنې وي او د ټولني یوه کوچنۍ برخه جوړوي. د یادونې وړ ده چې غیر انتفاعي بنسټونه لکه د حکومت په څېر په بودیجه پورې د اړوندو ډیرو قوانینو په پیروي باندې مجبور ندي او په اسانۍ سره کولای شي چې خپله بودیجه تغیر کړي نوموړي بنسټونه خپله بودیجه د وضعیت د تغیر په اساس تنظیموي. په مرکزي دولتونو کې بودیجه بندی د هغې د اندازې، د هغې د لویو کسراتو، د هغې د عوایدو او مصارفو د تر کيب او د هغې د تخنیکي والي په خاطر بې مثال ده. نوموړې بودیجه بندی د بې مثال توب، د لازمو شرایطو او مسؤولیتونو سره د تړاو په خاطر په بشپړ ډول تخنیکي ده، پداسې حال کې چې د محلي حکومتونو بودیجه بندی نسبت نورو حکومتي بودیجه بندیو ته لږه پېچلتیا لري او کوچنۍ ساحې په برکې نیسي پداسې حال کې چې د دولت بودیجې ټول شموله دي او د یو هېواد ټول قلمرو په برکې نیسي. په لنډه توگه د دولتي بودیجه جوړونې او خصوصي بودیجه جوړونې تر منځ توپیرونه په لاندې مسایلو کې خلاصه کیږي (۲: ۱۴)..

۲۱ جدول: د دولتي او خصوصي بودیجې تر منځ توپیر

د پام وړ عامل	خصوصي برخه	دولتي برخه
د فعالیت ډول	عمدتاً اقتصادي	اقتصادي، فرهنگي، عمراني او اجتماعي
هدف (موخه)	حد اکثر گټه او حداقل مصرف	د خدماتو وړاندې کول او کالیو رامنځته کول په ځانگړي توگه عمومي کالی او د پراختیا ايجاد او د ټولني د نظم ساتنه

پراخه او د اوږد مهاله لنډمهاله او منځ مهاله برنامو تابع	محدود او مستقل	د عمل وسعت او لمنه
هغه برنامه چې عمومي گټې په پام کې نیسي لکه د شخړو کموالی او رفا سطحې لوړوالی	داسې پروگرامونه چې شخصي گټه حد اکثر کړي	سرچینې (منابع)

مثال: د کورنۍ او حکومت د بودیجې تر منځ توپیر
 د داسې یوې کورنۍ مالي پلان چې ۵ غړي لري:
 میاشتنی معاش (د نورو عایداتي سرچینو په شمول) ۱۰۰۰۰ افغانۍ (نوموړی رقم د نوموړې کورنۍ بودیجوي سقف دی).

میاشتنی مصارف:

- (۱) د کور کرایه ۳۰۰۰
  - (۲): د گاز، برق، اوبوتلیفون او نور مصارف ۱۵۰۰
  - (۳) د دوه ماشومانو د مکتب فیس ۳۰۰
  - (۴) د ۵ نفرو د خوراک مصارف (۱۰۰۰ افغانۍ د یوه نفر) ۵۰۰۰ افغانۍ
  - (۵) د ماشومانو د مکتب دلباس مصارفو اوسط ۱۰۰۰
  - (۶) د مېلمنو مصارف ۱۰۰۰
  - (۷) د ټولنیزو چارو مصارف ۱۰۰۰
  - (۸) روغتیايي مصارف ۸۰۰
  - (۹) د ژمني او پسرلي لباس مصارف ۱۰۰۰
  - (۱۰) غیر مترقبه مصارف (تصادف او ناروغي) ۱۰۰۰
- ټول میاشتنی مصارف ۱۵۶۰۰

پایله ۱۵۶۰۰ افغانۍ د نوموړې کورنۍ میاشتنی کسر

اوس د دولت د بودیجې یوه بېلگه د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۸ هـ ل کال او بودیجې د ارقامو په وړاندې کولو سره ارایه کوو.

۲۲ جدول: د ۱۳۸۸ هـ ل کال د ملي بودیجې لنډيز

د ۱۳۸۸ هـ ل کال د ملي بودیجې لنډيز		
په میلیون افغانی	په میلیون امریکایي ډالرو	
اصلي بودیجه		
۱۳۰،۷۶۳،۸۰	۲،۵۱۴،۶۹	د تمویل مجموعه
۵۰،۶۰۰،۰۰	۹۷۳،۰۸	د اخلي عواید
۸۰،۱۶۳،۸۰	۱،۵۴۱،۶۱	له بهرینو مرستو څخه تمویل
۱۵۳،۵۱۱،۶۳	۲،۹۴۲،۵۳	د مصارفو مجموع
۹۳۹۵۳،۵۷	۱،۸۰۶،۸۰	د عادي بودیجې مصارف
۵۹،۰۵۸،۰۶	۱،۱۳۵،۷۳	د اصلي انکشافی بودیجې مصارف
- ۲۲،۴۷،۲،۸۳	- ۴۲۷،۸۴	د بودیجې مازاد / د بودیجې کسر
- ۱۰،۱۴۲،۴۷	- ۱۹۵،۰۵	مازاد / د کادي بودیجې کسر
- ۱۲،۱،۵،۴۰	- ۲۳۲،۸	مازاد / د انکشافی بودیجې کسر

ماخذ: د ۱۳۸۸ کال بودیجه

څرنګه چې لیدل کېږي د دولت بودیجه په ۱۳۸۸ هـ ل کال کې هم کسر لري. او یوازینی پوښتنه دا ده چې څه ډول کولای شو، چې دغه کسر د دولت او کورنۍ له بودیجې څخه کم کړو او یا هم د امکان تر حده یې له منځه یوسو؟ لومړی د کورنۍ په برخه کې بهتره دا ده چې مصارف او لویت بندي شي (مصارف کم شي یا د اوس وخت لپاره وځنډول شي).

- د مېلمنو لپاره د مصارفو کموالی ۱۰۰۰
- په ټولنیزو چارو کې برخه نه اخیستل ۱۰۰۰
- د ارزانه توکو پیرودل ۱۰۰۰
- د ژوند له اسانتیاو څخه استفاده کول.
- د روغتیا په خاطر د وقایوي لارو څخه استفاده کول
- د مصارفو تر منځ د توازن رامنځته کول

او که چیرې امکان و نلري، چې د نوموړې کورنۍ مصارف کموالی وکړي نو کورنۍ هڅه کوي تر څو په لاس کې د شته امکاناتو څخه په استفادې په پور لاس پورې کړي. د کورنۍ مالي پلان معمولاً د کورنۍ مشر تهیه کوي او د کورنۍ مشر هغه مسؤل شخص دی چې باید د کورنۍ د عوایدو او مصارفو تر منځ توازن رامنځته کړي تر څو د بودیجې له کسر څخه مخنیوی وشي او د کورنۍ غړي یواځې هغه وخت کولای شي چې پیسې مصرف کړي چې د کورنۍ له مشر څخه یې اجازه اخیستې وي. حکومتي بودیجه د کورنیو د بودیجو یو لوی ډول دی. څرنگه چې زیات شمېر کورنۍ حکومت جوړوي. بناً بودیجه چې د حکومت یو مالي پلان دی د بودیجې د کسر د ښکاره کیدو په وخت کې غیر ضروري مصارفو ته کموالی او یا یې له منځه وړي په هماغه مالي دوره کې اړتیاوې او لویت بندي کوي. د یادونې وړ ده چې دولت د خپلې بودیجې کسر له کور نیو څخه په جلا او توپیر لرونکو طریقو سره کموي او یا پوښي یې. لکه له داخلي منابعو او یا نورو خارجي هېوادونو څخه د پور لاسته راوړل او یا هم له نورو هېوادونو څخه د مرستو تر لاسه کول او یا هم د بانکونو نشر او یا هم د دولتي جايدادونو خرڅلاو له لارې (د یادونې وړ ده چې په راتلونکو بحثونو کې ددولت د بودیجې په اړوند او د بودیجې مختلف حالتونه په بشپړ ډول تشریح کوو.

د بودیجه بندۍ گټې

- (۱): د عوایدو او مصارفو په اړوند او همدارنگه د فعالیتونو د حجم په اړوند معلومات وړاندې کوي او تر ټولو نږدې او لږ مصرف لرونکې لارې د پروگرامونو د سرته رسولو او اهدافو ته د رسېدلو لپاره انتخابیږي.
- (۲): بودیجه مرسته کوي تر څو په حداقل امکاناتو سره په اقتصاد کې تر زیاتې کچې مؤثریت رامنځته شي.
- (۳): د خلکو تېښتې ته په پام سره، چې په اصل کې د دولت د حضور په اقتصاد کې د نه منلو په معنی دی، بودیجه په اقتصاد کې د دولت د دخالت له مهمو وسایلو څخه ده (دولت د بودیجې له لارې کولای شي چې له اقتصادي نو ساناتو سره مقابله وکړي، روکود او انفلاسیون کنترول کړي) ترڅو مختلف پروگرامونه په ټول هېواد کې همغږي کړي. یا په بل عبارت سره د دولت د مختلفو برنامو تر منځ بودیجه جوړونه په اقتصادي، فرهنگي، ټولنيزو او سياسي چاروکې همغږي رامنځته کوي.
- (۴): د دولت بودیجه اهدافو ته په رسېدلو کې مرسته کوي.
- (۵): په دولت او اجرائي د ستگاؤ باندې د نظارت امکان برابر وي.

د برنامې جوړونې او بودیجې تر منځ اړیکې

برنامه جوړونه د هېواد امکاناتو او اړتیاؤ ته په پام سره د اړتیاؤ د تأمین په برخه کې د اقتصادي او اجتماعي فعالیتونو د ټولو لارښوونو څخه عبارت ده. برنامې (پروگرامونه) په عام ډول په دريو برخو ویشل شوي دي لنډ مهاله (د ۱ او ۲ کالو تر منځ)، منځ مهاله (د ۳ او ۷ کالونو تر منځ) او اوږد مهاله (د ۱۰ او ۲۵ کالونو تر منځ) اوږد مهاله برنامې ته لیرلید ویل کیږي او عمدتاً په اوږد مهاله اصولو، هیلو او ارزښتونو باندې متکي دی. منځ مهاله برنامو ته د پراختیا برنامې یا عمراني برنامې ویل کیږي. او لنډ مهاله برنامو ته معمولاً عملیاتي برنامې یا کلنۍ بودیجې ورته وایي. بودیجه جوړونه عمدتاً د لنډ مهاله برنامې یو ډول دی چې سربېره پردې چې یو مالي سند دی چې د دولت مالي فعالیتونه څرگندوي بلکه، د یوې ټولنې اقتصادي، ټولنیز، فرهنگي اړخونه هم څرگندوي. نو پدې اساس په هغه کې سیاستونه، کړنلارې او دقیق اجرائیوي معیارونه چې د هېواد اهدافو او منځ مهاله او اوږد مهاله برنامو د اجرا لپاره وي تهیه، تدوین او اجراء کیږي. او معمولاً دغه خط مشي، سیاستونه او معیارونه د کار پوهانو او اجرائیوي کار کوونکو د عمل بنسټ گرځي.

د دولت د بودیجې څلورگونی رول

بودیجه په یوه معینه دوره کې یواځې د دولت عواید او مصارف ندي، بلکې د دولتونو د اقتصادي او ټولنیزو سیاستونو د پلي کولو له وسایلو څخه یوه وسیله هم ده. نو پدې اساس بودیجه پدې برخه کې څلور ډوله بنسټیز روله لري چې عبارت دي له (۳: ۱۶):

۱. د عمومي محصولاتو او خدماتو تأمین

عمومي محصولات د خصوصي محصولاتو په مقابل کې قرار لري او عمومي محصولات او خدمات له هغو محصولاتو او خدماتو څخه عبارت دي چې طبیعتاً د ټولنې ټول غړي کولای شي، چې په مساویانه ډول له هغوی څخه استفاده وکړي د ټولنې د یوه غړي استفاده د بل غړي د استفادې مانع نه گرځي، دا ډول محصولات او خدمات په بازار کې شتون نلري او د هغوی تأمین د دولت په غاړه دی او عرضه یې د دولت په واسطه ټاکل کیږي او د هغوی مصارف د خلکو له مالیاتي عوایدو څخه تمویلېږي. د بېلگې په ډول دغه ډول محصولات او خدمات د پارکونو او سړکونو له جوړولو، روغتیا، امنیت او نورو څخه عبارت دي.

۲. د ټولنیز عدالت تأمین

ټولنیز عدالت په ساده تعبیر او د بودیجې له اهدافو سره منطبق عبارت دی له: په وړیا توگه د هېواد په ټولو طبقو کې د ټولنې د ټولو خلکو لپاره د رفاهي او ښوونیزو تأمین

چې په هېواد کې د ودې او پر مختگ پروسه په مساویانه ډول رامنځته کړي. دولت کولی شي چې د ټولني د افرادو تر منځ د عوایدو د بیاخپلې ویش، طبقاتي فاصلو له منځه وړلو او فقر او ثروت تر منځ د توپيرونو د کمولو لپاره له بودیجې څخه کار واخلي. مثلاً هغه افراد چې لوړ عاید لري په هغه باندې لوړ مالیات وضع کړي او په مقابل کې یې د بودیجې له لارې د هغو خلکو لپاره مصرف کړي چې ټیټ عاید لري. یعنې په اړونده دوره کې یې د هغو د بودیجې څخه د ټولني په برخه کې د دولت تعهد گڼلی شو. یعنې کولای شو چې دا تشخیص کړو چې د دولت په بودیجه کې له مصارفو څخه استفاده کوونکي د ټولني کوم غړي دي، او د هغه تر څنگ باید دا مشخص شي چې د مصرف د منابعو د تأمین بار د کومو اشخاصو او طبقاتو په غاړه دی. د ټولنیز عدالت د تأمین په بررسی کولو کې کولای شو چې له لاندې شاخصونو څخه استفاده وکړو:

- له رفاهي او ټولنیزو اعتباراتو څخه د محرومو سیمو او طبقاتو سهم
- د ټولنیزو بیمو پراخوالی
- د بیکارۍ او تقاعد صندوق
- سبسایدي گانې
- د ټیټ عاید لرونکو طبقاتو لپاره د ارزان بیه کورونو جوړول
- وړیا زده کړې
- د مستقیمو او او غیر مستقیمو مالیاتو نسبت

(۳) د اقتصادي انکشاف تأمین

اقتصادي وده او انکشاف په ټولو نظامونو او ایډیولوژۍ گانو کې د دولت یو بنسټیز هدف تشکیلوي چې د برنامو او عمراني طرحو او زیربنایي پانگو اچونو اجراء او زیربناؤ د احداث او ایجاد لپاره هڅه کوي چې دغه زیربناوې د خصوصي سکتور د ودې لپاره وسیله ده.

(۴) د اقتصادي ثبات تأمین

اقتصادي ثبات د مجموعي عرضې او تقاضا له توازن څخه عبارت دی. پدې اساس نوې بودیجه په ټولنه کې د اقتصادي او مالي سیاست گذارۍ له وسایلو څخه گڼل کېږي چې دولتونه د انقباضي او انبساطي سیاستونو په اجراء باندې قادر کوي او همدارنگه د ټولني د افرادو د خرید په قدرت او استخدام باندې هم اغېزه لري. نو پدې اساس نه یواځې د دولت ټول عواید او مصارف د اقتصادي نوساناتو په رفع کولو کې استفاده کېږي بلکې د بودیجې عواید او مصارف د هېواد اقتصاد په مثبت بدلون کې هم مهم رول لري.

لنډيز:

د بودیجې کلیمې خپل بشپړ تاریخې سیر طی کړی دی، داسې چې د بودیجې کلمه له لاتیني ژبې څخه د بو لگا په نوم فرانسوي ژبې ته وارده شوې ده چې د بوژت اصطلاح افاده کوي وروسته نوموړې اصطلاح د (Budget) په نامه انگلیسي ژبې ته وارده شوه. اما باید یا دونه وکړو چې د بودیجې اصطلاح د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۴ م کال کې په رسمي توګه د فرانسې په هېواد کې د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره پکار یووړل شوه. د بودیجې معمول ترین تعریف د کلاسیکانو له لوري وړاندې شوی دی چې عبارت دی له: بودیجه له یوسند څخه عبارت دی، چې په هغه کې د دولت عواید او مصارف د یو معینې مودې معمولاً یوه کال لپاره تصویب او پیش بینې کېږي. د افغانستان د بودیجې مقررهم بودیجه په لاندې ډول تعریفوي: بودیجه د دولت له هغه قانوني سند څخه عبارت ده چې په هغه کې ټول عواید او مصارف د یو معین وخت معمولاً یو کال لپاره ټاکل کېږي او په اقتصادي اجتماعي، دفاعي، کلتوري ساحاتو کې ټول فعالیتونه او انکشافات منعکسوي. د دولت بودیجه ګڼ شمیر ځانګړتیاوې لري چې د هغه له جملې څخه مهمې ځانګړتیاوې یې په لاندې ډول دي: بودیجه یوه برنامه ده، بودیجه د قانون جوړوونکې مرجع (پارلمان) په واسطه تصویبېږي، بودیجه د یو مالي کال لپاره ده او بودیجه یوه پیش بینی ده او بودیجه یو ډول پلان دی. د بودیجې د پیدایښت په اړوند باید ووايو چې د بودیجې پیل او اجراء د مشروطه حکومت له پیدایښت سره همزمان وه چې په ۱۲۱۵هـ ل میلادي کال کې رامنځته شوه. د دولت له لوري د دولتي اداراتو د مصارفو د تصویب پلان په ۱۷۳۳ م کال کې په انگلستان هېواد کې پیل شو او د لومړي ځل لپاره د هغه هېواد په پارلمان کې څرګند شو. بالاخره د ۱۸ مې پېړۍ په منځ کې د بودیجې د تصویب موضوع د انگلستان په هېواد کې دود شوه. په ۱۹۶۹ م کال کې په امریکا کې د ګڼ شمېر تحولاتو څخه وروسته بودیجې خپل دودیز (سستي) روش تغیر کړ او خپل ځای د برنامې په اساس بودیجه جوړونې ته پرېښود. چې وروسته د بودیجې دغه روش په ګڼ شمیر هېوادونو کې پراختیا پیداکړه. په افغانستان کې د مالي سیستمونو د طرحې او تطبیق پیل د دولت د لومړنیو سیستمونو د تشکیل سره همزمان په همغږۍ کې صورت نیولی دی. د غزنویانو په دوره کې داسې ادارې شتون درلود چې د دولت د دخل او خرڅ دنده یې په غاړه وه. د احمدشاه بابا په وخت کې هم د اعلی د یوان په نامه یوې مرجع د دربار مالي او اداري دنده په غاړه درلوده.

چې د هغه مسؤول د دیوان بیګي لقب درلود. د نوموړې سلسلې په تعقیب سره نوموړی دولتي ماموریت د وکیل الرعیا، امین الملک او مستوفي الملک په نامه یا دیده د امیر شیرعلي

خان په وخت کې هم د ماليې وزير د مستوفي الملک په نامه يا ديدنه، تردې چې د امير عبدالرحمن خان د دورې په وروستيو کې يوه نسبتاً منظمه مالي اداره د مستوفي الملک په نامه په مرکز کې رامنځته شوه. بالاخره په ۱۲۹۸ کال کې يعنې مخکې د استقلال له حصول څخه د امان الله خان په وخت کې د دولت حسابونو د روزنامچې د دفا ترو په اساس صورت نيوه چې د سياق او رقمود اصولو په اساس تر تيبېدل. نوموړو اصولو تر ۱۳۰۳ هـ ش کال پورې دوام وکړ او په ۱۳۰۳ هـ ل کال کې د شهر په اصولو په واسطه تعويض شول د افغانستان په مالي نظام کې د عوايدو او مصارفو پيشيني او د بودیجې سيستم په ۱۲۹۹ هـ ل کې منځته راغی خو په افغانستان کې د بودیجې د دغه لومړي سيستم په منځته راتگ سره هڅه وشوه چې د دولت د بودیجې او شاهي خندان تر منځ يو توپير منځته راشي. د بودیجې دغه سيستم د اغتشاش په دوره کې (۱۳۰۷ - ۱۳۰۸) د دويم ځل لپاره د سياق او رقمو د اصولو په واسطه تعويض شوه او د اغتشا دورې ۹ مياشتې دوام وکړ چې وروسته شهر په اصولو بېرته د دغه اصولو ځای ونيو او تر ۱۳۱۴ هـ ل کال پورې يې دوام وکړ. په ۱۳۱۵ هـ ل کال کې يو ايتالوي متخصص موسيوزينو مانچولي په مشوره د دولت په مالي حسابونو او بودیجه کې ځينې تغيرات رامنځته شول. دغه سيستم په دوو کلونو کې په ټول هېواد کې عموميت پيدا کړ. په ۱۳۲۸ - ۱۳۳۲ هـ ش کلونو کې د مانچولي سيستم د فرانسوي موسيو کليمن فرانسوي په واسطه تر غور لاندې ونيول شو.

او د ځينو جريئ تعديلاتو څخه وروسته بيا ځلي د تائيد وړ و گر ځيد. او وروسته په ۱۳۳۳ ش کې د نيازي شاهي په نامه د ترکي متخصص په واسطه مضاعف وړانديز شو. خو نوموړي سيستم لا عموميت نه و موندلی چې په ۱۳۳۸ هـ ش کال کې د دولت بودیجه په فعلي شکل د P. E. S. امريکايي مؤسسې په واسطه طرح او تطبيق شوه او تر نن ورځې پورې اجراء او عملي کيږي. په اقتصاد کې د دولت رول له پخوا زمانو څخه د اقتصاد پوهانو او دانشمندانو د بحث مفصله موضوع وه او دا هم د اقتصاد پوهانو او نظر خاوندانو د پام وړ مباحثو څخه ده. پدې منځ کې کلاسيک اقتصاد پوهانو په اقتصاد کې د دولت له مداخلې سره موافق نه وو. او حته دغه د خالت يې د اقتصادي عوامکود عادي او طبيعي کړنلارې لپاره خنډ او د هغه د مناسباتو د اخلال سبب گانه. هغوی د (بازار او آزاد اقتصاد) د شرايطو او وضعيت غوښتونکي وو. نن ورځ هم غير دولتي اقتصاد او آزاد بازار کړنلارې ته ميلان په زياترو هېوادونو کې تر سترگو کيږي. نو موری ميلان ورځ تربلې زياتيږي. ليکن دغه تحول په هغه هېوادونو کې چې يوه مهمه برخه يې دولتي اقتصاد دی ساده او آسانه ندی. او پايله دا چې دولت په ټولو هېوادونو کې د ځانگړي

سیاسي او حقوقي او په فردپورې منحصر ځای ځانته لري. د بشري ټولنې د تحول سیر ته په پام سره لومړیو کې یواځې کورنۍ د اقتصادي عامل په حیث شتون درلود، وروسته اقتصادي تصدي گانې هم ورزیاتې شوې او وروسته واسطوي بنسټونه لکه مالي بنسټونه او مختلف بازارونه هم ور اضافه شول ږ په نهایت کې د دولت په منځته راتگ سره بشري ټولنو زیات تکامل پیدا کړ او وروسته مختلف نړیوال ارتباط اقتصادي الگو بشپړه کړله. څرنگه چې خصوصي او غیر انتفاعي بنسټونه له دولتي بنسټونو څخه توپیر لري او همدارنگه دولتي بنسټونه په فدرالي، ایالتي، او محلي سطحو کې یو له بل څخه توپیر لري. غیر انتفاعي بودیجه بندي گانې د پراختیا، ځواب ویلو د طرز، اقتصادي شرایطو او عوایدو د ترکیب په اساس نسبتاً ساده وي. په دولتونو کې بودیجه بندي کاملاً تخنیکي ده. پداسې حال کې چې د محلي حکومتونو بودیجه بندي د اندازې، عوایدو د ترکیب، اقتصادي وضعې ته د ځواب ویلو په شرایطو، محدودو مسؤولیتونو، د کوچني نفوس تر کیب او کوچني قلمرو او همدارنگه پېچلتیا له نظره له دولتي بنوديجې څخه توپیر لری او کوچنی ده د دولتونو او ارگانونو بودیجه بندي د گن شمېر گټو لرونکې ده چې د هغه له جملې څخه مهمې گټې یې په لاندې ډول دي: د عوایدو او مصارفو او فعالیتونو د حجم په اړوند معلومات وړاندې کوي، حد اکثر مؤثریت په اقتصاد کې رامنځته شي تینبټې ته په پام سره په اقتصاد کې د دولت نه قبولیت، بودیجه په اقتصاد کې د دولت د مداخلې له مهمو وسایلو څخه ده: د دولت بودیجه اهدافو ته په لاسرسي کې مرسته کوي، په دولت او اجرایی دستگا باندې د نظارت امکان برابروي. د گن شمېر گټو تر څنگ بودیجه په یوه ټولنه کې څلور ډوله مهم رول لوبوي چې عبارت دی له: د عمومي محصولاتو او خدماتو تأمین، د ټولنیز عدالت تأمین د اقتصادي انکشاف تأمین، او اقتصادي ثبات تأمین.

پوښتنې

- (۱) د بودیجې مفهوم افاده کړئ؟
- (۲) بودیجه تعریف کړئ؟
- (۳) د افغانستان د بودیجې مقررې بودیجه څه ډول تعریف کړیده؟
- (۴) د دولت بودیجه کومې ځانگړتیاوې لري؟ بیان یې کړئ!
- (۵) بودیجې په نړۍ کې څه ډول سیر طى کړی دی؟
- (۶) د دولت د مالي سیستمونو د طرح او تطبیق پیل د کوم وخت سره همغږی او همزمانه و؟ او په افغانستان کې د دولت بودیجې څه ډول تاریخی سیر طى کړی دی؟
- (۷) په ۱۳۱۵ هـ ش کال کې ایتالوي متخصص د دولت په بودیجه او حساباتو په طرز کې کوم ډول تحولات او تغیرات منځته راوړل؟
- (۸) ولې باید دولتونه بودیجه ولری؟
- (۹) کلاسیک اقتصاد پوهان په اقتصاد کې دولت د مداخلې په اړوند څه نظر دلولود؟
- (۱۰) د غیر انتفاعي، محلي، دولتي او خصوصي بنسټونو د بودیجې تر منځ څه توپیر شتون لري؟
- (۱۱) بودیجه بندي کومې گټې لري؟
- (۱۲) بودیجه او برنامه یو له بل څخه څه توپیر لري؟
- (۱۳) هغه رولونه چې بودیجه یې په ټولنه کې لوبوي کوم دي؟ په لنډه توگه یې تشریح کړئ؟

مأخذونه

۱. ابراهیمي نژاد، دکتور مهدی، فرج وند، اسفندیار. (۱۳۸۶). بودیجه از تنظیم تا کنترل، چاپ مهر قم، تهران.
۲. انسټیټیوت ختمات ملکی. (۱۳۹۲). رهنمود آموزشی
۳. سیاست مدیریت پولی، پروگرام ماستری پالیسی و اداره عامه. (۱۳۹۲). پوهنتون کابل، پوهنځی حقوق.
۴. حقایقی، عبدالله. (۱۳۸۱). سیاست بودیجه، انتشارات فروزش، تهران.
۶. فرهنگ مهر، حسین. (۱۳۸۱). زمینه بودیجی ریزی، مطبعه نیل، تهران.
۷. وزارت عدلیه. (۱۳۵۵). مقررہ بودیجه افغانستان.

دويم څپرکی

د بودیجې دندې

د بودیجې بنسټیزه دنده د اده، چې د دولت فعالیتونه پداسې ډول ترتیب او تنظیم کړي چې د حکومت د پلان شوو تدابیرو یو مؤثر تطبیق او انتخاب ممکن کړي، او پدې سربېره د عمومي رفا تأمین چې د دولت بنسټیز هدف تشکیلوي د خصوصي اقتصاد اود دولتي اقتصاد فعالیتونه په مؤثر ډول د همغږي کولو په وسیله ورسره مرسته و کړي. پدې سربېره ماډرنې بودیجې ته د نورو دندو نسبت هم ورکول کیږي چې نوموړې دندې په دوو گروپونو باندې طبقه بندي کولی شو: لومړی گروپ دندې د بودیجې د تعاملې یا عنعنوي دندو په نامه یادېږي او دویم گروپ دندې د بودیجې د ماډرن دندو په نامه یادېږي

د بودیجې په تعاملې دندو کې سیاسي، حقوقي، مالي سیاست، او اقتصادي سیاست دندې شاملې دي. پداسې حال کې چې د بودیجې په ماډرن دندو کې د پلان گذارۍ دنده او د بودیجې تحلیلي دندې شاملې دي چې دلته له پور تنيو دندو څخه هره یوه تر بحث لاندې نیسو.

د بودیجې عنعنوي دندې .

د بودیجې سیاسي دندې

په هغو هیوادونو کې چې د یموکراسي نظام لري بودیجه یوه سیاسي دنده ترسره کوي پدې مانا چې حکومت یو سیاسي پروگرام طرحه کوي او د نوموړي پلان د تطبیق د تمام شد مصارف په بودیجه کې څرگندوي. له دې امله د دولت بودیجه د مختلفو اهدافو دداسې سلسله مراتبو د مقداري انعکاس په حیث په یقیني مفهوم سره ملاحظه کیدی شي چې د سیاسي تصامیمو د حامیلینو له لوري ټاکل کیږي. د بودیجې دغه طرحه وروسته د مشورې او اجازې د تثبیت په موخه مقننه قوې ته وړاندې کیږي او پدې ترتیب سره مقننه قوه د بودیجې د منځته راوړلو په برخه کې مسؤوله ده د بودیجې تصویب مخکې له بودیجوي دورې یا بودیجوي کال له پیل څخه (د افغانستان د ۱۳۵۳ هـ ل کال د بودیجې د مقررې په اساس بودیجوي کال د هغه ما بعدي (د هغه نه وروسته) مالي کال څخه عبارت دی چې د هغه لپاره مالي او اړین بودیجوي تخمینات وړاندې کیږي) د لومړۍ سیاسي دندې یا اساسي سیاسي دندې په حیث یادېږي او د حکومت د مؤثر حقوقي طرزالعمل لپاره اساسات څرگندوي. د بودیجې د دویمي سیاسي دندې یا کنترول دندې په چوکاټ کې د حکومت یا اجرائیه قوې فعالیت د بودیجوي دورې په منځ کې اوله بودیجوي دورې څخه وروسته د اجرائتو د قانونیت او عددي حسابي صحت له نظره تر

بررسی او نظارت لاندې نیول کیږي .

د بودیجې قانوني دندې (حقوقی دندې)

د بودیجې قانوني دندې له سیاسي پېښو او په ځانگړي ډول حقوقي پېښو سره یو ځای وي د بودیجې لومړنۍ حقوقي دنده چه د بودیجې د اساسي حقوقي دندې په نامه هم یادېږي د حقوقي او قانوني اساس په واسطه ټاکل کیږي. پدې مانا چه یواځې د یو دقیق قانوني اساس د موجودیت په صورت کې بودیجه د قانوني اجراءاتو قدرت پیدا کولای شي. دویمه حقوقي دنده چه د حقوقي الزام د دندې په نامه هم یادېږي. د حکومت او ادارې تابعیت د هغواعدادو او دندو په واسطه څرگندوي چه په بودیجه کې ښودل شوي وي او د مقننه قوې په واسطه تثبیت شوي وي. د حکومت او ادارې دغه په اعدادو او دندو باندې تثبیت شوی تابعیت په بودیجه کې قانوني خاصیت یا اجرائیوي مکلفیت لري، او همدارنگه حقوقي او عنعنوي نورمونه هم پکې شامیلیدی شي .

د بودیجې د مالي سیاست دندې

د حکومت د کار یو پروگرام یوازې هغه وخت عملي او تطبیقي اړخ د ځان لپاره غوره کولی شي چه د هغه د مصارفو د پوښښ لپاره کافي او مطابقت کوونکي عواید شتون ولري . نو پدې اساس د مالي احتیاج توافق او تطابق او د مطابقت کوونکو مالي وسایلو موجودیت د دولت د بودیجې د مالي سیاست اساسي دنده تشکیلوي چې نوموړې دنده د مالي سیاست د لومړۍ دندې یا د مالي سیاست د تکافو کوونکې دندې په نامه یادېږي. د مالي سیاست دویمه دنده لدې څخه عبارت ده تر څو اقتصادي معقولیت او مؤثریت رهنمایي، بودیجه تقویه او مرسته ورسره وکړي چه دغه دنده د مالي سیاست د رهبري کوونکي اقتصادي او سازماني دندې په نامه یادېږي .

د بودیجې اقتصادي سیاست دندې

د نړۍ د اقتصادي بحران له وخت تر ۱۹۲۹ م کال پورې دا نظر د تائید اوقبول وړ ؤ، چه د بودیجې دندې په سیاسي، حقوقي او مالي سیاست دندو باندې پای ته رسیږي، اما د نړۍ له اقتصادي بحران او د هغه د اقتصادي او اجتماعي پایلو څخه وروسته دا نظر زیات د تائید وړ وگرځید چه د بودیجې دندې په پورتنیو دندو باندې پای ته نه رسیږي بلکه د اقتصادي سیاست دندې هم ترسره کوي . ددغه دندې په چوکاټ کې د بودیجې اقتصادي سیاست هڅه کوي تر څو هغه اقتصادي اهمیت او دولت د عمومي اقتصادي پروگرام د همغږي کولو د وسیلې په حیث له هغه څخه استفاده وشي. د دولت د بودیجې له لوري د دغه دندې ترسره کول د

بودیجې د اقتصادي سیاست د اولې یا بودیجې د ساختماني وظیفې په نامه یادېږي چه پدې ځای کې بودیجه د اقتصادي سیاست او کانژاکتوري سیاست (اقتصادي حالت سیاست) او اقتصادي ودې سیاست د اقتصادي معقولیت لپاره هم خدمت کوي چه د بودیجې دغه تنظیمي دنده د بودیجې د اقتصادي سیاست د ثانوي دندې په نامه یادېږي.

د بودیجې مادرني دندې

د بودیجې د پلانگذاری دندې

د بودیجې د پلانگذاری مفهوم په خپل ذات کې ددې مانا افاده کوي چه عواید او مصارف په یوې راتلونکي دورې پورې اړه لري، او پدې اساس د بودیجې په تهیه او ترتیب کې سیاسي ارادي جوړښت خپل ځان د معینو اهدافو له معرفي سره عیاروي. د هرې بودیجې د جوړښت په وخت کې باید لومړی د دې پوښتنې څخه پیل شي چه کوم اهداف او څه ډول اهداف باید تامین شي. نو پدې اساس د اهدافو ټاکل د بودیجې د پلان گذاری لومړی دنده تشکیلوي چه د پروگرام جوړونې دندې په نامه هم یادېږي. د بودیجې د پلان گذاری دویمه دنده لدې څخه عبارت ده تر څو مخکې د بودیجې له ترتیب څخه توضیح شي چه په بودیجه کې ټاکل شوي اهداف څه ډول تامین کیدای شي.

د بودیجې تحلیلي دندې

په پورتني ذکر شوي سیاسي کنترول سربیره یو بل ډول کنترول هم د بودیجې سیاست د نیول شوو تدابیرو د اقتصادیت، معقولیت او مؤثریت په وخت کې صورت نیسي، په عین حال کې باید د نیول شوو تدابیرو مطابقت او موافقیت هم له ټاکل شوو اهدافو سره تر بررسی لاندې ونيول شي، یا په بل عبارت باید ولیدل شي چه پیش بینی شوي وسایل تر کومې اندازې پورې د ټاکل شوو یا پلان شوو اهدافو لاسته راوړلو لپاره کافي بلل کېږي. یو بعدي تحلیل یا د دورې د پای ته رسیدو تحلیل (Ex-post analyses) د بودیجې سیاست تدابیر د یوې تجربې او دوامداره بررسی په ارتباط د بودیجې سیاست د تدابیرو تاثیرات د اجرااتو اقتصادي معقولیت او اقتصادي او مالي سیاست کنترول دنده تضمینوي او دغه دنده د لومړنۍ تحلیلي دندې په نامه یادېږي. د وروستي (بعدي) کنترولي تحلیل په واسطه د اهدافو د تامین له نقطه نظره د بودیجې د جریان څارنه باید د راتلونکو شرایطو په رعایت کولو سره بشپړه شي. چه دغه کار په راتلونکي کې د اقتصادي شرایطو او یو اټکلي تحلیل له لارې ممکن کیدای شي. د اټکلي تحلیل مفهوم لدې څخه عبارت دی یا یوه مقایسه ده تر څو د راتلونکي متوقعه وضعې او راتلونکې تمه شوې وضعې تر منځ ترسره کړی شي، چه د بودیجې دغه تحلیلي ثانوي دنده یا د

بودیجه اٲکل کوونکې دنده د نوي تصمیم د اساساتو اندازه ممکنه کوي او د هغه پواسطه د راتلونکې پلانگذاری لپاره اساس تشکیلوي .

لنډیز

د بودیجې بنسټیزه دنده لدې څخه عبارت ده تر څو دولت فعالیتونه پداسې توگه تنظیم او ترتیب کړي چه د حکومت د پلان شوو تدابیرو یو مؤثر انتخاب او تطبیق امکان پذیر کړي او په هغه سربیره د عمومي رفا تامین چه د دولت اساسي هدف تشکیلوي د خصوصي اقتصاد او دولتي اقتصاد فعالیتونو ته د مؤثر ارتباط ورکولو له لارې رامنځته کړي. دغه د بودیجې لومړی گروپ دندې د تعاملی یا عنعوي دندو په نامه یادېږي او دویم گروپ یې د بودیجې د ماډرن دندو په نامه یادېږي. د بودیجې تعاملی دندې سیاسي، حقوقي، مالي سیاست او اقتصادي سیاست دندې احتوا کوي. پداسې حال کې چه د بودیجې په ماډرن دندو کې د بودیجې د پلان گذاری او تحلیلي ندې شاملېږي .

پوښتنې

- ۱- د بودیجې اساسي دندې څه شی دي؟
- ۲- د بودیجې دندې په کومو برخو ویشل شوي دي؟
- ۳- د بودیجې سیاسي دندې څه بیانوي؟
- ۴- د بودیجې قانوني دندې کومې دندې په برکې لري؟
- ۵- د بودیجې سیاست دندې بیان کړئ.
- ۶- د بودیجې د اقتصادي سیاست دندې کله تر پاملرنې لاندې ونيول شوې او کومې دندې رانغاړي؟
- ۷- د بودیجې مدرن دندې کومې دي؟
- ۸- د بودیجې د پلان گذارۍ مفهوم بیان کړئ؟
- ۹- د بودیجې تحلیلي دندې په لنډ ډول بیان کړئ.

مأخذونه

۱. حقایقې. عبدالله. (۱۳۸۲). سیاست بودیجه، مطبعه بهیر، کابل
۲. فرجوند، اسفندیار. (۱۳۸۵). فراگرد تنظیم تا کنترول بودیجه، انتشارات فروزش، تهران

درېم څپرکی

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلان جوړونه

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلان گذاري د یوې راتلونکې دورې لپاره وي چه د هغه په واسطه د دولت فعالیتونه داسې تنظیم او رهبري کيږي چه د هغه په واسطه دولت په یو مملکت کې په یو معین وخت کې د ملی رفا په تامین کې حتی الامکان لوی ترینه ونډه ادا کړای شي. د عوایدو او مصارفو پلان گذاري باید د واقعیتونو سره یوځای وي څرنگه چه بودیجه یوه طرحه، فعالیت، برنامه او هدف دی نو په بودیجه کې هر ډول تیروتنه د هیواد په بودیجوي او اقتصادي چارو کې د ستونزې او خلل د رامنځته کیدو سبب کیدای شي. له همدې امله بودیجه جوړونه او د عوایدو او مصارفو پیش بینی یوه فني او سیاسي چاره ده. په پورتنيو مسایلو کې د سیاسونو د خالت کیدای شي چې د عوایدو او مصارفو پیش بینی له واقعیتونو څخه لیرې کړي (۲: ۲۸۲).

د عوایدو او مصارفو پلانگذاري چه د بودیجې د طرحې لپاره د امکان تر حده د قیقه، اړینه او معقوله چاره پیژندل کيږي، نو له همدې امله د بودیجې د عوایدو او مصارفو د پیش بینی لپاره د هیواد د اقتصادي او ټولنیزې وضعې سره گڼ شمیر متناسب روشونه او طریقي شتون لري. نوموړي روشونه په لاندې ډول صورت نیسي.

مصارف او د بودیجې د مصارفو پلان گذاري

مصارف (لگښتونه) له هغې کچې پیسو څخه عبارت دي چه د دولت یا سازمان د برنامه اجراء ته د رسیدو په موخه او اقتصادي، ټولنیزو، سیاسي او نورو اهدافو لپاره ددولت او سازمانونو په بودیجه کې تصویب کيږي.

د بودیجې د مصارفو پلان گذاري د یوې راتلونکې بودیجوي دورې د مصارفو له پیش بینی څخه عبارت ده. د بودیجې د مصارفو پلان گذاري نظر د بودیجې د عوایدو پلانگذاري ته په اطمیناني او دقیقه توگه صورت نیولی شي، ځکه دغه د مصارفو پلانگذاري نظر عوایدو ته د حکومت د کار د پروگرام د یو تصویر په حیث د خلکو او اقتصادي انکشاف په طرز العمل کې د کم تابعیت لرونکي ده. او یواځې د بودیجې د مصارفو یوه کوچنۍ برخه لکه په راتلونکي کې د غیر مترقبه پیښو له امله د زیانونو د له منځه وړلو لپاره د دولت مرستې د راتلونکي وضعې د انکشاف تابع دي نوموړي مصارف (H.Timm) د مشروطو مصارفو په نوم یادوي. د بیلگې په ډول په راتلونکې بودیجوي دوره کې د زلزلو د واقع کیدلو، سیلابونو راوتلو، وچکالیو او داسې

نورو پېښو په اثر د خلکو او اقتصاد لپاره زیانونه اړوي چه ددغه ډول مصارفو پوښښ او جبران د بودیجې د پلانگذاری پر وخت هیڅ په پام کې نه نیول کیږي. د مصارفو وړاندیز د منفردو اداري مقاماتو له لوري صورت نیسي او دمالي دوايرو مقامات د بودیجې د ترتیب پر وخت د مجموعي وړاندیز شوو مصارفو د کمولو او همغږي کولو دندې هم په غاړه لري .

د منفردو دوايرو له لوري دمصارفو د کمولو مسأله طبعاً هغه وخت د بحث وړ یا اړینه گڼلی کیږي چه ددغه مجموعي وړاندیز شوو مصارفو د تمویل لپاره کافي او مطابقت کوونکي مالي وسایل شتون ونلري یا په بل عبارت سره مجموعي پیش بینی شوي عواید نظر مجموعي وړاندیز شوو مصارفو ته لږ وي. د عمل په ساحه کې دغه چاره په ځانگړي ډول په مخ پر ودې هیوادونو کې یو دوامداره حالت تشکیلوي.

ځکه په دغه هیوادونو کې هغه مصارفاتي پروگرامونه چه دولت یې باید تر لاس لاندې ونیسي ډیر زیات وي او په پایله کې ددولت دندې ډیرې درندې وي، پداسې حال کې چه د پورتنیو پروژو دتمویل لپاره د دولت په لاس کې کافي تمویلي وسایل شتون نلري .نو پدې اساس پدې حالت کې دولت مجبور دی تر څو په لاس کې شته عوایدو مطابق مصارفاتي پروگرامونه عملي کړي او د مصارفو مازاد راکم کړي. هر کله چه د بودیجې د پلان د دورې په جریان کې له پلان څخه وتلي مصارف یعنی هغه مصارف چه په پلان کې نه وي پیش بینی شوي (د غیر مترقبه پېښو لپاره لگښتونه) راڅرگند شي او د هغوی سرته رسول هم اړین وگڼل شي، پدې صورت کې ددغه ډول مصارفو د پوښښ لپاره یو بعدی وروستی بودیجوي پلان ترتیبیږي.

د مصارفو طبقه بندي

دمصارفو طبقه بندي په بودیجه کې د طبقه بندۍ له پخوانیو طبقه بنديو څخه ده دمصارفو طبقه بندي له دې امله مهمه ده چه په مصارفو باندې دقیق نظارت ممکن کیږي او د دولت دامورینو د میل او غوښتنو څخه چې د مصارفو په اړه یې لري مخنیوی کیږي.

د مصارفو طبقه بندي د هغه خدماتو او محصولاتو په چوکاټ کې چه خریداري کیږي او تشریح اوتوجیه کیږي د دولت له عملیاتو څخه عبارت ده په همدې اساس دغه طبقه بندي د دولت مالي چارو په اداره کې د حسابدارۍ په اړخونو باندې ټینگار دی. خو په یو دولتي واحد کې د عملیاتو د اندازه گیری، څرنگوالی او اجرا په برخه کې مرسته نکوي. په بودیجه کې د مصارفو طبقه بندي بیانوي چه دولت کومې خریداری ترسره کوي. ددولت مصارف عموماً په لاندې ابعادو (اړخونو) کې طبقه بندي کیږي (۱: ۱۹) .

- ۱ - دسازماني واحدونو په اساس طبقه بندي .
- ۲ - د مصارفو د فصلونو په اساس طبقه بندي .
- ۳ - د مصارفو موادو په اساس طبقه بندي .
- ۴ - د دندو يا برنامو په اساس طبقه بندي .

۱: د سازمانی واحدونو په اساس طبقه بندي: پدغه ډول طبقه بندي کې مصارف د هر يو دولتي سازمان په اساس چې د تصویب شوو برنامو وړاندیز کوونکي او اجراً کوونکي وي پيش بيني کېږي. په هر هیواد کې معمولاً د دولت اصلي دندې او عملیات د فرعي دندو او عملیاتو په اساس ویشل شوي دي او د هغوی دهریوه داجراً مسؤلیت یو یا څو دولتي سازمانونو ته سپارل شوي وي، په دې اساس د دولت کلي مقاصدو او اهدافو ته رسیدل ددولتي سازمانونو اهدافو او مقاصدو ته د رسیدو له لارې تحقق مومي. د مالي کنترول او درست مالي مدیریت پلي کول د سازمانونو په اساس د مصارفو د طبقه بندي غوښتنه کوي ځکه ددولتي دستگاؤ په سازمانی تشکیلاتو کې د مسؤلیتونو اصلي کرښې، واکونه او دندې تفکیک او ټاکل کېږي. پدې توگه د هر سازمان مسؤلیت تل مشخص او معین وي. د هر واحد مصارف د بیلگې په ډول تقسیم بندي کولای شو لکه وزارتونو، مستقلو اداراتو، دولتي شرکتونو او نورو باندې .

۲ - د مصارفو د فصلونو په اساس طبقه بندي: د مصارفو دغه طبقه بندي د هغو مصارفو او مالي دورو په اساس ده چې له معینو مصارفو څخه گټه اخلي. د مصارفو د فصلونو اصلي ډلې معمولاً عبارت دي له:

جاري مصارف:

جاري مصارف، جاري، عادي او تکراري اړخ لري او د هغو محصولاتو او خدماتو د تر لاسه کولو په مقابل کې تر سره کېږي چې د دولتي سازمانونو د جاري دندو او عملیاتو لپاره او همدارنگه د هغوی د اموالو د خونديتوب پخاطر اړین وي. معمولاً له دغو مصارفو څخه حاصله گټه هغه جاري مالي کال ته متوجه ده چې په هغه کې مصارف صورت نیسي نه وروستیو کلونو ته چه دا ډول مصارف عموماً د کار گرانو مصارف او اداري مصارف دي.

سر مایوي (پانگه ایز) مصارف :

سرمایوي مصارف هغه مصارف دي چې د هغوی ترسره کول د ثابتو شتمنیو او اموالو د زیاتوالي سبب کېږي لکه: د ساختمان اخیستل یا جوړول، د ځمکې اخیستل، دماشین الاتو اخیستل په څېنګه د مصرف کیدونکو توکو خریداري، په عمومي او خصوصي برخو کې د پورونو ورکړه او پانگه اچونه .

انتقالي پرداختونه (ورکړې):

انتقالي پرداختونه هغه مصارف دي چې دولتي سازمانونه له هغوی څخه کوم محصول او یا خدمت نه ترلاسه کوي، لکه د پور داصل او فرع بیا ورکړه، خصوصي برخې ته بلاعوضه مرستې، دمخکیني کال د پورونو ورکړې .

۳ - د موادو په اساس د مصارفو طبقه بندي: په دغه طبقه بندي کې چه دهغه اصلي هدف د سازماني واحدونو په سطحه د مصارفو کنترول او دولتي حسابدارۍ د سیستم او بودیجه ریزی (بودیجه جوړونې) سیستم ترمنځ د مستقیم ارتباط رامنځته کول دي. په هر فصل، برنامه یا دولتي سازمانونو پورې اړوند مصارف د مصارفو د ډول په اساس گروپ بندي کیږي. پداسې ترتیب سره چه متجانس او ورته مصارف په واحد طبقه کې ځای نیسي، لکه: د معاشاتو مصارف تجهیزاتو مصارف او ساختمانونو د ایجاد د مصارف په دغه طبقه بندي کې مشخص کیږي چه هر دولتي سازمان هغه دندو او خدماتو ته په پام سره چې دوی تر سره کړي دي کوم اجناس او خدمات لاسته راوړي او څه ډول مصارف دخپلو برنامه د اجرا په موخه تأدیه کوي. دغه طبقه بندي په دولتي حسابدارۍ کې داسې یو سیستم ایجادوي چې په ترسره شوو مصارفو پورې اړوند حسابونه د مالی مقرراتو د کنترول وړ او ساتل شوو حسابدارۍ د اصولو مطابق دي او په دغه طبقه بندي کې زیاتره له کودونو څخه استفاده کیږي.

۴ - د دندو یا برنامه په اساس طبقه بندي :

پدې طبقه بندي کې د دولتي سازمانونو او دولت مصارف د هغوی اصلي اهدافو او مقاصدو ته په پام د دندو، برنامه طرحو او مختلفو فعالیتونو په توگه پیش بینی کیږي، د هر مصرف له انسجام څخه اصلي هدف اوموخه پرته د هر مصرف د ډول او ماهیت په نظر کې نیولو څخه په پام کې نیول کیږي. دولت یا دولتي سازمانونه مشخصوي چې خپلو اهدافو او ټاکل شوو دندو ته د رسیدو لپاره کوم عملیات او کومه اندازه مصارف ترسره کړو.

په افغانستان کې د مصارفو طبقه بندي

د افغانستان د دولت په بودیجه کې مصارف په پنځو لویو فصلونو او هر لوی فصل په څو کوچنیو فصلونو ویشل شوی دی چې عبارت دي له (۱: ۲۲)

۱. باب ۲۱ د مزد معاش مصارف چه پدغه باب کې لاندې فصلونه شامیلیږي: نغدي مزد او معاش، غیر نقدي مزد او معاش، پیشکي مزد او معاش، نغدي ټولنیز منفعتونه غیر نغدي ټولنیز منفعتونه، د معاشاتو برگشت (بیرته گرځیدنه) .

۲. باب ۲۲ له اجناسو او خدماتو څخه استفاده چې لاندې فصلونه پکې شامیلیږي.

سفریه، اړیکې قراردادي، حفظ ومراقبت ترمیمات، عام المنفعه، روغیات، هغه لوازم او سامان چې له ۵۰۰۰۰ افغانۍ څخه لږ ارزښت لري، پيشکي تاديات او نور مصارف .

۳. باب ۲۳ ټکټاني باب دی.

۴. باب ۲۴ ټولنيزې مرستې چې لاندې فصلونه پکې شامل دي:

سبسايدې گانې، د عملياتي بهرنيو هيوادونو سره مرستې، غير منقول خارجي دولتونو ته مرستې، نورو عملياتي مؤسساتو ته مرستې، نورو غير منقولو مؤسساتو ته مرستې غير نقدي ټولنيز تامينات د ټولنيزو مرستو گټې او مخکې گړنتۍ گانې .

۵. باب ۲۵ د شتمنيو لاسته راوړنه چې پدغه باب کې لاندې فصلونه شامل دي ساختمانونه اوتعميرات، ماشين الات، او تجهيزات، بيه لرونکي شيان او ځمکه .

عواید او د بودیجې د عوایدو پلان گذاري

په دولتي حسابدارۍ کې عواید په لاندې ترتيب سره تعريف شوي دي:

عواید په يوه مالي دوره کې د ټولو ترلاسه شوو او لاسته راټولو وړ ټولو مالي منابعو او پيسو د اندازې څخه عبارت دي چه په معين وخت کې د شتمنيو د زياتوالي يا مستقل حساب د مازاد سبب کيږي. د عوایدو لوړوالی يواځې د يو مخکيني تخمين يا مخکيني سنجش په واسطه تثبيت کيږي او د مخکيني تخمين يا سنجش تقريباً د دولت په ټولو عايداتي منابعو کې (پرتله له هغو عوایدو چه په يوه دوره کې ثابت وي لکه ددولتي ملکيتونو د کرايې له لارې قراردادي عواید له دولتي ځمکو څخه، د دولتي پورونو د قسطونو له لارې عواید او نور .) تر ډيره حده د ماليه ورکوونکو د طرزالعمل او راتلونکي اقتصادي اوضاع شرايطو او تحولاتو تابع دی. د بيلگې په ډول کله چه په يوه راتلونکي بوديجوي دوره کې د اقتصادي رونق حالت منځته راشي پدې صورت کې د افرادو او مؤسساتو د گټې امکانات زياتيږي او په پايله کې د دولت عواید هم نظر پلان شوو عوایدو ته زياتوالي کوي چې پدې وخت کې دولت په عوایدو او مؤسساتو ډير ماليات له افرادو او مؤسساتو څخه تر لاسه کوي څرنگه چه دولت خپل يوه برخه عواید د تشبثاتي فعاليتونو يعني دولتي او په مختلطو تصدی گانو کې د دولتي اشترا کاتو له لارې په لاس راوړي ددې په اساس د اقتصادي رونق (غوړيدا) په حالت کې له نوموړې منبع څخه د عوایدو د لوړيدو امکانات هم زياتيږي. د پورتنی حالت برعکس که چيرې په يوه راتلونکې بوديجوي دوره کې اقتصادي کساد د اقتصادي بحران له يو حالت سره موجود وي پدې صورت کې د مالياتي عوایدو او تشبثاتي عوایدو د کموالي امکانات هم زياتيږي. پدې اساس د پورتنیو مشخصو مثالونو څخه داسې پايله اخيستلی شو چه ددولت عواید د راتلونکي اقتصادي وضعې پورې

زیات تراو لري له همدې امله د دولت د عوایدو پیش بینی په دقیقه توگه ډیره ستونزمنه او حتی نا ممکنه ده .

د عوایدو په پیش بینی کې گڼ شمیر عوامل مؤثر وي مگر د هغوی دقیقه پیش بینی به ستونزمنه وي ځکه د مختلفو هیوادونو عواید یو شان او له یوې منبع څخه نه دي، ځینې په مالیاتو ټینگار کوي، ځینې په گمرکي عوایدو او ځینې نور د شیانو او خدماتو په صدور او یوه ډله هیوادونه د فني خدماتو د صدور له امله په منابعو او ځینې نور د ملي ذخایرو لکه گاز نفت طلا او نورو په خرڅلاو باندې ټینگار کوي. اما په کلي ډول د یو هیواد د اکتسابي عوایدو ثبات کولی شي چه اقتصادي ثبات، منابعو مطلوب تخصیص او د عوایدو د بیا ویش تعدیل او پانگې بهتر جوړښت له ځانه سره ولري. د عوایدو د پلان گذارۍ لپاره گڼ شمیر طریقي د عملي کیدو وړ دي چه په لاندې ډول د هغوی له ډلې څخه یې ځینوته اشاره شوې (۲: ۲۸۲).

۱ - د ماقبل اخر کال طریقه:

د دغه روش په اساس باید پیش بینی شوي عواید دقیقاً د ماقبل آخر کال له قطعي عوایدو سره برابروي د بیلگې په ډول د ۱۳۹۳ هـ ل کال عواید باید د ۱۳۹۱ هـ ل کال د قطعي عوایدو سره برابروي. دغه روش د عوایدو په پیش بینی کې معمول روش دی او هغه وخت مؤثر دی چه د هیواد اقتصاد د ثابت جریان لرونکی وي د نوموړي روش عمده گټې پدې کې دي چه: د مخکې کال عواید په قطعي ډول لاسته راغلي دي بله دا چه اجرائیه قوه نشي کولی چه د خپل میل او سیاست په اساس د عوایدو ارقام په خپل زړه یا خوښه پیش بینی کړي. همدا رنگه د عوایدو پیش بینی د مبالغې په اساس چه په قطعي ډول تر لاسه شوي وي کولی شي چه د بودیجې د تعادل د ساتلو لپاره تضمین و اوسي نوموړی روش ستونزې او عیبونه پدې کې دي چه د نوموړي روش دقت زیات ندی ځکه د ۱۳۹۳ هـ ل او ماقبل آخر کال ترمخ یوکال په نظر کې نه نیول کیږي. پداسې حال کې چه کیدای شي ۱۳۹۲ هـ ل کال یو څه دقیق تر وي. بله دا چه د رکود او انفلاسیون په شرایطو کې به سخت انحرافات ولري. پدې سربیره د عوایدو په پیش بینی کې د اجرائیې مدیرانو او کادرونو له تجربې او صلاحیت څخه گټه نه اخیستل کیږي او نور هغه عوامل چه د عوایدو په پیش بینی کې مؤثر دي هم په پام کې نه نیول کیږي .

۲. د متوسط حد (نمونه گیری) روش

د متوسط حد په دغه روش کې د هر ډول عوایدو زیاتوالی یا کموالی په درې کلنو یا پنځو کلنو په دورو کې په لاس راوړي اود هغه په اساس د راتلونکي کال عواید پیش بینی کوي د نمونه گیری په روش کې، د انتخابي نمونو عواید له یو روش څخه محاسبه او له هغه څخه

ترلاسه شوي پایلې له نورو ورته مواردو سره عمومیت ورکول کیږي. د عوایدو د برارود دغه روش هغه وخت په کار وړل کیږي چه له ټاکل شوو نمونو څخه ترلاسه شوو پایلو ته له ورته مواردو سره عمومیت ورکړل شي.

د مستقیمې پیش بینی روش د ((کار پیژندنې تخمین))

په دې روش کې کار پوهان په دقیقو مطالعاتو او څیړنو سره داخلي اوبهرني عوامل او موجوده اقتصادي وضعې احوال اواقصادي میلانونو پیش بینی، د تیرو کلونو لاسته راغلي عواید به هغه تجربه او تخصص سره پیش بینی کولی شي چه دوی یې لري. دغه روش په هغو برخو کې کارول کیږي چه عواید مشخصه پروسه او جریان ونلري، لکه د نفتي عوایدو برارود چه په ځانگړي ډول هغه وخت چه د هغوی قیمت مهمترینه مسئله ده او معمولاً په نړیوالو بازارونو کې د گڼ شمیر عواملو لکه د نفتو نړیوالې عرضې او تقاضا او په بازار باندې حاکمو سیاسي او رواني عواملو تر تاثیر لاندې راځي. یا د ځمکنیو زیاتیدنو یا حاصلاتو د عوارضو(مالیا تو)، له هیواد څخه دوتلو لپاره د تقاضا زیاتوالی ته په پام سره د عوایدو د اندازې زیاتوالی او دهیواد د اقتصادي اوضاع او احوالو او نورو په اړوند د راتلونکي کال لپاره پیش بینی کوي .

۴. له تطبیقي مطالعاتو څخه تر لاسه شوې تجربوي پایلې

پدې روش کې کار پوهان او بودیجه جوړوونکي د هیواد د اقتصادي عمومي وضعې په مطالعې د بازار د وضعې څیړنې، عوایدو د ایجاد د عواملو پیژندنه او نورو په واسطه د عوایدو پیش بینی کوي په ځانگړي توگه هغه وخت دغه روش زیات په کار وړل کیږي چه دولت د نویو عایداتي منابعو په لټه کې وي .

۵. د اقتصادسنجوونکو(اقتصادی وضعیت سنجوونکو) ماډلونو په اساس برآورد

پدې روش کې د هیواد عواید په مختلفو برخو ویشل کیږي او د اقتصاد سنجی د ماډلونو په اساس داسې موډل طرحه کیږي چه د هغه په اساس هغه برخې عواید د برارود وړ وي. هر څومره که اقتصادي موډلونه دقیق طرحه شي له هغو څخه ترلاسه شوې پایلې به واقعیتونو ته نیردې وي. هغه هیوادونه چه سیاسي ثبات لري او پولي مالي او ارزي سیاستونه او نور اقتصادي متحولین یې درست عمل کوي د اقتصاد سنجی موډلونه هم پراخه د کارونې ځایونه لري. نوموړی روش احصایې اطلاعاتو او د قوانینو ثبات ته ډیره اړتیا لري. په افغانستان او هغه ته ورته هیوادونو کې د معلوماتو او احصایې د ضعف اواقصاد سنجی د موډلونو د قوانینو د بې ثباتی له امله زیات نه کارول کیږي .

د عوایدو طبقه بندی

په اکثره هیوادونو کې عواید د مستقلو حسابونو په اساس او د هر حساب په داخل کې د عوایدو د اصلي منبع په اساس ویشل کیږي، پدې برخه کې د لا ښه پوهیدو لپاره په افغانستان کې د عوایدو طبقه بندي مطالعه کوو .

په افغانستان کې د عوایدو طبقه بندي

د افغانستان په دولت کې عواید په ۵ بابونو اوهر باب په څو کوچنیو فصلونو تقسیم بندي شوی چه عبارت دي له :

۱ - باب ۱۱ مالیات چه لاندې فصلونه لري ثابت مالیات، په عایداتو باندې مالیات، په شتمنیو باندې مالیات، په فروشاتو مالیات، په داخلي محصولاتو باندې مالیات دولتی مالیات، په نورو عوایدو مالیات، جریمې مجازات او گمرکي محصول.

۲-باب ۱۳ غیرمالیاتي عواید چه لاندې فصلونه پکې شامل دي
د ثابتو شتمنیو له درکه عواید، د اجناسو او خدماتو عرضه، اداري فیس، حق الامتيازونو، متفرقه او دځمکو او تعمیراتو د خرڅلاو عواید .

۳-باب ۱۷ ټولنیزې ونډې چې د دولتي کارکوونکو د تقاعد ونډې پکې شاملې دي، د شرکتونو د کارکوونکو د تقاعد ونډې پکې شاملې دي.

۴-باب ۱۸ هغه پورونه چه لاندې برخې پکې شاملې دي
د بهرنیو هیوادونو پورونه، د نړیوالو ادارو پورونه .

۵-باب ۱۹ مرستې چې لاندې فصلونه پکې شامل دي. د بهرنیو هیوادونو مرستې، د پانگې اچونې (غیر منقولې) مرستې، د نړیوالو مؤسساتو جاري مرستې، د نړیوالو مؤسساتو غیر منقولې مرستې، د نورو دولتي اداراتو جاري مرستې او دنورو دولتي اداراتو غیرې منقولې مرستې.

د بودیجې د عوایدو او مصارفو پلانگډاري د یوې راتلونکې بودیجوي دورې لپاره وي چې د هغه په واسطه د دولت فعالیتونه داسې رهبري کيږي چې د هغه په واسطه دولت په یو معین وخت کې په یو هیواد کې د عامه رفاه په تأمین کې د امکان تر کچې د یوې دقیقې بودیجوي طرحې لپاره اړینه او معقوله گڼل کيږي له همدې امله د بودیجې د عوایدو او مصارفو د پیش بینی لپاره د هیوادونو د اقتصادي او ټولنیزې وضعې سره متناسب گڼ شمیر طریقې شتون لري. د بودیجې د مصارفو وړاند وینه د یوې راتلونکې بودیجوي دورې د مصارفو د وړاندوینې څخه عبارت ده. د بودیجې د مصارفو پلان گډاري نظر د بودیجې د عوایدو پلانگډاري ته په اطمینان او دقیقه توگه صورت نیولی شي ځکه د مصارفو دغه پلان گډاري د حکومت د کار د پروگرام د یو تصویر په حیث نظر عوایدو ته د اقتصادي پرمختگ او خلکو د طرز العمل لږه تابع ده او یوازې د مصارفو یوه کمه برخه د راتلونکې وضعې د انکشاف تابع ده، د مصارفو پلان گډاري په بودیجه کې د پخوانیو طبقه بندیو له جملې څخه ده .

د مصارفو طبقه بندي د شیانو او خدماتو د خریدارۍ په چوکاټ کې د دولت له عملیاتو او د هغې له نبودلو او تشریح څخ عبارت ده. په همدې اساس پدې طبقه بندي کې د دولت د مالي چارو په اداره کې د حسابدارۍ په اړخونو باندې ټینگار کيږي خو په یوه دولتي واحد کې د عملیاتو د اندازه کولو څرنگوالي او اجراً په برخه کې مرسته نه کوي. په بودیجه کې د مصارفو طبقه بندي بیانوي چې دولت کومې پیروډنې تر سره کړي دي. د دولت مصارف عموماً په لاندې اړخونو کې طبقه بندي کيږي.

۱. د سازماني واحدونو په اساس طبقه بندي:

پدې ډلبندی کې مصارف د هر دولتي سازمان په اساس چې هغه د تصویب شوو برنامو وړاندیز کوونکي او اجراً کوونکي وي، پیش بینی کيږي.

۲. د مصارفو د فصلونو په اساس ډلبندي:

دغه ډلبندي د هغه مالي دورې او مصارفو د ماهیت په اساس ده چې له معینو مصارفو څخه گټه اخلي. معمولاً د مصارفو د فصلونو اصلي گروپونه عبارت دي له: جاري مصارف، انتقالي پرداختونو او پانگه ایز مصارف.

د مصارفو د موادو په اساس ډلبندي:

پدې ډلبندی کې چې اصلي موخه یې د سازماني واحدونو په کچه د مصارفو کنترول او د دولتي حسابدارۍ د سیستم او بودیجه جوړونې سیستم تر منځ د مستقیم ارتباط رامنځ ته کول

دي.

۴ - د دندو يا برنامو په اساس طبقه بندي :

د مصارفو په دغه طبقه بندي کې ددولت او ولايتي سازمانونو مصارف دهغه اصلي مقاصدو او اهدافو ته په پام سره د ندو، طرحو او مختلفو فعاليتونو په توگه پيش بيني کيږي. د افغانستان د دولت په بودیجه کې مصارف په ۵ پنځو لويو فصلونو او هر فصل په څو کوچنيو فصلونو باندي ويشل شوی دی. چه هغه عبارت دي له: ۲۱ باب د مزد او معاش مصارف، ۲۲ باب له اجناسو او خدماتو څخه استفاده ۲۳ باب ټکټانه او هغه گټه چه په ټکټانه کې شامليږي عوايد په مالي دوره کې د ټولو هغو لاسته راغلو او لاسته راتلو وړ مالي منابعو او وجوهاتو(پيسو) څخه عبارت دي چه په معين وخت کې د شتمنيو د زياتوالي يا مستقل حساب د مازاد سبب شي. د عوايدو لوړوالی يواځې د يو قبلي سنجش يا تخمين پواسطه تثبيت کيږي او دغه قبلي تخمين يا سنجش تقريباً د دولت د ټولو عايداتي منابعو په اړه (پرته له هغو عوايدو چه په يوه دوره کې ثابت وي لکه د ټولو عايداتي منابعو له لارې د کرايي له درکه او د دولتي زراعتي ځمکو د اجارې له درکه د قراردادي عوايدو لاسته راتلل، د دولتي قرضونو د قسطونو د ترلاسه کولو له لارې عوايد او نور ...) په زياته پيمانه د ماليه ورکونکو د طرزالعمل او راتلونکې اقتصادي اوضاع تابع دي. دعوايدو د پلان گذارۍ لپاره گڼ شمير طريقي د عمل وړ دي چه په لاندې توگه ځينو ته يې اشاره کيږي: دماقبل اخر کال روش، د متوسط حد (نمونه گيرۍ) روش، د مستقيمي پيش بينۍ (د کاربيزندني تخمني) روش، له تطبيقي مطالعاتو څخه لاسته راغلي تجربشوي پايلې، د اقتصاد سنجۍ مادولونو په اساس برآورد په اکثره هيوادونو کې عوايد د مستقلو حسابونو په اساس او د هر حساب په داخل کې د عوايدو د اصلي منبع په اساس ويشل کيږي. د افغانستان په دولت کې عوايد په پنځو لويو اقتصادي برخو (باب) او هر باب په څو کوچنيو فصلونو ويشل کيږي چه عبارت دي له ۱۱ باب ماليات، ۱۳ باب غير مالياتي عوايد، ۱۷ باب ټولنيزې ونډې ۱۸ باب پورونه، ۱۹ باب مرستې.

پوښتنې

- ۱ - د بودیجې د عوایدو اومصارفو پلانگذاري ولې صورت نیسي؟
- ۲ - مصارف څه شی دي؟
- ۳ - د بودیجې د مصارفو پلان گذاري تعریف کړئ .
- ۴ - مشروط مصارف تعریف کړئ؟
- ۵ - د مصارفو طبقه بندي څه شی ده؟
- ۶ - د دولت مصارف په کومو ابعادو ویشل شوي دي؟
- ۷ - د مصارفو د فصلونو اصلي گروپونه کوم دي؟
- ۸ - د افغانستان په دولت کې د مصارفو طبقه بندي په کومو برخو صورت نیسي؟
- ۹ - عاید تعریف کړئ؟
- ۱۰ - دعوایدو د پلان گذاري لپاره کومې طریقې شتون لري؟
- ۱۲ - د اقتصاد سنجی د موډلونو په اساس د برآورد روش څرگند کړی .
- ۱۳ - په افغانستان کې د عوایدو طبقه بندي په کومو برخو صورت نیسي؟

مأخذونه

۱. انستیتیوت خدمات ملکي. (۱۳۸۹). رهنمود آموزشی، کابل
۲. موسوی، جیب و آقاخانی علیرضا. (۱۳۸۴). اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتی، نشر نور علم.

خلورم خپرکی

د بودیجې اصول

هر علم د اصولو او اساساتو له یوې سلسلې څخه تشکیل شوی دی. څرگنده ده چه انساني او ټولنيز علوم د طبيعي علومو د اصولو په شان استحکام او ټينگښت نلري په اصطلاح د ناموفقه علومو څخه حسابيږي. له همدې امله ددغو علومو په عامو اصولو کې تل استثنائات ليدل کيږي. د دولت په واسطه د بودیجې د لايحې په تهيه تنظيم او پيشنهاده (وراڼدې) او همدارنگه د نماينده گانو په واسطه د هغې په تصويب باندي اصول مرتب دي او معمولاً په هغو کتابونو او رسالو کې چه د بودیجې په اړوند ليکل شوي دي د بودیجې د اصولو په اړوند پکې جلا بحث ځانگړی شوی دی. له دغو اصولو څخه موخه د هغو قواعدو او تشریفاتو رعایت کولو لزوم دی تر څو تنظيمي بودیجه د دولت د عوایدو او مصارفو د پيژندلو او کنترول په موخه مفیده او قاطع وسیله وي. ددغو اصولو شتون فلسفه د حيف او ميل څخه د مخنيوي او دپارلمان دمالي کنترول او نظارت په موخه ده. څرنگه چه د بودیجې پلان د اقتصادي او سياسي پلانگذارو له یوې عددي خلاصې يا لنډيز څخه عبارت دی نو ددې پر بنا په بودیجه کې مورد نظر پروگرامونه هغه وخت په یو معقول شکل طرح او تطبیق کیدی شي چه د یو سلسله اصولو مطابق ترتیب شوي وي. هغو اصولو ته چه د مالي سیاست د انکشاف په جریان کې د بودیجې لپاره انکشاف ورکړل شوی دی د هغوی رعایت د امکان تر حده اړین گڼل کيږي. په بودیجه پورې اړوند اصول په لاندې ډول دي:

د کلني والي اصل

څرنگه چه وويل شول، بودیجه د دولت مالي برنامه (پروگرام) دی. په هره برنامه کې باید مشخص شي چه کوم کار په کوم مصرف سره او کوم وخت ترسره شي، د یوې دورې لپاره هره برنامه په یوه معین وخت کې تنظيميږي که چیرې د برنامه د اجراء کولو د مصارفو پيش بيني او د هغوی د تامین لپاره اړین منابع او همدارنگه د هغه کنترول او ارزيايي په عمل کې امکان نلري.

بودیجه چه د برنامه یو ډول دی، د دولت د عوایدو او مصارفو کلني پيش بيني ده، يعنې د دولت دخل او خرڅ (عواید او لگښتونه) د یو کال لپاره پيش بيني او دټول کال لپاره یو ځل په پارلمان کې تصويب کيږي. له فني نظره د عوایدو پيش بيني تر هغه حده چه له حقیقت سره نيردې وي چې د یو کال په اوږدو کې په اسانۍ سره ترسره کیدای شي .

اقلیمي تغیر د بزگرانو د عواید وضع، د توریزم او هوټلونو په شان د صنایعو او حرفو خاوندانو لپاره فصلی تغیر او ددې په شان نور خپله بشپړه دوره په یو کال کې طی کوي. د هر هیواد د عوایدو او مصارفو زیات ډولونه له اقلیمي شرایطو څخه اغیزمن دي. هغه لنډ ترینه زمانی فاصله چه په هغې کې طبیعت یوه بشپړه دوره طی کوي یو کال ده او له یو کال څخه د کمو زمانی دورو مقایسه مطلوبه او معقوله پایله نه منعکسوي، د بیلگې په ډول هغه مالیات چه له خلکو څخه اخیستل کیږي د کال په اوږدو کې ددغو تغیراتو مجموعه په برکې نیسي د مصارفو له نظره هم ددولتي اجرائیې دستگاؤ د برنامو کلنی والی شاید د دولتي عوایدو د پیش بینی په تابعیت منل شوی وی. دعمومي مصارفو کنترول د پارلمان له واکونو څخه دی. او ددغه کنترول په تطبیق سره منطقي ده چه دوخت عامل هم مراعات شي تر څو په معین وخت کې دولتي عواید د هغه له جملې مالیات ترلاسه او تنظیمي بودیجې په اساس مصرف شي. له همدې امله د بودیجې د قانون د اجرا لپاره، مناسب ترین زمانی واحد یو کال مشخص شوی دی، ځکه د بیلگې په ډول که چیرې د هرو دریو میاشتو لپاره یوځل د بودیجې تصویب او تنظیم اړین وي نو ټول وخت به پارلمان د بودیجې په بحث باندې مصروف (بوخت) وي. او دولت هم باید په هرو دریو میاشتو کې یو ځل د بودیجې لایحه وړاندې کړي. پدې صورت کې به د دولت لپاره د متوازنې بودیجې د تنظیم امکان شتون ونلري، ځکه د کال په مختلفو فصلونو کې د دولت عواید او مصارف متوازن نه وي. ددولت د دخل او خرڅ پیش بینی له یو کال څخه د زیات وخت لپاره هم د پیش بینی دقت کموي. پورتنیو مراتبو ته په پام سره د عمومي دخل او خرڅ د تصویب او تنظیم لپاره منل شوی وخت یو کال دی (۱: ۱۱۵).

ددې سره، سره د بودیجې د کلني والي په اصل کې لاندې استثنا هم شتون لري چه په لاندې ډول دي: په هغه مواردو کې چه دولت د سیاسي اقتصادي، مالي اونورو بحرانونو له امله ونشي کولی چه بودیجه په وخت سره تهیه او تنظیم کړي نو پارلمان د امکاناتو د برابریدو تر وخته د ۲/۱۲ او یا ۱۲ / ۱ یعنی یوه میاشتني او دوه میاشتني اونور شکلونو سره بودیجې تصویبوي. یومیاشتني بودیجه د راتلونکي کال لپاره یوه پیشنهادي بودیجه نده. بلکه د ۱۲ / ۱ په اساس تصویب شوې بودیجه د جاري کال لپاره ده چه د عملي کیدو وړ گرځي. ددغه ډول بودیجې وړاندې کول او تصویب یا ددولت د ناتوانی علت د کلنیو بودیجو په وړاندې کولو کې دسیاسي ټولیز، اقتصادي او مالي بحران موجودیت دی. (۲: ۸۰)

د بودیجې د وحدت اصل

د وحدت د اصل په اساس د دولت د ټولو برنامو، فعالیتونو او طرحو بودیجه او همدارنگه

ټول عواید اومصارف او په پایله کې د ټولو دولتي واحدونو بودیجه باید په یو ځای کې ولیکل شي او د رسیدګۍ اوتصویب لپاره باید وړاندې شي. په هغه صورت کې چه د بودیجې د وحدت اصل رعایت نشي په پایله کې به هر سازمان او دستگاه جلا، جلا بودیجه ولري او یا دولت د مختلفو کارونو څخه د هر یوه لپاره جلا او په متفاوتو وختونو کې بودیجه تهیه کړي، د مختلفو دولتي برخو د عملیاتو ترمنځ به منطقي، زماني اومکانی نیردوالی او همغږي له منځه لاړه شي.

اوله بله طرفه که چیرې بودیجه پارلمان ته په مختلفو برخو او متفاوتو وختونو کې وړاندې شي نو د هیواد بودیجې ته د لاسرسي او د هغې د تجزيي او تحلیل امکان پارلمان ته په لاس نه ورځي په هغه سربیره تکراري، تیت او پرک کارونه د پارلمان د وخت د ضایع کیدو سبب کیږي نو په ټولنه کې توصیه کیږي چه یواځې یوځل واحده بودیجه په یوه مجموعه کې تصویب شي پداسې توګه چه د دولت ټولې کړنې ولري نودولت باید د ټولو هغو د ستګاوو بودیجه چه په یوډول د دولت له خزانه څخه په مستقیمه توګه استفاده کوي او یا د دولتي کړنو یوه برخه په غاړه لري په یوه مجموعه کې تدوین او یو ځل د تصویب لپاره پارلمان ته وړاندې کړي (۲):

(۸۱).

د بودیجې د وحدت اصل یو سلسله گټې لري چه مهمې یې په لاندې ډول دي

لومړۍ: د بودیجې د وحدت د اصل د تطبیق په صورت کې بودیجه په اسانۍ سره تشخیص کیدی شي چه آیا بودیجه متوازنه ده او که نه او که چیرې گڼ شمیر بودیجې ترتیب شي او د غه بودیجې په ځانګړي ډول د وخت له مخې توپیر ولري او د مالي کال په مختلفو وختونو کې ترتیب شي، پدې صورت کې دانه معلومیږي چه ایا په پورته بودیجه کې دعوایدو او مصارفو ترمنځ یو توازن شتون لري که نه؟

دویم: د واحدې بودیجې په صورت کې مقننه قوه په سهولت سره درک کولی شي چه ایا د دولت بودیجه او په ځانګړي ډول د مصارفو لوړول اود هغوی د تمویل طرزالعمل د ټولني دمالي او اقتصادي استطاعت (توان) سره همغږي اومطابقت لري که نه؟

درېم: دواحدې بودیجې په صورت کې په اسانۍ سره تشخیص کیدای شي چه کوم مصارف اجباري، کوم اختیاري او کوم ډول مصارف زاید(زیاتیدونکي) مصارف دي .

د بودیجې د تعادل اصل

د نوموړي اصل په اساس اړینه ده، چه له اوله د بودیجې ټول مصارف د عوایدو په واسطه تر سره شي. د بودیجې توازن د شکلي اصل له نقطې نظره غوښتنه کوي، تر څو ټول مصارف د پلان شوو عوایدو په واسطه تر پوښنې لاندې راشي. په دې اساس د نوموړي اصل په اساس

هیڅ ډول مصارف تر هغه وخته سرته نشي رسیدی چه مخکې له مخکې د هغوی تمویلي مدارک څر گند شوي نه وي. نوموړی اصل د مالي احتیاج د پوښښ د ډول په اړوندڅه نه ذکر کوي، اما اصولاً د مصارفو تمویل د پورونو اخیستلو په واسطه هم مجاز گڼل شوی دی، په یو ماډرن اقتصاد کې د بودیجې دغه توازن اصل هغه وخت معقول گڼل کیږي چه د پیش بینی شوو عوایدو په تمویل کې منظم عواید (هغه پلان شوي عواید چې منظمې منابع ولري لکه مالیاتي عواید تشبثاتي عواید د محصول اوسهمیو د لارې عواید) غیر منظم عواید (هغه عواید چه پلان شوي نه وي یا هغه عواید چه منظمې سرچینې ونلري لکه د پورونو لاسته راوړل) شامل دي. دغه اصل دکلاسیکانو له لیدلوري څخه اغیزمن دی چه د هغوی به اند ښه دولت هغه دی، چه حداقل مصارف ولري او په اقتصادی چارو کې مداخله ونکړي او په پایله کې له اقتصادی وسایلو لکه د بودیجې د کسر سیاست څخه استفاده د منلو وړ نده او متعادل بودیجه یو اصل په توگه غوښتل کیږي. نن ورځ ډیره نادره ده چه یو دولت دې متعادلې بودیجې اجرا کړي معمولاً دولتونه د حسابداری له نظره د بودیجې د کسر په شرایطو کې دعوایدو او مصارفو د توازن ساتل له مرکزي بانک څخه دولتي پورونه منظوروي او په عمومي ډول د اقتصادی رشد د رامنځته کولو لپاره د بودیجې د کسر له سیاست څخه استفاده کوي (۲: ۸۳۹).

د بودیجې د جامعیت اصل

د بودیجې د جامعیت له اصل څخه موخه چه د بودیجې له مهم ترینو اصولو څخه ده د بودیجې په اجرا او تنظیم کې د دولت له صراحت او دقت څخه ده د بودیجې د جامعیت اصل یو په بل پورې اړوند او په عین حال کې یو له بل څخه جلا مفهومی بیانوي.

۱ - پدې اصل کې توصیه کیږي، چه د دولت ټول عواید اومصارف په شکل او هره توگه چه دي، چه په هغه کې د دستگاؤ، وزارتخانو دولتي شرکتونو په دولت پورې تړلیو انتفاعي مؤسساتو او ټولو هغه دستگاؤ جاري او انکشافی بودیجه چه په یونه یو ډول د دولت له بودیجې گټه اخلي باید د بودیجې په سند کې راټول او د هیواد پارلمان ته وړاندې شي.

۲ - په بودیجه کې منظور شوي ارقام باید په ناخالص ډول پرته لدې چه عواید له مصارفو څخه تفریق شي د بودیجې په سند کې درج شي (۲: ۸۵).

د بودیجې د تفصیل یا شاملیت اصل

ددغه اصل په اساس باید دولت بودیجه په مشرحه توگه او دهغې له جزیاتو سره تهیه، تنظیم او پارلمان ته وړاندې کړي، پداسې توگه چه بودیجه د مجموعي او کلي ارقامو له وړاندې کولو څخه ځان وساتي. ددغه اصل د موجودیت له دلایلو څخه یو هم د بودیجې د عام نظارت

او کنترول مسئله ده. که چیرې د تفصیل اصل نه وي د عام نظارت بنسټیزه چاره د یو هیواد په مخارجو باندې تحقق نه مومي. نوموړی اصل دولت اړ باسي تر څو مقننې قوې ته د بودیجې په پیشنهاد او تدوین کې عواید په شرح ډول طبقه بندي کړي او د اجرائیې بنسټونو مصارف په تفصیل سره او د برنامه او مصارفو د فصلونو په چوکاټ کې تفکیک او مشخص کړي. دا اصل ددې سبب کیږي چه د هیواد د پارلمان او محاسباتو د دیوان نظارت په دقیق ډول تحقق مومي. او همدارنگه اړینه ده تر څو بودیجه نه یواځې دا چه د اعدادو او ارقامو په چوکاټ کې وي بلکه باید د مفصلو او مستندو راپورونو په چوکاټ کې مطرح شي (۱: ۱۲۱).

د بودیجې د تخصیص اصل

د بودیجې د تخصیص اصل هغه وسایل چه په بودیجه کې ځای پر ځای کیږي د عادي او زماني نظره په بودیجه کې یې په مشخصو اهدافو پورې مربوطوي. یا په بل عبارت باید د بودیجې وسایل په یو معین وخت کې په کار واچول شي. د پورتنی اصل مطابق د تخصیص په اصل کې د بودیجې کیفی تخصیص، کمی تخصیص او د بودیجې د وسایلو زماني تخصیص شاملیږي. د کیفی تخصیص د اصل په اساس هغه وسایل چه په بودیجه کې د معینو اهدافو لپاره تعین شوي وي، یواځې د هماغه اهدافو د تحقق لپاره د مصرف وړ بلل کیږي. ددغه اصل په واسطه مقننه قوه د اجرائیه قوې د تصمیم نیونې حدود په فوق العاده ډول محدودوي، که چیرې په استثنایي ډول دا مجاز وگنل شي چه په بودیجه کې پیش بینی شوي وسایل د اړتیا پر وخت د نورو اهدافو لپاره هم مصرف شي پدې صورت کې باید په دقیق ډول ذکر شي چه نوموړي اهداف په کومو اقلامو کې شاملیدی شي. د کمیټې تخصیص د اصل په اساس مصارف یواځې په هغه اندازه مجاز گنل کیږي چه په بودیجه کې د هر هدف لپاره ټاکل شوي دي. په همدې اساس له پلان څخه زیات مصارف مجاز نه گنل کیږي اما د هغه برعکس په بودیجه کې د پلان شوو مصارفو څخه د لږو مصارفو اجراً کول یواځې هغه وخت مجاز گنل کیږي، چه نظر تخنیکي د لایلو موجودیت ته او یا د مصارفو نورو منع کونکو دلایلو په اساس په بشپړه او پیش بینی شوې اندازې سره اجراً نشي. مثلاً کله چه د هوا د خرابوالي له امله تعمیراتي فعالیتونه وځنډیږي او په پایله کې د دولت ساختماني مصارف تطبیق او عملي نشي، چه پدې صورت کې د دولت د مصارفو تطبیق کول قصدي ندي، بلکې د یو تخنیکي مشکل په اساس دي. ددې لپاره چه د اجرائیه قوې د تصمیم نیونې لپاره یو څه پراخه حدود برابر شي. کولی شي چه داسې سلنې وټاکي چه د هغه په اساس اجرائیه قوه دا صلاحیت ولري، چه مصارف د ټاکل شوي سلنې په حدودو کې کم یا زیات کړي. د بیلگې په ډول د پروژې د

مجموعي مصارفو څخه د يوې معینې سلنې تغیر د اجرائیه قوې په صلاحیت کې ورکړل شي تر څو د اړتیا پر وخت له هغه څخه استفاده وکړي. د زماني تخصیص اصل غوښتنه داده تر څو مصارف په هغه وخت کې ترسره کړل شي چه د بودیجې په پلان کې تصویب او تعین شوي دي. که چیرې په استثنایي ډول دا امکان پیش بیني شوی وي چې تر څو معین وسایل په یوه وروستی دوره کې هم صورت ونيولی شي پدې صورت کې اړینه ده چه بودیجه کې باید د هغه د انتقال دلیل هم واضح شي. څرنگه چه یادونه وشوه چه د بودیجې د تخصیص اصل د مقننه قوې په واسطه د بودیجې د ټاکل شوو عوایدو او مصارفو په اړوند د اجرائیه قوې صلاحیت په ډیره زیاته توگه محدود کړی دی او د هغه په واسطه د حکومت لپاره د اقتصادي حالت (کانټراکتوري) ضد مالي طرزالعمل ستونزمنوي چه دغه د نوموړي اصل یوه عمده نیمگړتیا ده. د بودیجې د تخصیص درې اصول چه پورته ذکر شول همدارنگه د افغانستان د ۱۳۵۳ هـ ش کال د بودیجې په مقرره کې هم په نظر کې نیول شوي دي. داسې چه پدې مقرره کې ذکر کيږي چه تخصیص له هغه معینو وجوهو(پیسو د مقدار) څخه عبارت دی چه د هغه د مصرف صلاحیت د ذیصلاح مقاماتو له لوري د یو خاص کار او موخې لپاره په یو مالي دوره کې د یو اداري واحد لپاره منظور شوی وي. په پورتي مطلب کې درې واړه تخصیصونه شامل دي. پدې مانا چې له معینو وجوهو څخه موخه کمی تخصیص، د خاص منظور تخصیص له کیفی تخصیص څخه عبارت دی او دیوې مالي دورې په موده کې تخصیص له زماني تخصیص څخه استازیتوب کوي ددې لپاره چه د تخصیص د اصل دا نیمگړتیا چه د کانټراکتوري ضد سیاست لپاره خنډ گرځي له منځه یوړل شي نن ورځ تقاضا کيږي تر څو د بودیجې د تخصیص اصل د ماډرن مالي سیاست د تقاضا مطابق عیار شي او په یوه زیاته انعطاف پذیرۍ سره مجهز شي.

د راپور ورکولو اصل

د نوموړي اصل په اساس باید اجرائیه قوه او مقننه قوه د یو اطلاعاتي سیستم په واسطه له ښکته پورته په دوامداره او منظم ډول د بودیجې په تړاو کافي او جامع معلومات لاسته راوړي، چه په هغه ځای کې په بودیجه کې د تعین شوو اعدادو ارقامو کې د تغیراتو په تړاو لومړني معلومات زیات اهمیت لري هره اداره باید خپل مالي او د کار راپورونه په منظم او دوامداره ډول لوړې ادارې ته وړاندې کړي، چه د ادارې د تجارو دغه راپورونه د حکومت د پروگرام په تړاو د تصمیم گیری په عملیه کې هم شاملیږي. پدې ډول راپورونو کې باید یواځې تغیرات څرگند نشي، بلکې هغه قانع کوونکي دلایل چه ددغه تغیراتو سبب شوي او همدارنگه له نویو

وړاندیزونو سره د نویو تصامیمو دنیولو دلایل هم باید پکې شامل وي. په همدې اساس د یو اطلاعاتي سیستم د یادگیرنې او خبرتیا په اساس د دولت د ادارې لپاره اړینه ده تر څو د مختلفو تاثیراتو په اړه معلومات تر لاسه کړي تر څو د حکومت د کار په پروگرام او انفرادي پروگرامونو باندې بد تاثیر ونکړي او پر وخت سره یې ارزیابي کړی شي .

د بودیجې د صلاحیت اصل

ددې لپاره چه اجرائیه قوه یا حکومت په بودیجه کې ټاکل شوو او پیش بینی شوو اهدافو ته رسیده گي وکړی شي اړینه ده، چه د لازمو صلاحیتونو لرونکی هم وي یا په بل عبارت د بودیجې د پلان د تطبیق لپاره باید هغه ته دا اړین صلاحیتونه انتقال شي. د مقننې قوې د تاثیراتو او کنترول په اړه باید ووايو چه د بودیجې د جوړښت او ترتیب په وخت کې د مقننه قوې رول د اجرائیه قوې په نسبت په مراتبو کم دی داسې چه د بودیجې د پلانگذاری په پیل کې د تصمیم گیری حدود تر یوې اندازې زیات وي او تر پارلماني مشورې پورې د تصمیم نیونې دا حدود ډیر کمیري. څرنګه چه د مصارفو عمده برخه د قانوني او قراردادي مکلفیتونو په اساس لا اقل لنډ مهال له نقطې نظره ټاکل کیږي ددې پر بنیاد داسې شرایطو لاندې د اجرائیه قوې د تصمیم نیونې ساحه په زیاته اندازه سره محدودیږي چه دا په خپل ذات کې د کافي تصامیمو د نیولو د اصل (پرنسیپ) د محدودیت مانا لري، ددې پر بنا یواځې یوه اوږد مهاله پلان گذاري کولی شي چه د تصمیم نیونې محدودې ساحې ته د بودیجې جوړونې په عملیه کې پراختیا ورکړي .

د بودیجې اجرائیوي اصل

د بودیجې طرحه او ترتیب له اوږدې مودې را پدې خوا د اجرائیه قوې په صلاحیتونو پورې تړاو لري کیدای شي چه د بودیجې طرحې ته اصولاً د مقننې قوې په واسطه تغیر ورکړل شي . اما څرنګه چه تجارب څرګندوي چه د بودیجې د محتویاتو عمده برخه چه د حکومت له لوري ترتیب کیږي او د تصویب په موخه ذیصلاح مقاماتو ته وړاندې کیږي، پرته له اساسي تغیر څخه تصویب او قانوني ځواک ترلاسه کوي چه پدې ارتباط د بودیجې له یو اجرائیوي اصل څخه خبرې کیږي. د بودیجې د اجرائیوي اصل په اساس د بودیجې تشکیل باید په موازي توګه د حکومت د کار په غاړه وي پدې بودیجه کې د اجرائیه قوې د اهدافو معرفي او پلان شوو اهدافو ته رسیدل له عددي نقطه نظره درج کیږي. د بودیجې د تنظیم پروخت د اجرائیه قوې او اداري اغیزې زیات اهمیت لري اما د بودیجې منظوري ماهیتاً د مقننه قوې دنده ده د بودیجې اجرا باید په هیڅ صورت د مقننه قوې د سیاسي اغیزو د ساحې د محدودیت په لور

رهنمائي نشي، ولې دا په مقننه قوه پورې اړه لري چې په کومه اندازه اغیزه د حکومت په پروگرام او د هغه په تطبیق باندې واردولی شي. د بودیجې اجرائیې اصل همدارنگه یو دا نظر هم لري چه اجرائیه قوه د خپل دغه صلاحیت تر څنګ د مقننه قوې په مقابل کې یو ثابت او معین مسؤولیت هم لري. څرنگه چه د مقننه قوې په واسطه د مصارفو په منظوری کې دا طرزالعمل شامیلېږي چه وسایل د پيش بيني شوي پلان مطابق او بودیجې د کلاسیکو اصولو په اساس په اقتصادي توګه په کار واچول شي، پدې اساس اجرائیه قوه دا مسؤولیت لري تر څو ټول هغه تدابیر په نظر کې ونیسي چه په معقوله توګه د بودیجې د اجرا لپاره اړین ګڼل کېږي.

د بودیجې د علنیت (څرګندوالي) اصل

ددې اصل پر اساس اړینه ده تر څو د بودیجې ټول محتویات او مراحل د جمعې اطلاعاتو د وسایلو او نورو ممکنه وسایلو له لارې عامو خلکو ته څرګند شي چې د اصولي پرنسیپ له نظره هر فرد د مالي وجوهاتو (د پیسو د مقدار) او مالي سیاستمدارانو د طرزالعمل څخه کافي معلومات ترلاسه کړی شي. د بودیجې د علنیت اصل په اساس همدارنگه د عمل په ساحه کې د خلکو په مالیاتي ذهنیت او مالیاتي اخلاقو باندې مثبت اغیز هم واردولی شي، پدې مانا کله چه خلک مخکې د دولت د مالي سیاست د پایلو له مشاهدې څخه خبر شي، چه دولت له دوی څخه کوم مالیات اخلي هغه په کومو ځایونو کې مصرفوي نو د دې لیوالتیا د مالیاتو ورکړې ته زیاتېږي په ځانګړي ډول دا موضوع په مخ پر ودې هیوادونو کې ډیر اهمیت لري ځکه پدې هیوادونو کې مالیاتي ذهنیت د پر مخ تللو هیوادونو په پرتلیز ډول دی. له همدې امله ده چه په مخ پر ودې هیوادونو کې له مالیې څخه تینسته ډیره زیاته ده او دغه چاره د دولت د مالیاتي عوایدو د کموالي سبب کېږي. د علنیت (څرګندوالي) له دغه اصل څخه استثناً یواځې هغه وخت ده چه ددې ډول معلوماتو پټ ساتل د دولت په ګټه وي چه ښه بیلګه یې د نظامي چارو مصارفو پټ ساتل دي چه په هر هیواد کې لږ یا ډیر معمول دي .

لنډيز

هر علم د يوې برخې اصولو او بنسټونو څخه تشكيل شوی دی، څرگنده ده چه د ټولنيزو او انساني علومو د اصولو استحکام او طبيعت د ټولنيزو علومو په اندازه ندی او ټولنيز او انساني علوم په اصطلاح د ناموفقه علومو څخه شميرل کيږي. ددغه اصولو وجودي فلسفه له صيف و ميل څخه د مخنيوي او پارلمان د مالي کنترول او نظارت د شتون په موخه ده هغه اصول چه د مالي سياست د انکشاف په جريان کې د بودیجې لپاره انکشاف ورکړي شوی د هغه رعايت دامکان تر حده د بودیجې د مختلفو دندو بشپړه اجرا تنظيمولای شي. د بودیجې دغه اصول په لاندې ډول دي .

د بودیجې د کلني والی اصل بيانوي چه بودیجه بايد د يو کلني مالي دورې لپاره پيښ بيني شي تر څو حقيقت ته نيردې وي. بودیجه چه د برنامې يو ډول دي، ددولت د عوايدو او مصارفو يو کلنه پيش بيني ده. يعنې د دولت دخل او خرڅ د يو کال لپاره پيش بيني او د ټول کال لپاره يواځې يو ځل په پارلمان کې تصويب کيږي. نو د بودیجې د قانون د اجرا لپاره مناسب ترين زماني واحد يو کال مشخص شوی دی. د بودیجې د وحدت د اصل پر اساس ددولت ټولې برنامې فعاليتونه له طرحې او همدارنگه ټول عوايد او مصارف او په پايله کې د ټولو دولتي واحدونو بودیجه بايد په يو ځای کې وليکل شي او د لاسرسي او تصويب لپاره وړاندې شي. دبودیجې د تعدل د اصل پر اساس بايد د بودیجې ټول مصارف د عوايدو په واسطه ترسره کيدای تر څو يې چه مخکې تمويلي منابع نه وي څرگند شوي. د يادونې وړ ده چه نن ورځ ډيره نادره ده چه يو دولت د يو متعادل بودیجه اجرا کړي معمولاً دولتونه د عوايدو او مصارفو د توازن د حفظ د حسابداری له نظره په هغه شرايطو کې چه له کسر سره مخامخ وي له مرکزي بانک څخه د دولتي قرضه (پور) منظوري او عمدتاً د اقتصادي ودې لپاره د بودیجې د کسر له سياست څخه استفاده کوي .

د بودیجې د جامعيت له اصل څخه موخه چه د بودیجې له مهمو اصولو څخه دی. د بودیجې په تنظيم او اجرا کې د دولت دقت او صراحت دی. د بودیجې د شامليت اصل پر اساس بايد دولت بودیجه په مشرحه توگه او د هغه د جزياتو سره تهيه، تنظيم او پارلمان ته وړاندیز کړي. پداسې توگه چه په بودیجه کې د کلي يا مجموعي ارقامو له وړاندې کولو څخه صرف نظر وکړي ددغه اصل د موجوديت يو دليل د بودیجې د همگاني نظارت او کنترول موضوع ده. د بودیجې د تخصيص اصل هغه وسايل چه په بودیجه کې ځای پر ځای کيږي د مادي او زماني نظره په بودیجه کې د مشخصو اهدافو لپاره اړوند کوي يا په بل عبارت د

بودیجې وسایل باید په یو معین وخت کې په کار واچول شي. د پورتنی نقطه نظر په اساس د بودیجې د تخصیص په اصل کې کیفی تخصیص درې اصول چه پورته ذکر شول همدارنگه د افغانستان د ۱۳۵۳ کال د بودیجې په مقرره کې هم په پام کې نیول شوي دي. ددې لپاره چه اجرائیه قوه یا حکومت په بودیجه کې ټاکل شوو او پیش بینی شوو اهدافو ته ورسیري باید اړین صلاحیتونه هم ولري یا په بل عبارت سره د بودیجې د پلان د تطبیق لپاره باید دغه اړین صلاحیتونه اجرائیه قوې ته انتقال شي چه د بودیجې د صلاحیت اصل بیانوي. د بودیجې د علنیت اصل په اساس باید د بودیجې ټول محتویات او مراحل د جمعی اطلاعاتو د وسایلو او یا نورو ممکنه وسایلو له لارې په عامه اطلاع ورسول شي د علنیت او دغه اصل څخه استثنا صرف هغه وخت شتون لري چه ددغه معلوماتو پټ ساتل د دولت په گټه وي چه ښه بیلگه یې د نظامی مصارفو معلومات پټ ساتل دي چه په هر هیواد کې لري یا ډیر معمول دي (۵۸).

پوښتنې

۱. د بودیجې پلانگډاري څه شی ده؟
۲. د بودیجې اصول څه شی بیانوي؟
۳. د بودیجې د کلني والي اصل موخه په لنډ ډول بیان کړئ؟
۴. ولې بودیجه باید د کلني والي اصل څخه پیروي وکړي؟
۵. آیا د بودیجې د کلني والي په اصل کې استثنا شتون لري؟
۶. د بودیجې د وحدت اصل کومې گټې لري؟
۷. د بودیجې د تعادل اصل څه بیانوي؟ او آیا د نن ورځې په مدرن اقتصاد کې له دغه اصل څخه پیروي کېدی شي او کنه؟
۸. د بودیجې اصل کوم مفاهیم بیانوي؟
۹. په بودیجه کې د تفصیل اصل، نه مراعات کول کومې ستونزې را منځته کوي؟
۱۰. تخصیص په کومو ډولونو وېشل شوی دی، لنډ یې تشریح کړئ.
۱۱. د افغانستان د ۱۳۵۳ کال د بودیجې مقرري د تخصیص اصل څرنگه بیان کړی دی؟
۱۲. ولې باید بودیجه د علنیت د اصل پیروي وکړي؟

مأخذونه

۱. ابراهیمي نژاد، د کتر مهدي و فرجوند، اسفندیار. (۱۳۹۱). اصول تهیه و تنظیم کنترول بودیجه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تهران.
۲. موسوی، حبیب و اقاخانی، علیرضا. (۱۳۸۴). اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتي، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تهران.
۳. عزیزی، غلام رضا. (۱۳۹۰). فراگرد کنترول و تنظیم بودیجه دولتي بر اساس نظام امار های مالی دولت، تهران.

پنځم څپرکی

د بود یجې جوړونې ډولونه

هغه بدلونونه، چې په دې وروستیو کلونو کې په هېواد کې د بودیجې جوړونې په برخه کې را منځ ته شويدي، د دې سبب شويدي، چې د بودیجې د تهيې، تنظيم او کنترول په برخه کې د پام وړ پرمختگونه هم ولیدل شي او پکار یوړل شي، معمولاً د بودیجې ترتیب په لاندې شکلونو سره صورت نیسي.

۱. زیاتېدونکې بودیجه: د تېر کال په عین فصل او باب سره یوه اندازه زیاتوالی کوي.

۲. د صفر په اساس بودیجه: له صفر څخه پیل کېږي.

۳. د برنامې یا اجرائتو په اساس بودیجه: بودیجه په برنامو سره تخصیص کېږي.

۴. ولایتي بودیجه: د اړونده وزارت خانو له لارې د منابعو تخصیص، د ولایاتو په اساس صورت نیسي.

۵. زیاتېدونکې بودیجه: کله چې د تېر کال په بودیجه باندې، په مجموعي مصارفو یا یو معین کود کې یو مقدار ور زیات شي، د زیاتېدونکې بودیجې په نامه یادېږي. زیاتېدونکې بودیجه په تصمیم نیونه کې د کمو تغیراتو له طریقې سره مطابقت یا برابر والی لري، د نوموړې طریقې په اساس، د نوې تصمیم نیونې لپاره هغه تصمیمونو ته مراجعه کېږي، چې مخکې په دې اړه نیول شويدي او موجوده غوښتنو ته په پام سره په هغه کې جزیی تغیرات رامنځ ته کېږي. زیاتېدونکې بودیجه جوړونه په کلنۍ بودیجه کې د ستونزو او سردردۍ څخه د مخنیوي لپاره رامنځ ته شويده، په دې ترتیب سره هرکال د لومړیو څخه د بودیجې جوړونې لپاره پېچلي کارلپاره اقدام صورت نه نیسي؛ بلکې بودیجه جوړوونکي د تېرکال د بودیجې په منلو، خپل پام د زیاتوالي تغیراتو ته اړوي. په دې روش کې چې د (عملیاتو د سطحې د ساتنې) په روش یا په لنډ ډول (د سطحې ساتنې روش) په نوم یادېږي، د تېر کال بودیجه د جاري مصارفو لپاره د پایې په حیث فرض او کلنۍ زیاتوالی د هغه لپاره په پام کې نیول کېږي؛ دغه زیاتوالی د قیمتونو د تغیر په پروسه کې، د موجوده عملیاتو د حجم په تغیر، د دولت له لوري د نویو دندو منل او دا ډول عواملو پورې تړاو لري. د بودیجوي کال لپاره د انفلاسیون، شیانو او خدماتو د قیمتونو د تعین څخه تر لاسه شوي تغیرات برابرد او د کمي او کيفي عملیاتو پراخوالی په هغه باندې ور زیاتېږي او ځینې وختونه دستګاه ته نوی کار یا دنده سپارل کېږي، چې په وروستي کال کې ټولې بودیجې ته لاسرسی پیدا

کوي. د سطحې ساتل په واقعیت کې د قیمتونو د زیاتوالي یا کموالي د تطبیق په برخه کې د هغه مقداري کمیت د ساتلو او د هغه په قیمت کې د تغیر په معنا دی، یعنې په حقیقت کې د انفلاسیون او رکود علایم داسې را څرگندیږي؛ د بیلگې په توگه، که چېرې په یوه میاشت کې د موټر دسون توکو اندازه ۱۰۰ liters لیتره او یا په کال کې ۱۲۰۰ liters وي؛ که چېرې لیتر په ۵۰ افغانۍ وي، په کال ۱۳۹۵ هـ ل کې د عملیاتو د سطحې د ساتلو مصرف په هره میاشت کې له ۱۸۰۰۰ افغانیو سره برابر دی. په لاندې ډول یې محاسبه کوو:

$$۱۲۰۰ \times ۵۰ = ۶۰۰۰۰ \quad \text{په ۱۳۹۰ هـ ل کال کې}$$

$$۱۲۰۰ \times ۶۵ = ۷۸۰۰۰ \quad \text{په ۱۳۹۱ هـ ل کال کې}$$

$$۷۸۰۰۰ - ۶۰۰۰۰ = ۱۸۰۰۰$$

دغه روش د مصارفو د تخمین یو معمول کلاسیک او نا مناسب روش دی، څرنگه چې په دې روش کې موجوده مصارف په اسانۍ سره بررسی کیږي او د اړتیاؤ او قیمت گذارۍ یا برآورد د نوې ارزیابی غوښتنه کوي (د پوهنې وزارت د بودیجې لویه برخه زیاتېدونکې بودیجه ده او مالیې وزارت دې ډول بودیجې ته ترجیح ورکوي) دا روش همدارنگه له پورته څخه ښکته یو میتود دی، چې په هغه کې تصمیم نیوونکي له خپل صلاحیت څخه استفاده کوي، چې په دې صورت کې د بودیجې د یو لوی مقدار تخصیص یوه ارگان یا یو لوري ته ممکن کیږي. دا روش د تېر کال په ارقامو پورې تړلی دی، په دې روش کې د تېر کال د مصارفو د تاثیراتو ارزیابي تعدیل کیږي. دا روش دا اجازه نه ورکوي، ترڅو غیر ضروري پروژې یا ارقام چې له تېرو څخه په جریان کې وي حذف کړي او د بودیجې د پام وړ مقدار پس انداز شي. په عین شکل کې په دې روش کې نوي ارقام، هغه که ډېر اړین هم وي په اسانۍ سره نه شي شاملېدای، ځکه د هغوی داخلېدل د بودیجې په موجوده سیستم کې د اوږد وخت او بیروکراتیکې پروسې غوښتنه کوي. زیاتېدونکې بودیجه یواځې د مصارفو په اړوند معلومات وړاندې کوي او د هغوی د پایلو په اړوند هېڅ معلومات نه وړاندې کوي.

د صفر په اساس بودیجه

د صفر په اساس بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره د (R.E Hilton) په واسطه منځ ته راغله او د امریکا په متحده ایالاتو کې په ۱۹۶۳ م کال د زراعت په وزارت کې د بودیجې جوړونې او برنامې طرحه کولو د سیستم (System) planning programming and budgeting په حیث معرفي شوه. د امریکا فدرالي حکومت دا ډول بودیجه په ۱۹۷۷ م او د ۱۹۷۷ م د

قانون په حیث پیاده کړه. د نوموړي بودیجې جوړونې د تصمیم نیونې پروخت د برنامو د هر فعالیت د مشخصولو اوبیانولو غوښتونکی دی. د بودیجې تخصیص د مصارفو یا گټې د ملحوظاتو یا پایلې په اساس صورت نیسي. د بودیجې تخصیص شوی مقدار په یو تېرشوي فعالیت په نظر کې نیول کېږي، یا په بل عبارت هر فعالیت، هر کال له صفر څخه پیل کېږي. د بیلگې په ډول په لومړي قدم کې باید د هرې برنامې فعالیتونه د تصمیم گیرۍ د برخې د مدیر په واسطه توجیه (وښودل) شي او په ترتیب سره د لومړیتوبونو سره ارتباط ورکول کېږي، ترڅو د پام وړ اهداف لاس ته راشي. موجوده منابعو ته د لومړیتوبونو په اساس په نورو بدیلو فعالیتونو سره لارښوونه کېږي، ترڅو له هغه څخه اعظمي پایلې ترلاسه شي او د منابعو د دویم ځلي تخصیص لپاره موقع برابره کړي. دا ډول د بودیجې جوړونې له ټولو اشکالو څخه په بهتر ډول بودیجې ته په ډېر مؤثر ډول له ارزیابۍ سره ربط ورکوي، د دې لپاره د دویم ځلي تحلیل غوښتونکی هر لومړیتوب د نیول شوو تصامیمو مفصله توجیه (ښودنه) او بررسی ده. په زیاتېدونکې بودیجه جوړونه کې د برابردونو (اندازه کولو) کال د مخکیني کال ارقام دي. د وروستي کال د بودیجې په تنظیم کې د سلنې زیاتوالي لپاره اقدام کېږي، نوموړی کار له پوره دقت څخه برخمن نه دی؛ ځکه په راتلونکې کې د تېرې اوضاع ته عمومیت ورکول د پیش بینی لپاره درست شاخص نه دی. دهغو افرادو دنده چې نوې بودیجه جوړوي یابې برابرې دا دی چې کوم اقلام باید له بودیجې څخه حذف کړو او کوم فعالیتونه او د هغه په اساس کوم اقلام باید اضافه کړو؟ دا کار د دې باعث کېږي چې مدیریت د کار د ځانگړي ډول د ادامې یا درولو لپاره خاص پام وکړي (په ځانگړي ډول هغه وخت چې د محیطي تغیراتو یا هغو تغیراتو په سبب چې د سازمان په اهدافو کې را منځ ته شوی وي گټور وي هغه قلم (واحد) د فعالیت نور مطرح نه دی) د صفر په اساس په بودیجه جوړونه کې، چې د زیاتېدونکي بودیجې مقابل ټکی دی، د بودیجې تعدیل د متمرکز بودیجوي کال او جاري کال پر تفاوت باندې متمرکز دی، ځکه د سرته رسیدلو مصارفو او کارونو په اړه معلومات په راتلونکي کال کې د برنامې د تغیر د اندازې د بررسی لپاره پکار نه وړل کېږي. د صفر په اساس بودیجه جوړونه (Zero Based Budgeting) هڅه کوي چې نوموړې نیمگړتیا له منځه یوسي. په دې بودیجه جوړونه کې د هر فعالیت نوی فعالیت د صفر په اساس دی او د هر فعالیت لپاره داسې دلیل باید شتون ولري، چې آیا اړینه ده او که نه؟ د صفر په اساس بودیجه کې مصارف د دې پرځای چې د جاري سطحې په اساس محاسبه شي له صفر څخه پیل کېږي. په داسې بودیجوي طریقي سره د هر ډولي واحد د مصرف لپاره باید یو منطقي دلیل شتون ولري. د صفر په اساس په بودیجه جوړونه

کې به د بودیجې تحلیلوونکي طبعاً د سرته رسېدلو کارونو او مصارفو په اړه د تېرو معلوماتو غوښتنه کوي؛ اما لږوماً دغه معلومات د هغه کار اساس نه دی او هغه په دې ځای کې له پامه غورځوي. بېترتیر د صفر په اساس بودیجې جوړونې په نوم کتاب لیکونکی او پدې برخه کې د جالبې مقالې په ۱۹۷۳ م کال کې د Harvard Business review په نوم مجله کې د صفر په اساس بودیجه جوړونه داسې تعریف کړیده ((یوه عملیاتي برنامه او بودیجوي پروسه ده، چې هر مدیر اړباسي، چې په بشپړه مشروع او په بادلیله طریقه خپله بودیجه د صفر په اساس څرگنده کړي او د دغه چارې د اثبات مسؤل واوسي، چې ولې باید هر مبلغ په مصرف ورسوي)) پدې اساس د صفر په اساس بودیجه لومړۍ د فعالیتونو گټه او مصارفو هدف ته په کتو سره ارزیايي کوي؛ په دویم قدم کې نورو فعالیتونو ته په پام د هغې لومړیتوب مشخص کوي؛ او په دریم قدم کې هغه فعالیتونه حذف کوي، چې د هغوی څخه ترلاسه کېدونکې گټه د هغوی له مصارفو څخه لږه وي. د صفر په اساس بودیجه جوړونه نسبت عنعنوي بودیجې جوړونې ته لاندې گټې لري.

۱. دا بودیجه د دې په اړوند چې آیا فعالیتونه باید ادامه پیدا کړي او که متوقف شي، زیاته څرگنده ده.

۲. د ټولو هغو کسانو گډ کار چې له بودیجې سره ارتباط لري مجاز گڼي.

۳. څرنگه چې د مختلفو ټاکنو څخه هر یو یې په کمی توگه محاسبه کېږي، د مقایسې لپاره اړین معیارونه شتون لري؛ په پایله کې د هغوی ارزیايي روښانه او له ابهام څخه خالي ده.

۴. هغه فعالیتونه چې ټیټ لومړیتوب لري د زړه د ډاډ په خاطر له منځه وړل کېږي (۱:۲۵۵).

د صفر په اساس بودیجه جوړونې نیمگړتیاوې په دې ډول دي:

لومړۍ دا چې د بودیجې جوړونې انتظام د دومره زیات دفتري کار غوښتنه کوي، چې د وخت په چوکاټ کې د بودیجه جوړونې د نظامونو انساني ظرفیت په بشپړه توگه ممکن نه وي، دویم دا چې الزاماً دا چاره هغه برنامې، چې په ټیټو لمریتوبونو سره به کمې مالي منابع تر لاسه کړي، یا به په کلي ډول قطع شي، هېڅکله درسته نه ده، ځکه نوموړی لیدلوری د هغه عمومي او بنسټیزو سیاستونو د واقعیتونو په لحاظ، چې بودیجه له هغه څخه سرچینه اخلي له شکست سره مخامخ کېږي، دریم دا چې دا ډول بودیجه جوړونه زیات وخت او مصرف ته اړتیا لري. په هرحال د صفر په اساس بودیجه جوړونه د دولتي بنسټونو د آرمانونو په فن باندې شهرت لري (۲:۱۳۶).

البته د یادونې وړده چې که څه هم د صفر په اساس بودیجه جوړونه په بهتره توگه د

بودیجې د لومړیتوبونو د تعیین او د بنسټونو موثریت د پورته تلو باعث کیږي، د دې باعث کیږي چې زیات دفتري کارونه تر سره شي او احتمالاً د مدیرانو او افرادو روحیه ضعیفه کړي؛ په همدې دلیل ده چې په اوسني وخت کې نسبت له بودیجه جوړونې څخه مخکې کلونو نه استفاده کیږي. په دې وروستیو کې په افغانستان کې ولایتي بودیجه او د برنامې په اساس بودیجه هم تر تطبیق لاندې نیول شویده، چې په دې وروستیو فصلونو کې د دې دوه ډوله بودیجې په اړه بحث کیږي.

لنډيز

کله چې د تېرکال په بودیجه باندې په یو مشخص کود یا مجموعی مصارفو باندې یو مقدار ور زیات شي، د زیاتېدونکي بودیجې په نامه یادېږي. زیاتېدونکي بودیجه د دې لپاره رامنځ ته شویده، چې د کلنۍ بودیجې د سترې کونکو او ستونزو څخه د ډک کار مخنیوی شوی وي. د بودیجوي کال لپاره انفلاسیون او د قیمتونو د تعدیل څخه لاسته راغلو تغیراتو د برارود او د کمي او کيفي عملیاتو پراختیا په هغه باندې ور اضافه کېږي او ځینې وخت نوي دنده یا کار هغه دستگاه ته سپارل کېږي، چې په بعدي کال کې ټولې بودیجې ته لاسرسی لري. نوموړی روش د تېرکال په ارقامو پورې تړلی دی، په دې روش کې د تېرکال د تاثیراتو د بررسی ارزيايي تعدیل کېږي. د صفر په اساس د بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره د (R. E. Hilton) په واسطه منځ ته رغله او د امریکا په متحده ایالاتو کې په ۱۹۶۳ کال کې د هغه هېواد د ذراعت په وزارت کې د برنامې د طرح او بودیجه جوړونې د یو نوي سیستم (Planning programming and budgeting system) په حیث معرفي شو. د بودیجې تخصیص د مصارفو یا گټې د ملحوظاتو او یا پایلې په اساس صورت نیسي. د بودیجې تخصیص شوی مقدار یو تېر شوي فعالیت په پام کې نه نیول کېږي، یا په بل عبارت سره هر فعالیت له هېڅ یا صفر څخه په هر کال کې پیل کېږي. دا ډول بودیجه د بودیجه جوړونې له ټولو اشکالو څخه په بهتره شکل په ډېره موثره توگه بودیجې ته له ارزيايي سره ارتباط ور کوي. د دې په خاطر چې هر لومړیتوب د نیول شوو تصامیمو د بررسی او په مفصل ډول څرگندول د دویم ځلې تحلیل غوښتونکی دی. د صفر په اساس په بودیجه جوړونه کې چې د زیاتېدونکي بودیجې په مقابل کې قرار لري، د بودیجې تعدیل د جاري کال او بودیجوي کال په تفاوت باندې متمرکز دی نو بڼه د مصارفو او تیرو فعالیتونو په اړه معلومات په راتلونکي کال کې د برنامې د تغیر د اندازې د بررسی کولو لپاره په کار نه وړل کېږي، البته د یادونې وړ ده چې د صفر په اساس بودیجه جوړونه کې زیات دفتري کارونه تر سره شي او احتمالاً د افرادو او مدیرانو روحیه کمزوري کوي. په همدې دلیل ده چې د صفر په اساس له بودیجه جوړونې څخه د تېرو کالونو په نسبت اوس لږه استفاده کېږي.

پوښتنې

۱. د بودیجې جوړونې لپاره کوم رروښونه شتون لري؟
۲. زیاتېدونکي بودیجه تعریف کړئ.
۳. د سطح ساتل په زیاتېدونکي بودیجه کې څه افاده کوي؟
۴. د زیاتېدونکي بودیجې جوړونې روش څه ډول یو میتود دی او کومې طریقې تعقیبوي؟
۵. د زیاتېدونکي بودیجه جوړونې گټې او تاوانونه ستاسې له لیدلوري څخه کوم دی؟
۶. د صفر په اساس د بودیجې مفکوره د لومړي ځل لپاره چېرې او څه ډول معرفي شوه؟
۷. د صفر په اساس بودیجه جوړونې روش د بودیجه جوړونې کوم ډول روش دی؟
۸. د صفر په اساس د بودیجه جوړونې گټې او زیانونه بیان کړئ.

مأخذونه

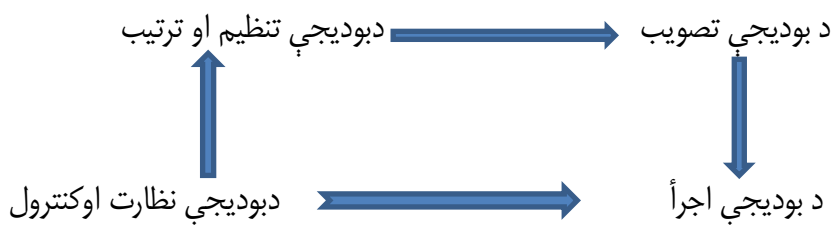
۱. ابراهیمی، دکتر مهدی و فرجوند، اسفندیا (۱۳۹۱). اصول تهیه و تنظیم کنترل بودیجه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). تهران.
۲. امیرخانی، طیبه و دکتر آذر، عادل. (۱۳۹۱). بودیجه ریزی عمومی نهاد های بودیجه ریزی و بودیجه محلی.

شپږم څپرکی

د بودیجې مراحل

د بودیجې مراحل د بودیجې د دوران په نامه هم یادېږي، په هغو هېوادونو کې چې د دولت د درې ګونو قواؤ (اجرائیه، مقننه او قضایه) په اساس جوړوي، د بودیجې جوړونې پروسه یا د بودیجې سایکل (دوران) له څلورو مرحلو څخه جوړ شوی وي، چې دا مراحل عبارت دي له: د بودیجې ترتیب، د بودیجې تصویب، د بودیجې اجرا او د بودیجې کنټرول.

شکل (۷-۱): د بودیجې مراحل

د بودیجې څلورګوني مراحل په هر هېواد کې د اقتصادي او ټولنيز نظام په څنګ کې شتون لري، اما د شکل او محتویاتو له مخې طبعاً له یو هېواد تر بل هېواد پورې تفاوت لري، چې اوس په لنډه توګه د هرې مرحلې څخه بحث صورت نیسي.

د بودیجې ترتیب:

د بودیجې ترتیب د بودیجې لومړۍ مرحله ده او د بودیجې د پروسې تر ټولونې برخه تشکیلوي، چې په تهیه، ارزیابی او د بودیجوي اطلاعاتو طبقه بندۍ او دهغې وړاندې کولو پورې اړوند معلومات او د مربوطه قوانینو او مقرراتو رعایت پکې شامل دی، چې د بودیجې دا ترتیب له یوه لوري په راتلونکي کې د عوایدو د انکشاف د تخمین په اساس بنسټ ګذاري شوی او له بل لوري د دولت د راتلونکو مصارفو په حدودو کې د مالي سیاستمدارانو نظر شامل شوی دی. د ټولو هېوادونو په قوانینو کې د بودیجې د تهیه او ترتیب دنده عموماً د اجرائیه قوې یا د دولت دنده ده، د افغانستان د اساسي قانون څلورم فصل ۷۵ ماده څلورم بند کې د افغانستان د اسلامي جمهوریت د حکومت د صلاحیتونو په اړوند داسې راغلي دي " د بودیجې ترتیب د دولت د مالي وضعې تنظیم او د عامه شتمنیو ساتنه او د بودیجې د ترتیب او تقاضا د طرزالعمل صلاحیت د مالي چارو او عامه مصارفو د ادارې قانون د ۲۹ مادې د لومړي بند

مطابق د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د ماليې وزارت له دندو څخه دی " اړین د ستورالعملونه او ضمیمې د ماليې وزارت د بودیجې د عمومي ریاست له لارې تهیه او د کال په نیمايي کې اجرائیوي ارگانونو ته لیردول کیږي. د بودیجې د هغې برخې اجرائیوي دستورالعملونو او لارو په تعقیب اړوند وزارت د هغه په اړه تصمیم نیسي، همدارنگه اجرائیوي ارگانونه د محلي ارگانونو یعنی ولایاتو د عادي او انکشافی بودیجې په تهیه او تنظیم لاس پورې کوي. د بودیجې ترتیب په داسې ډول صورت نیسي، چې د مالي احتیاج تثبیت په عمومي توګه د ټیټو مقاماتو له لوري د لوړو مقاماتو په لوري صورت نیسي. د وزارتې پرنسیب په اساس د بودیجې په ترتیب کې چې په اکثره هېوادونو کې د هغه له جملې په افغانستان کې هم معمول دی، د وزارتخانو یا مستقلو مؤسسعاتو د اړینو مصارفو اندازه د ټیټو ذیصلاح مقاماتو له لوري ټاکل کیږي او د هغه په تعقیب د مصارفو دغه وړاندیز د اصلاحاتو په موخه لوړو مقاماتو ته سپارل کیږي. د وزارت خانو او مستقلو مؤسسعاتو ټول وړاندیزونه البته د مصارفو په اړوند ماليې وزارت ته لیرل کیږي. باید یادونه وکړو چې د بودیجې په اړوند تصمیم په مالي توان پورې اړه لري، چې دغه مالي توان له یو هېواد څخه تر بل هېواد پورې تو پیر لري. څرنگه چې په عمومي توګه د راتلونکو مصارفو په اړه د وزارتخانو وړاندیزونه په معمولي توګه نظر پیش بینی شویو عوایدو ته زیات وي؛ پدې اساس د دې لپاره چې د بودیجې د توازن اصل برقرار شوی وي، د ماليې وزیر د وزارتخانو په وړاندیزونو کې کموالی را ولي. څرنگه چې د مصارفو د کموالي په صورت کې د سیاسي شخړو او کش مکشونو امکان پیدا کیږي، نو د دې لپاره چې د دا ډول پېښو څخه مخنیوی شوی وي، نو د ماليې وزیر دغه تنقیص (کموالی) په ټولو وزارتخانو باندې په خطي شکل د یوې فیصدې په اساس واردوي وروسته د ماليې وزیر نوموړې طرحه کابینې ته وړاندې کوي، تر څو د هغې په اړه خپل نظر څرګند او بالآخره مقننه قوې ته یې وړاندې کوي. د هغه نفوذ په علت چې مقننه قوه یې د بودیجې په عملیه باندې لري اړینه ده ترڅو د لویو پروژو لپاره ګڼ امکانات انتخاب او وړاندیز کړي، تر څو د دغو ګڼو امکاناتو د مقایسې په واسطه او د هغوی څخه د بهترین او مساعد امکان انتخاب نظر د هېواد اقتصادي او مالي شرایطو ته پدې اړه معقول تصمیم نیول شوی وي، په دې معنا چې تر لاسه شوي مجموعي مصارف کېدای شي، چې نظر د راتلونکي بودیجوي کال حقيقي او واقعي مصارفو ته کم یا زیات وي. په هغه صورت کې چې برارود شوي مصارف نظر د راتلونکي بودیجوي کال واقعي او حقيقي مصارفو ته زیات وي، په دې صورت کې دغه زیات مصارف د راتلونکي بودیجوي کال په جریان کې د قانوني لویحو او مقرراتو په واسطه چې دا لویح او مقررات د یوه هېواد څخه بل هېواد ته د

شکل او محتویاتو په لحاظ تو پیر لري، نورو مصرفي اقلامو ته انتقالیږي او له هغه څخه گټه اخیستل کیږي، ترڅو په دې ترتیب سره له یوه اړخه د بودیجې مصرفي اقلام تمویلېږي او له بله اړخه په یوه بودیجوي دوره کې د دولت د مالي وسایلو له راکد پاتې کېدلو څخه مخنیوی کیږي، په هغه صورت کې چې برآورده شوي مصارف د پورتني حالت برعکس له حقيقي مصارفو څخه لږ وي، په دې صورت کې یوه سلسله مالي ستونزې رامنځ ته کیږي. دغه ډول برآورد چې مصارف پکې له حقيقي مصارفو څخه لږ وي، د دوه ډوله عواملو په اساس را منځ ته کیږي، چې لومړی ډول یې اشتباهي جنبه لري، چې په دې کې په راتلونکي مالي کال کې د مصارفو د انکشاف نادرست تخمین، د موجوده مصارفو په اړوند د مؤثقو احصایوي ارقامو نشتوالی او بلآخره د مصارفو د پیش بینی کوونکو عدم لیاقت او نور شاملېدې شي. نظر واقعي مصارفو ته په قصدي توگه د مصارفو د ټیټ برآورد (اندازه کول) کولو علت دا دی چې، تر څو مقننه قوې ته وړاندې شوې پروژې په اسانۍ سره د پارلمان لخوا و منل شي، دا ډول برآورد په ځانگړي ډول هغه وخت موثر او ځانته عملي جنبه غوره کولای شي، چې نا کافي وسایل په لاس کې وي، چې په دې صورت کې د پروژې د تمام شد مصارف لږ معلومیږي او د هغه د قبولۍ امکان زیاتېږي. څرنگه چې په دې طریقي سره د پروژې د مالي احتیاجاتو لویې برخې ته ځواب ویل کیږي او د دې پربنا پروژه نا تکمیل پاتې کیږي او د هغه پاتې برخه د وروستۍ اضافي تقاضا په واسطه بشپړېږي. وروسته له پورتنیو توضیحاتو څخه د بودیجې د مصارفو په اړوند اوس لیدل کیږي، چې د بودیجې په بل طرف یعنی د بودیجې د عوایدو په برآورد کې کومې ستونزې رامنځ ته کېدای شي. د بودیجې د عوایدو برآورد نسبت د بودیجې د مصارفو برآورد ته زیاتې ستونزې لري، په دې معنی چې د دولت عواید د راتلونکو اقتصادي او مالي شرایطو تابع وي، نو په همدې اساس د هغه دقیقه او درسته پیش بینی امکان نه لري، مثلاً د دولت هغه عواید چې دولت یې د غیر مستقیمو مالیاتو له لارې لاس ته راوړي؛ په دې پورې اړه لري، چې په راتلونکې کومه اندازه شیان وارد او صادرېږي، چې دولت له هغه څخه صادراتي او واردتي گمرکي محصول تر لاسه کوي او یا په کومه اندازه داخلي شیان چې د خرڅلاؤ په دوران کې د مالیاتو تابع دي مستهلکین خریداري کوي، چې د هغوی تخمین د دولت په مجموعي عوایدو کې طبعاً نظر واقعي عوایدو ته توپيرونه ښيي. د مستقیمو مالیاتو په صورت کې یوازې د هغوی یوه برخه دقیقه تثبیت کېدلی شي، مثلاً په ځمکو مالیات، د ازادو کارونو په عایداتو مالیات، په مفادو مالیات، په مؤسساتو مالیات، د منقولو دارايگانو په مفادو مالیات (مثلاً د بیه لرونکو پانو او اسهامو په گټه یا مفادو مالیات) او نوريه لاس راځي او د بازار د شرایطو او راتلونکې اقتصادي

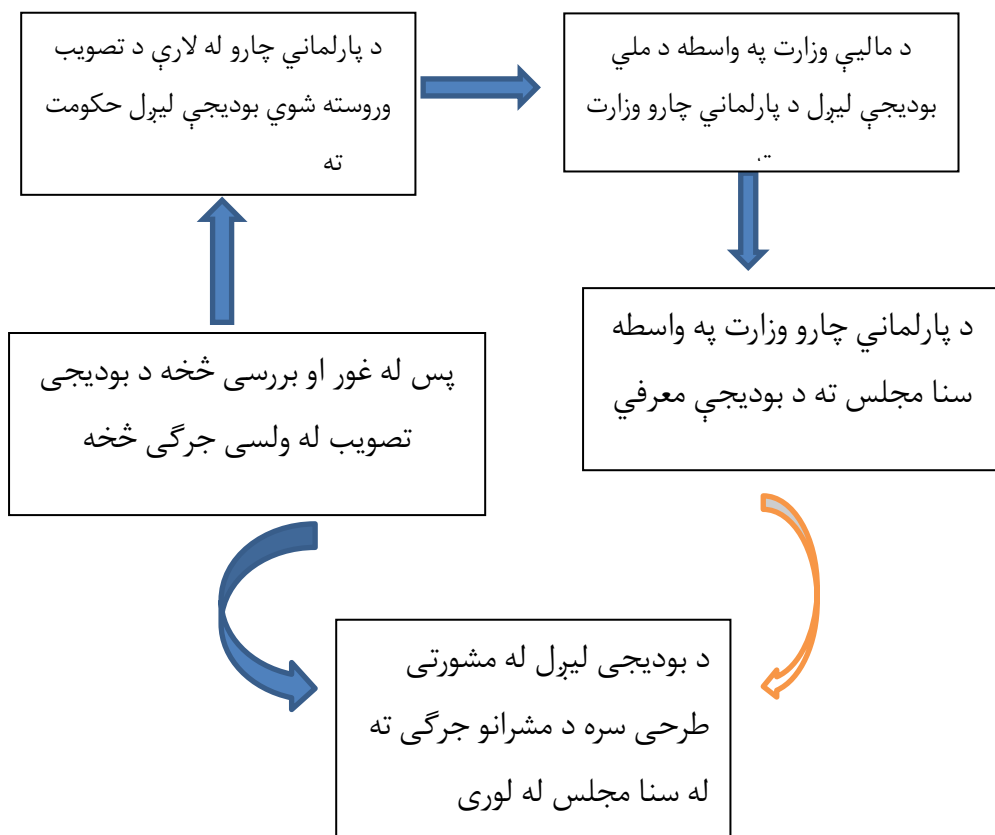
وضعی تابع دي او د هغوی د قیق تثبیت نا ممکن دی، د پورتنیو ستونزو په اساس د عوایدو برارورد یواځې په تخمین باندې استوار کېدی شي. د بودیجې د عوایدو په برارورد کې معمولاً له هغو طریقو څخه استفاده کېږي، چې مخکې په شپږم فصل کې په مفصل ډول ذکر شوي (۲۳:۱).

د بودیجې تصویب

د زیاتره هېوادونو اساسي قوانینو ته په پام د بودیجې تصویب د زیاتره هېوادونو د مقننه قوې له دندو او صلاحیتونو څخه دی. په هغه هېوادونو کې چې د ځینو استثنایي پېښو په اساس د مقننه قوې دنده په موقته توګه د اجرائیه قوې رئیس ته انتقال شوې وي؛ د مقننه قوې په وکالت بودیجه تصویبېږي. لیدل کېږي چې د اجرائیه قوې یا بل ذیصلاح مقام په وسیله د بودیجې تصویب په یوه سیاسي او موقته وضع کې نیول کېږي او نن ورځ د نړۍ په زیاتره هېوادونو کې د بودیجې د تصویب اساسي او دایمي مرجع مقننه قوه ده. په دیمو کراتیکو هېوادونو کې مقننه قوه له یوه یا دوو مجلسونو څخه ترکیب شوې وي. په یو مجلسي سیستم کې د تصویب وحدت حکم فرما وي او واحد مجلس بودیجه تصویبوي، په دوه مجلسي سیستم د بودیجې د تصویب صلاحیت نظر هېوادونو ته توپیر کوي، مثلاً په انگلستان کې د بودیجې د تصویب صلاحیت د نماینده گانو یا عوامو مجلس پورې اړه لري، په داسې حال کې چې د شمالي امریکا په هېوادونو کې د بودیجې په تصویب کې د سنا مجلس زیات صلاحیت لري. په فرانسه کې د هغه یو ترکیبي یا مختلط شکل موجود دی، په دې معنی چې د بودیجې تصویب د نماینده گانو په مجلس پورې اړه لري، اما د سنا مجلس هم په لږ یا زیاته اندازه په مالي مسایلو کې مداخله کوي او په بودیجه باندې تاثیر واردوي. د مقننه قوې دقیقه مشوره او مباحثه د بودیجې په اړوند په عمومي توګه هغه وخت صورت نیسي چې مخکې له هغه څخه د مالي امورو کمیسیون، چې په مالي موضوعاتو باندې دپوهو خلکوڅخه جوړ وي، بودیجه یې بررسی کړې وي او د هغې په اړه یې نظر ورکړی وي، څرنگه چې د دغې مالي چارې په کمیسیون کې معمولاً د مقننه قوې داسې غړي غړیتوب لري، چې تر ډېره حده په مالي موضوعاتو پوهیږي، نو د دې په بناء د اړتیا په صورت کې د بحث وړ موضوعات د هغو مقاماتو سره یو ځای تر بررسی لاندې نیسي، چې نوموړی پلان یې طرحه کړی وي، ځکه نوموړی کمیسیون په دې موضوعاتو پوهیږي او پکې داخل وي او له بله اړخه موضوعات په دقیق ډول بررسی کوي، د دې پربناء د دغه کمیسیون نظریات او وړاندیزونه د مقننه قوې تصامیم تر ډېره حده تر تاثیر لاندې راولي؛ په دې معنی چې د کمیسیون نظریه دمقننه قوې په تصمیم کې مهمه او

ټاکنکی رول لري. په وروستي پړاو کې د مقننه قوې په واسطه بودیجه تثبیت کيږي او په دې ترتیب سره بودیجه قانوني قدرت ترلاسه کوي. که چېرې د بودیجوي دورې په منځ کې اضافي مصارفو ته اړتیا پېښه شي؛ په دې صورت کې دغه اضافي مصارف د پورونو د اخیستلو له لارې تمویل کېدای شي، چې د هغوی طی مراتب هم د بودیجې په شان د مقننه قوې د مشورې او نظر تابع وي. په افغانستان کې د بودیجې تصویب داسې دی، چې د حکومت د استازي (ماليې وزير) له لوري څخه پارلمان په علني جلسه کې د بودیجې د لايحې له وړاندې کولو وروسته د بودیجې لايحه د پارلمان د بودیجې کمیسیون ته د رسېدلو لپاره ارجاع کيږي. د بودیجې ټول موارد په نوموړي کمیسیون کې تر بررسی لاندې نیول کيږي، وروسته له اړینو تعدیلاتو او تغییراتو څخه بودیجه رایو ته اېښودل کيږي. د ولسي جرگې له تائید او تصویب وروسته د پارلماني چارو وزارت په واسطه حکومت ته لیږل کيږي او د جمهور رئیس په واسطه تو شیخ کيږي او دنورو قوانینو په شان د اجراء قابلیت مومي. د هېواد د اساسي قانون د ۹۰ مادې د دریم بند مطابق د دولتي بودیجې تصویب او د پور د اخیستلو یا ورکړې اجازه د هېواد د ملي شورا له دندو څخه ده. همدارنگه د اساسي قانون په ۹۸ ماده کې د بودیجې په تړاو داسې بیان شويدي: (۲) "د دولت بودیجه او د حکومت انکشافی برنامې (پروگرامونه) د مشرانو جرگې له لارې د هغه د مشورتي نظریې سره یوځای ولسي جرگې ته وړاندې کيږي د ولسي جرگې تصمیم مشرانو جرگې ته د بودیجې د وړاندې کولو پرته، وروسته د جمهور رئیس له تو شیخ څخه نافذ شمېرل کيږي که چېرې د ځینو عواملو په اساس د بودیجې تصویب مخکې د مالي کال له پیل څخه صورت ونه نیسي، د نوې بودیجې تر تصویب پورې د تېر کال بودیجه تطبیق کيږي. ولسي جرگه نه شي کولی چې د بودیجې تصویب تر یوې میاشتې زیات او د پور اخیستلو اجازه چې په بودیجه کې شامل نه وي له ۱۵ ورځو څخه زیات و ځنډوي، که چېرې ولسي جرگه پدې وخت کې د پور د اخیستلو یا ورکړې په تړاو د وړاندیزونو په اړه تصمیم ونه نیسي، وړاندیز تصویب شمېرل کيږي"

شکل په افغانستان کې د بودیجې د تصویب مراحل

د بودیجې اجرا

وروسته له تصویب څخه بودیجه قانوني حیثیت پیدا کوي او د اجرا وړ گڼل کیږي. د بودیجې اجرا د بودیجې په پروسه کې اساسي مرحله ده او د دولت د توان او عدم توان او په ځانگړي ډول اجرائیه قوې او اقتصادي، ټولنيز او سیاسي اهدافو او هیلو په تحقق کې مهم رول لري. د بودیجې د اجرا څخه موخه عمومي مقاصدو او اهدافو ته د رسیدو په منظور د عوایدو په اصولو پورې د بودیجې اړوند مراحل او د هغې نور تامین کوونکې منابع او دهغې مصرف دی. عموماً اجرائیه قوه د بودیجې د تطبیق مسؤلیت په غاړه لري، چې د هغه په رأس کې جمهور رئیس یا لومړی وزیر ځای لري. د بودیجې په اجرا کې دولت دوې مهمې او بنسټیزې دندې لري، په دې معنی چې له یوه اړخه دمقننه قوې د تصمیم د سرته رسولو او له بله اړخه دا دنده لري ترڅو د بودیجې په اجرا کې اقتصادي او د سپما پرنسیبونه مراعات کړي.

سپما د اسلام له نظره د بشري طرز العمل (کړنلارې) له عمومي بنسټونو څخه ده، چې باید د ژوند په ټولو چارو کې هغه که فردي معاملات وي يا ټولنيز او يا هم دولتي چارې وي، باید په جدي ډول رعایت شي. سپما دا مفهوم افاده کوي چې انسان باید د هر ډول معاملې په اړه داسې یو روش غوره کړي چې دافراط او تفریط او یا هم اصراف او امساک تر منځ قرار ولري، ځکه دواړه پورتنی حالتونه د اسلام له نظره مردود گنل شويدي. اصراف په عمومي توگه دا مانا افاده کوي، چې انسان خپل په لاس کې شته وسایل په غیر ضروري او بیهوده لارو کې او پرته له غور او فکر څخه په بې باکه ډول مصرف کړي. د اصراف او امساک فلسفه د اسلام له نظره داده چې اصراف انسان د نفس د حق له آزادی یعنی د بدني او حیاتي اړتیاؤ له پوره کولو څخه لیرې ساتي او له بله اړخه یې له خپلو هم نوعو سره له مرستې یا معنوي فضایلو څخه محروموي. څرنگه چې لومړۍ دنده یوه حقوقي دنده ده نو پدې اساس د دویمې دندې په اړه داسې ویلی شو، چې د اقتصادیت او سپما پرنسیب د بودیجې په اجراء کې هغه وخت رعایت کېدای شي، چې د خصوصي اقتصاد تخنیکي، اقتصادي، سازماني او رهبري کوونکي پرابلمونه د دولت په مالي اقتصاد باندې تطبیق شي، تر څو د هغه په واسطه د زیات مؤثریت شرایط آماده شي. د بودیجې د قانون له ابلاغ څخه وروسته، د بودیجې د اجرا مقدمات د دولت او اجرايوي ارگانونو په وسیله برابرېږي. دغه اقدامات عبارت دي له (۲۵:۱).

۱. د بودیجې ابلاغ

۲. د طرحو او فعالیتونو مبادله او موافقت پانې

۳. د اعتبار تخصیص

د بودیجې ابلاغ:

د بودیجې لایحه د پارلمان له تصویب څخه وروسته ځانته قانوني بڼه غوره کوي، د تطبیق په موخه جمهور رئیس یې اجرائیه قوې ته ابلاغوي. ابلاغ هغه چاره ده چې د ټولو قوانینو په اړوند تر سره کېږي، په دې معنی چې هر قانون د هغه له جملې څخه د بودیجې قانون وروسته له تصویب څخه دولت ته ابلاغ کېږي دولت د هرې وزارتخانې او اجرايوي دستگاه اعتبارات ابلاغوي تر هغه وخته پورې چې قانون د دولت له لارې اجرائیې ارگانونو ته ابلاغ نه شي، د اجراء وړ نه دی. نو د قانون په اساس د هر ارگان بودیجه د جاري او انکشافی اعتباراتو په تفکیک سره د برنامو په چوکاټ کې د عمراني او انکشافی اعتباراتو په اساس د هرې برنامې په تفکیک سره ابلاغېږي.

د طرحو او فعالیتونو مبادله او موافقت پانې:

د هغو دستگاؤ د اعتباراتو ابلاغ چې د هېواد په ملي بودیجه کې تصویب شوي دي، یواځې پولې ارقام د برنامو یا د مصارفو د فصل او یا ردیفونو په چوکاټ کې څرگندوي. موافقت پانې هغه مالي سند دی، چې په هغه کې اجرائیوي ارګانونه تعهد کوي چې په هغه کې د موجودو عملیاتو شرحه به رعایت کوي هره دستګاه د موافقت پانو د مالي مفادو په رعایت او اجراً باندې مکلفه ده، داسې چې:

الف: جاري اعتبارات دهرې برنامې د مصوب اعتبار له حد او مصوبو مصارفو له موادو څخه تجاوز ونه کړي.

ب: د هرې پروژې عمراني او انکشافی اعتبارات، په هغو کې د تصویب شوو اعتباراتو له حد څخه تجاوز ونه کړي او د مصرف ورکړه د هرې طرحې د مصرف د موادو د اعتباراتو په حد کې وي.

ج: بل هر ډول مالي تعهد د موافقت پانې په متن کې مبادله شوی وي.

د برنامو فني عملیاتي کنترول د اجرائیوي ارګانونو په غاړه دی، لیکن د بودیجې ریاست کولی شي، چې د برنامو او پروژو د عمراني او انکشافی عملیاتو څخه نظارتي لیدنې وکړي او د اعتبار د تخصیص عامل په وسیله نظارت او کنترول وکړي.

تخصیص (اعتبار)

د هېواد په ملي بودیجه کې پیش بینی شوي عواید د کال په اوږدو کې په تدریج سره وصول او مصارف هم وخت، فصل او نورو عواملو ته په پام سره په ۱۲ میاشتو کې تأدیبه کیږي. په پروژوار ډول یا په مشخصو زماني دورو کې (درې میاشتې، څلور میاشتې، شپږ میاشتې) د کلنۍ منظورې شوې بودیجې د اعتباراتو له مبالغو څخه د استفادې تجویز له تخصیص څخه عبارت دی. د هر هېواد د بودیجې زماني دوره معمولاً یو کال ده او دعوایدو او مصارفو پیش بینی د یو کال لپاره صورت نیسي، خو دغه لاسته راوړنې او ورکړې په مساوي توګه نه ویشل کیږي. د کال په مختلفو میاشتو کې د کلنۍ منظورې شوې بودیجې معادل عواید او مصارف وصول (تر لاسه کیږي) او په مصرف نه رسېږي، بلکه دغه وصولي (لاسته راوړنې) او ورکړې د موضوع له نظره تفاوت لري، یعنی باورلري چې تخصیص د نظارت او کنترول له وسایلو څخه دی او د هغه شتون اړین او د عوایدو او مصارفو ترمخ د تعادل لپاره تخصیص ته اړتیا ده. په افغانستان کې تخصیص په ربعوار شکل صادرېږي، چې په دې اساس هره مالي دوره (یوکال) په څلورو ربعو ویشل کیږي.

شکل د بودیجې اجرایوي دوران

د بودیجې کنترول:

ټول هغه اهداف چې دولت یې تعقیبوي، د مالي نقطې نظره د دولت په بودیجه کې انعکاس کوي. د بودیجې عمومي اهداف چې سیاسي، اقتصادي، ټولنیز او نور اهداف پکې شامل دي، هغه وخت لاسته راتلای شي، چې بودیجه په پیش بینی شوې بڼه او په درست ډول تطبیق شوې وي. د بودیجې په اجرا کې مهم او اساسي عامل له دقیق کنترول او نظارت څخه عبارت دی. د کنترول د سازمانونو له نظره اداري کنترول، پارلماني کنترول او قضایي کنترول د تفکیک وړ دی (۱:۲۷).

د بودیجې اداري کنترول:

اداري کنترول یو مقدماتي کنترول دی او د بودیجې د اجرا په منځ کې صورت نیسي. دا ډول کنترول د چارو د مسئولینو تصمیمونه د مصارفو د اجراء پر وخت نظارت کوي. د وزارتخانو یا مستقلو اداراتو په داخل کې کنترولونکي سازمانونه معمولاً د مالیه په وزارت پورې اړه لري، چې د دولت ټول مصارف مخکې له پرداخت څخه په اداري ډول کنترولېږي، یا اداري کنترول

ور څخه صورت نیسي. د دې عمده او اساسي دلیل چې ولې کنترولونکي سازمانونه یا دواړو په وزارتخانو او مستقلو مؤسساتو کې د ماليې وزارت تر اغېز لاندې دي، دا دی چې که چېرې کنترولونکي سازمانونه په هغو وزارتخانو او مستقلو دواړو پورې مربوط وای، چې په هغه کې کار کوي، نو کنترول به په واقعي ډول نه تر سره کېدی، ځکه په هغه صورت کې کنترولونکي دواړو د اداري سلسله مراتبو له نگاه څخه د اړوندو وزارتخانو تابع وي، نو په دې صورت کې به دوی مجبور وي چې د لوړو مقاماتو د اوامرو او سلسله مراتبو پیروي وکړي، چې په دې صورت کې طبعاً په درست ډول کنترول امکان نه لري، په داسې حال کې چې د کنترولونکو دواړو تړاو د ماليې په وزارت پورې چې امر یې د ماليې وزیر دی او په دې صورت کې د هغو وزارتخانو او مستقلو دواړو په اطاعت مکلف نه دي چې دوی په هغوی کې کار کوي. نو په دې توګه کولای شي چې یو درست او سم کنترول تر سره کړي. دا ډول تشکيلات په افغانستان کې هم شتون لري، په دې معنی چې په وزارت خانو او مستقلو دواړو کې ټولې کنترولونکې څانګې د ماليې وزارت تابع دي. اداري کنترول لاندې ساحې احتوا کوي (رانغاړي).

۱. د کسې (نغدې) کنترول او حسابي کنترول: په دې صورت کې حسابي اوعددي صحت (درستوالی) تر کنترول لاندې نیول کېږي، ترڅو په اعدادو کې له غلطیو او جعل کاریو څخه مخنیوی وشي.

۲. قانوني کنترول: په دې صورت کې د اداري طرز العمل مطابقت د هېواد د قوانینو او دساتیرو سره تر کنترول لاندې نیول کېږي، ترڅو د هغه په واسطه و پوهېږو چې آیا حواله جات د قانوني مقرراتو مطابق اجرا شوي دي او که نه؟

۳. د حواله جاتو کنترول: په دې ځای کې لیدل کېږي، چې آیا حواله شوي مبلغ د هماغه فصل او مادې له تخصیص یا اعتبار سره مربوط دی او که نه؟ پدې سربېره د حواله جاتو په کنترول کې لیدل کېږي، چې آیا حواله شوی مبلغ خو به له هغو حدودو څخه تجاوز نه کوي؛ کوم چې په بودیجه کې ټاکل شوي دي.

۴. د مصارفو د پرداخت کنترول: دا د مصارفو په اجراء کې د اداري کنترول وروستی مرحله تشکیلوي.

قضایي کنترول:

دا ډول کنترول معمولاً په هر هېواد کې توپیر لري او د یو ځانګړي ارګان په واسطه صورت نیسي. زموږ په هېواد کې د ماليې وزارت د ټولو وزارتونو، کمیسیونونو، مؤسساتو، دولتي شرکتونو او نورو دستګاؤ چې په یو ډول نه یو ډول د هېواد له بودیجې څخه استفاده کوي، په داسې

ډول چې قانون ټاکلي وي رسيدگي کوي. د ماليې وزارت اړوند مدارک او اسناد د قانون مطابق جمع آوري کوي او د کالني بودیجې راپور د خپلو نظرياتو سره يوځای پارلمان ته سپاري. د ماليې وزارت په حقيقت کې د محاسبې څانگه ده او د وجوهاتو په اداره کې رول نه لري او دغه حسابات د دولت د حساباتو له لوري، چې په افغانستان بانک کې موجود دي صورت نيسي. کله چې د بودیجې جوړونې اصلاحات د برنامې په اساس معرفي شول، د ماليې وزارت له هغه وزارتونو څخه غوښتنه وکړه، چې د برنامې په اساس بودیجې جوړونې اصلاحاتو په پروسه کې شامل نه وو، تر څو د خپلو اجراتو راپور د برنامې او اجراتو د شاخص په اساس وړاندې کړي، چې دا خپله د ماليې وزارت په واسطه يو ډول نظارت دی. وزارتونه مکلف دي، چې دخپلې عادي او انکشافی بودیجې را پور په ربعوار ډول ماليې وزارت ته تسليم کړي او عمده لاسته راوړنې او د اطلاعاتو انکشافات د ماليې وزارت په لاسرسۍ کې ورکړي.

د بودیجې پارلماني کنترول:

څرنگه چې مقننه قوه د بودیجې په تصویب سره د بودیجې د عوايدو او مصارفو حدود ټاکي، پدې اساس د مالي کال په پای کې د اجرائیه قوې د طرزالعمل يا عملياتو پایلې د عوايدو او مصارفو د پلان د عملي کولو له نظره عملي کوي. د وخت او زمان له مخې د اداري او پارلماني کنترول ترمنځ تو پير دادی، چې اداري کنترول د بودیجې د اجراء د جریان په منځ کې او پارلماني کنترول د بودیجوي کال په پای کې صورت نيسي. څرگنده ده چې قانونگذار خپل ځان د منظوري شوي بودیجې په نظارت او کنترول باندې مکلف گڼي. دغه کنترول د بودیجې د اجراء په جریان او مالي کال له پای ته رسيدو وروسته ترسره کوي. د ملت استازي حق لري چې د دولتي د ستگاؤ د چارو په اداره او د دولت د پرداختونو د څرانگوالي او د بيت المال له وجوهاتو(فندي) څخه په استفادې په دايمي توگه نظارت وکړي، او د قوانينو او مقرراتو څخه د سرغړونې د کشف په صورت کې له دولتي مسئولينو څخه پوښتنه وکړي يايې استيضاح کړي. پارلماني کنترول د مالي کال په پای کې د رسيدگۍ او بودیجې د تفريق لايحې له لارې پلی کړي. په دې ترتيب سره په بودیجه باندې نظارت په داخلي او خارجي ډولونو باندې هم وپشلی شو، چې داخلي نظارت د قضايي او اداري نظارت په واسطه پلی کيږي او بهرنی نظارت د پارلمان په واسطه د جلا راپور او نورو مواردو له لارې پلی کېدی شي.

د مؤثري بودیجې جوړونې اصول او د بودیجې د ترتيب خلاصه

د مالي منابعو تخصيص د دولت د ستراتيژيکو لومړيتوبونو، د هغه له جملې څخه د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژي منځ مهاله مالي چوکاټ او خلکو د غوښتنو په نظر کې

نیولو سره صورت نیسي.

د بودیجې د تخصیصاتو د اولویت بندی معیارونه

- * د حکومت پالیسي
- * مخکې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي (A N D S) او فعلاً د لومړیتوب (اولویت) لرونکي برنامې پروگرامونه
- * د وزارتونو انکشافی پلانونه
- * د بودیجې سقف (نصاب)
- * په تېرو کلونو کې د وزارتونو مصرفي ظرفیت
- * د هېوادونو/تمویلونکو مؤسساتو لومړیتوبونه
- * نړیوالې معاهدې او موافقت پانې
- * د داخلي عوایدو اندازه

په بودیجه کې د مالې وزارت رول

- * د مالې وزارت د کال په جریان کې د بودیجې په مختلفو مرحلو باندې کارکوي.
- * د بودیجوي سقفونو (نصابونو یا اندازو) تعیین او د بودیجې اولویت بندي له داخلي او خارجي منابعو څخه د بودیجې د تمویلي منابعو تدارک .
- * د بودیجې د مسودې تدوین او کابینې او پارلمان ته د هغه وړاندې کول.
- * د ټولو اجراییوي ارگانونو په استازیتوب د پارلمان په غونډو کې اشتراک.
- * د تأدیاتو او مصارفو کنترول او د بودیجې راپور ورکونه.
- * د مالي او بودیجوي فعالیتونو د بهتر والي په خاطر د لازمو اصلاحاتو معرفي او تطبیق.

په بودیجه کې د نورو وزارتونو رول

- * د (۱) یو شمېر متحدالمال د مالې وزارت بودیجوي واحدونو ته او د وزارتونو د کار پیل.
- * خپله د وزارت د ستراتیژي لومړیتوب لرونکو برنامو او ولایتي اړتیاوو په پام کې نیولو سره د بودیجوي وړاندیزونو اولویت بندي.
- * د پروژې د اسنادو تر تیب او د پروژو د تمویل په موخه له مالې وزارت سره د اړیکو ټینګول.
- * د بودیجې په استماعیه غونډو کې اشتراک.
- * د بودیجې د مصرف تطبیق او راپور ورکونه.
- * بودیجوي واحدونو ته د مالې وزارت د دویمې شمېرې متحدالمال له لېږدولو ورسته د وړاندیز

شوو پروژو د اړتیاوو مشرح تر تیب.

د بودیجې د تدوین مراحل

- * اړونده وزارتونه او ادارات باید د مالیې وزارت د لارښوونې مطابق د خپل راتلونکي کال عادي او انکشافی بودیجې ترتیب کړي او د مراحلو بشپړولو لپاره یې مالیې وزارت ته ولیږي.
  - * د مالیې وزارت د بودیجې متحدالمال وزارتونو او اداراتو ته لیږي.
  - * انکشافی پروژې د تائید لپاره اقتصاد وزارت ته لیږي.
  - * د وزارتونو او ارگانونو بودیجه د بودیجې د کمېټې (چې هرکال په مالیې وزارت کې د بودیجې د ترتیب لپاره د مالیې وزارت تر ریاست لاندې ایجادیږي) وړاندیز کوي.
  - * په هېواد کې د مالي منابعو په چوکاټ کې د مالیې وزارت د بودیجې ریاست، د ټولو وزارتونو بودیجه توحید کوي.
  - * نوموړې بودیجه د کابینې له لوري تائید او ۴۵ ورځې مخکې د مالي کال له پیل څخه پارلمان ته لیږل کیږي.
  - * د پارلمان په واسطه د بودیجې تر تصویب وروسته جمهور رئیس د بودیجې د منظوری فرمان صادروي او بودیجه د فرمان مطابق په مصرف رسوي.
- د یوې ښې بودیجې توجیه کوونکي (څرگندوونکي) معیارونه**
- * د اقتصادي وضعې په ښه والي او دعامو وگړو په رفاه کې اغېزمنه وي او د خلکو لومړیتوبونه په پام کې نیول شوي وي.
  - * د مالي منابعو متعادل اختصاص (ځانگړي کول) د ولایتونو په منځ کې صورت ونیسي او دخلکو رسمونو او عنعناتو ته باید درناوی وشي.
  - * مخکې د پروژې له انتخاب څخه باید د پروژې په اړوند مفصل معلومات او دهغې د گټې او زیان په اړه تحلیل تر سره شي.
  - * د کاري بودیجې ترتیب د دقیقو ارقامو او تشکیلاتو په اساس صورت ونیسي.
  - * د هر ارگان په وړاندیز شوې بودیجه کې زیاتوالی باید د اجراتو او دهغې د تطبیقي ظرفیت په اساس صورت ونیسي.

په بودیجه کې د تکمیلی تغییراتو او اصلاحاتو راوستل

- * د کال په نیمايي کې د بودیجې د مخارجو ارزیابي
- * بودیجه غالباً د یو مالي کال لپاره تدوین کیږي، مگر په افغانستان کې د وزارتونو په واسطه د بودیجې د غیر دقیق تخمین په اساس هغه د ۶ میاشتو په تېرېدو سره په ځانگړي ډول د

عادي بودیجه په برخه کې له کسر سره مخامخ کیږي، نو بڼاً وزارتونه د مالیې له وزارت څخه د اضافي بودیجه غوښتنه کوي. د مالیې وزارت د مالي منابعو شتون ته په پام سره د ځینو وزارتونو لپاره اضافي وجوه (فند) برابروي. څرنگه چې یو شمېر وزارتونه د خپلې انکشافی بودیجه د مصرف توان نه لري، بڼاً هغوی د خپلې انکشافی بودیجه یوه برخه راتلونکي کال ته انتقالوي.

متممه یا اضافي بودیجه: که چېرې د مالي کال په جریان کې له مرسته کوونکو هېوادونو یا مؤسساتو څخه مالي وسایل تر لاسه شي، د تېرکال د نیمگړتیاوو انکشافی پرزو د بشپړولو لپاره پارلمان ته د تصویب په موخه وړاندیز کوي او یا داچې له دغو لاسته راغلو پیسو څخه نوي انکشافی پروژې احداث کیږي.

لنډيز

د بودیجې مراحل د بودیجې د دوران په نامه هم یادېږي، چې په هغه هېوادونو کې چې دولت یې د درې گونو قواوو (اجرایه، مقننه و قضایه) په اساس استوار وي د بودیجې جوړونې پروسه یا د بودیجې دوران د څلورو مراحلو څخه تشکیل شوی دی، چې دغه مرحلې عبارت دي له: د بودیجې ترتیب، د بودیجې تصویب، د بودیجې اجراء او د بودیجې کنترول. د بودیجې ترتیب د بودیجې لومړۍ مرحله او د بودیجې د پروسې فني برخه تشکیلوي، چې تهیه، ارزیابي او د بودیجوي اطلاعاتو طبقه بندي او د هغه وړاندیز او اړوندو قوانینو او مقرراتو رعایت پورې اړوندې ټولې عملیې پکې شاملې دي. د ټولو هېوادونو په قوانینو کې د بودیجې د تهیې او ترتیب دنده د اجرایه قوې یا حکومت له دندو څخه گڼل کېږي. د مالي چارې ادارې او عامه مصارفو د قانون ۲۹ مادې لومړي بند مطابق د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د مالي وزارت دنده ده. د بودیجې ترتیب داسې صورت نیسي چې د مالي احتیاج تثبیت په عمومي ډول د ټیټو مقاماتو له لوري پورته لوري ته صورت نیسي. د بودیجې ترتیب داسې صورت نیسي، چې اړونده وزارتونه خپل مجموعي مصارف د خپلو موجوده مصارفو او په راتلونکي بودیجوي کال کې د هغه د پراختیا د امکاناتو په اساس تخمین او برابرد کوي. د بودیجې په دغه برابرد کې طبعاً دوه امکانه موجود کېدلی شي. په دې معنی چې برابردشوي مجموعي مصارف کېدی شي چې د راتلونکي بودیجوي کال حقيقي او واقعي مصارفو ته کم یا زیات شي. د بودیجې په بل اړخ یعنی د بودیجې د عوایدو په برابرد کې کوم ډول ستونزې را منځ ته کېدی شي؟ د بودیجې د عوایدو برابرد نظر د بودیجې د مصارفو برابرد ته زیاتې ستونزې لري، په دې معنی چې د دولت عواید د راتلونکي اقتصادي او مالي شرایطو تابع وي او د دې په اساس د هغه دقیقه وړاندوینه امکان نه لري. د پورتنیو ستونزو د موجودیت په اساس د عوایدو برابرد یواځې په تخمین باندې استوار دی. د زیاتره هېوادونو اساسي قوانینو ته په پام د بودیجې تصویب د زیاتره هېوادونو د مقننه قوې له صلاحیتونو څخه دی. په هغه ممالکو کې چې د ځینو استثنايي پېښو په اساس د مقننه قوې دندې په موقته توگه د اجرایه قوې رئیس ته انتقال شي، اجرایه قوه د مقننه قوې په وکالت بودیجه تصویبوي. لیدل کېږي چې په یوه موقته او سیاسي اوضاع کې د بودیجې تصویب د اجرایه قوې یابل ذیصلاح ارگان له لوري صورت نیسي او نن ورځ د نړۍ په زیاتره هېوادونو کې د بودیجې د تصویب اساسي او دایمي مرجع مقننه قوه ده. په افغانستان کې د بودیجې د تصویب صلاحیت د ولسي جرگې په غاړه دی. وروسته له تصویب څخه بودیجه قانوني حیثیت پیدا کوي او د اجرا وړ گڼل کېږي. د بودیجې اجرا د بودیجې په پروسه کې

اساسي مرحله ده. عموماً د بودیجې د تطبیق مسؤلیت د اجرایه قوې په غاړه دی، چې د هغه په رأس کې جمهور رئیس یا لومړی وزیر ځای لري. د بودیجې اجرا دوی مهمې دندې لري، په دې معنی چې له یو لوري د مقننه قوې د تصمیم د سرته رسولو مسؤلیت لري او له بله اړخه دا دنده لري، تر څو د بودیجې په اجرا کې اقتصادي او سپما پرانسیبونه هم تطبیق کړي. د بودیجې لایحه د پارلمان په واسطه له تصویب څخه وروسته ځانته قانوني بڼه غوره کوي. د تطبیق په خاطر جمهور رئیس اجرایه قوې ته ابلاغ کوي. موافقت پاته هغه مالي سند دی، چې په هغه کې اجرائي ارگانونه دا تعهد کوي، چې په هغه کې د موجوده عملیاتو شرح به رعایت کوي. په پروژه وار یا مشخصو زماني دورو کې (درې میاشتینې، څلور میاشتینې، شپږ میاشتینې) د کلنې منظورې شوي بودیجې دا اعتباراتو له مبالغو د استفادې تجویز له تخصیص څخه عبارت دی. تخصیص د کنترول او نظارت د وسایلو څخه دی او د هغه شتون اړین دی او د عوایدو او مصارفو ترمنځ د تعادل د ایجاد لپاره تخصیص ته اړتیا ده. په افغانستان کې تخصیص په ربعوار ډول صادرېږي، چې په دې اساس هره مالي دوره (یو کال) په څلورو ربعو ویشل کېږي او په انکشافی بودیجه کې هرې پروژې ته تخصیص په جلا ډول صادرېږي. د بودیجې په اجرا کې مهم او اساسي عامل د د قیق کنترول او نظارت څخه عبارت دی. د کنترول د سازمانونو له نظره درې ډوله کنترول شتون لري، چې له اداري کنترول، قضایي کنترول او پارلماني کنترول څخه عبارت دی. اداري کنترول یو مقدماتي کنترول دی او د بودیجې د اجرا په منځ کې صورت نیسي. دا ډول کنترول زیاتره د چارو د مسؤلینو تصمیمونه د مصارفو د اجرا پر وخت کنترولوي. په وزارتخانو یا مستقلو اداراتو کې کنترولونکي ارگانونه معمولاً په مالیې وزارت پورې اړه لري، چې د دولت ټول مصارف مخکې له پرداخت څخه په اداري ډول کنترولوي یا یې تر اداري کنترول لاندې نیسي. دا ډول اداري تشکیلات په افغانستان کې هم شتون لري، په دې معنی چې په وزارتخانو او مستقلو دوايرو کې ټولې کنترولونکي څانگې د مالیې د وزارت تابع دي. معمولاً دا ډول کنترول په هر هېواد کې تو پیر لري او د یو ځانگړي ارگان په اسطه صورت نیسي. زموږ په هېواد کې د مالیې وزارت د ټولو وزارتونو، کمیسیونونو مؤسساتو، دولتي شرکتونو او د نورو دستگاوو چې په یو ډول له ډولونو څخه د هېواد له مجموعي بودیجې څخه استفاده کوي، حسابونو ته پداسې توگه چې قانون مقرر کړي وي، رسیده گي کوي. د مالیې وزارت اړوند اسناد او مدارک یو ځای پارلمان ته سپاري. څرنگه چې مقننه قوه د بودیجې په تصویب سره د بودیجې د عوایدو او مصارفو حدودو ټاکي نو د دې پر بناء د مالي کال په پای کې د اجرایه قوې د طرز العمل یا مالي عملیاتو پایلې

د عوایدو او مصارفو دپلان د عملی کولو له نظره سنجش کوي.

پوښتنې

۱. د بودیجې مراحل څه شی دي، او کوم مراحل پکې شامل دي؟
۲. په افغانستان کې د بودیجې تر تیب څه ډول صورت نیسي؟
۳. د مالي چارو د ادارې او عامه مصارفو قانون د بودیجې د ترتیب په اړه څه بیانوي؟
۴. د بودیجې د ترتیب په وخت کې د عوایدو او مصارفو د تخمین په برخه کې څو امکانه شتون لري؟
۵. د هېواد اساسي قانو د بودیجې په اړه څه بیانوي؟
۶. د بودیجې تصویب د کومې قوې له صلاحیتونو څخه دی؟
۷. د بودیجې د ترتیب سلسله په افغانستان کې څه ډول ده؟
۸. د بودیجې اجرا کومې دندې لري؟
۹. د بودیجې اجرا کوم مراحل طی کوي؟
۱۰. د بودیجې ابلاغ څه ډول صورت نیسي؟
۱۱. موافقت پاڼه تعریف کړئ؟
۱۲. تخصیص یعنې څه؟
۱۳. د بودیجې د کنترول کوم ډولونه پېژنئ؟
۱۴. اداري کنترول کوم ساحات په بر کې نیسي؟

اووم خپرکی

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه او ولایتي بودیجه

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د برنامو له مجموعې او یو له بل سره د ورته او مرتبطو خدماتو څخه عبارت ده، چې مطلوبې پایلې ته درسیډو په موخه د بودیجوي واحدونو په واسطه اجرا کېږي او ولایتي بودیجه وروسته د ولایتي مقاماتو د مشورې او محلي اړتیاوو له ارزیابی څخه په ملي او ولایتي سطحه د وزارتونو په سکتوري ستراتیژۍ کې د ملي انکشاف د ستراتیژۍ د انکشاف په پام کې نیولو سره د اړوندو ولایاتونو په اساس د وزارتخانو له لارې د منابعو له تخصیص څخه عبارت ده، چې هره یوه په خپل وار سره معرفي کوو.

د برنامې په اساس د بودیجې مفهوم اوماهیت

د برنامې په اساس بودیجه هغه بودیجه ده، چې په هغې کې اعتبارات د دندو د شمیر، برنامو او د بودیجې د اجرا په مالي کال کې د دولتي سازمانونو د فعالیتونو په اساس چې باید د خپلو اهدافو لپاره یې ترسره کړي، پیش بینی شویده. په بل عبارت، دبرنامې په اساس په بودیجه جوړونه کې دا مشخص کېږي، چې دولت او دولتي دستگاوي د بودیجې د اجرا په کال کې لومړۍ کوم تصویب شوي مقاصد، اهداف او دندې لري، دویم نوموړو اهدافو او مقاصدو ته د رسیدو لپاره باید کوم فعالیتونه، برنامې او عملیات په کومه اندازه اعتباراتو سره ترسره کړي. د برنامې په اساس په بودیجه کې هم د معمولي بودیجې په څېر د اعتباراتو د طبقه بندۍ څخه د فصلونو او مصارفو د موادو څخه استفاده کېږي، پدې تو پیر سره چې په معمولي بودیجه کې د هر دولتي سازمان مجموعي اعتبارات په مختلفو فصلونو او مصارفاتي موادو کې پیشبیني کېږي؛ په داسې حال کې چې د برنامې په اساس په بودیجه کې د هرې برنامې فعالیتونو او طرحو اعتبارات د فصلونو او مصارفاتي موادو په چوکاټ کې پیشبیني کېږي.

(<http://omid.aspx-barnameh bloga.com/post-htt://omid>)

- د برنامې په اساس بودیجه د دولت د بودیجوي برنامې د وړاندې کولو، ترتیب او پلانگذاری یوه نوې وسیله ده (۳:۵).
- همدارنگه نور تعریفونه چې په دې ریفورم سره ورکړل شوي دي:
- د طبقه بندۍ یو ډول چې قصد لري د برنامو د سرته رسیدو څخه د مصارفو د موادو او پکاروړل شوو عواملو او له هغه څخه د ترلاسه شوو پایلو ترمنځ د ارتباط د برقراری څرگندونه وکړي، چې په بودیجودوي کال کې د دولت تصویب شوو اهدافو ته د رسیدلو لپاره د دولتي

برخو د فعالیتونو د نهایی محصول په صورت کې کومه اندازه کالي او خدمات تولید یا وړاندې شوي دي (۱۲:۳).

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د افغانستان د بودیجې د پلانگذاری، ترتیب او وړاندې کولو لپاره وسایل دي، پداسې طریقه چې د بودیجوي منابعو او د پالیسی د پایلو ترمنځ چې دولت هغه ته د رسیدلو غوښتونکی دی، څرگند پیوند ښکاره کړي. بودیجه جوړونه یوه کارې پروسه ده، چې د بودیجې د مالي عادي بودیجې ابعاد د هغه ستراتیژیکو او عملیاتي اهدافو په چوکاټ کې چې د وزارت یا بودیجوي ادارې په واسطه بیان شوي وي او د افغانستان د مالي انکشاف د ستراتیژۍ د پایلو په چوکاټ کې هم مشخص شوي وي، قرار ورکوي. د افغانستان دولت هڅه کوي تر څو څرگنده کړي چې:

- کوم شیان په واقعیت کې د دغو وجوهاتو په واسطه برابرېږي؟
- آیا د دولت مصارف د ستراتیژیکو اهدافو سره چې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ په چوکاټ کې ټاکل شويدي مطابقت لري او که نه؟

یو له هغو لارو څخه چې کولی شي، نوموړی کار په تیوريکي ډول تر سره کړي، دا دی چې کمي او کيفي پایلې چې ټاکل شويدي د بودیجې د مصرف د اقلامو له لارې په لاس راځي، له هغه سره وسنجول شي. هر څو که د دې احتمال زیات دی، چې دا ډول روش د وزارتونو / بودیجوي واحدونو ترمنځ ستونزې منځ ته راوړي او تر اوسه پورې هم د عادي او انکشافی بودیجې د ادغام او د افغانستان د مالي انکشاف ستراتیژۍ له غوښتنو سره د مصارفو د مطابقت ستونزه نه ده حل شوې؛ که چېرې اړینه وي، چې دغه پوښتنو ته په مؤثر ډول ځواب ورکړل شي او مربوطه وزارتونه او بودیجوي واحدونه د بودیجې جوړونې له پروسې سره په متفاوت شکل برخورد وکړي؛ وزارتونه باید معلومات داسې وړاندې کړي، چې مصرفي پلانونو ته باید د پالیسی له اهدافو سره په همغږۍ، عیني او جوړښتیزه توگه پیوند ورکړي، تر څو پالیسي جوړونکي او تصمیم نیوونکي وکولی شي، چې په دې موضوع باندې تمرکز وکړي، چې دولت به د دغو وجوهاتو په مصرف سره څه شی ترلاسه کړي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د نوموړو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یوه ازمايل شوې کړنلاره ده او دولت د هغو گټو په دلیل چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه به یې په مخکې ولري، د عنعنوي بودیجې جوړونې د تغیر په پروسه کې د برنامې په اساس بودیجې جوړونې ته اقدام کوي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه یوه کارې پروسه ده، چې د هغې په واسطه د حکومت فعالیتونه د برنامو په داخل کې تنظیمیږي (هغه فعالیتونه او خدمات چې ورته او ارتباط لرونکي موخې ولري) د برنامې په اساس

بودیجه جوړونه د یو توپیر لرونکي جوړښت تابع وي او په څلورو بنسټیزو طریقو کې د دودیزې بودیجې جوړونې څخه توپیر لري.

- بودیجه د بودیجې د بنسټ د فردي عملیاتي برنامو په اساس (لومړني تعلیمات، د ناروغۍ څخه مخنیوي، د سرکونو حفظ و مراقبت) تر ټیټې نه د مجموعي او مصرفي اړتیاوو په اساس.

- د بودیجې جوړونې پروسه د خدماتي مصارفو تخمین له هغو معلوماتو سره مدغم کوي، چې وړاندیز شوي مصارف توجیه او توضیح کوي

- د بودیجې ارقام د بودیجې د دورې په جریان کې (وروسته له هغه، په هغه صورت کې چې مربوط وي) د دغه برنامې څخه د متوقعه اهدافو، مقاصدو او لاسته راوړنو له تشریح سره یو ځای وي.

- بودیجه د داسې ضوابطو لرونکې ده، چې له هغې سره په مقایسه کې د کمي او کیفی پایلو په عرصه کې اجرات بررسي کېږي، نوموړې پروسه زیاتره د اجراتو د سنجش په نامه یادېږي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونې کلي هدف د وزارتونو او بودیجوي واحدونو لپاره دا دی، چې هغوی څرگنده کړي، چې د هغوی د بودیجې مصرف وزارتونو/بودیجوي اهدافو له خپلو اهدافو او مقاصدو او د هغوی له لارې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ د پایلو له چوکاټ سره مطابقت لري. سربېره پردې د بودیجې په اساس، بودیجه جوړونې په اساس وزارتونه او بودیجودوي واحدونه په داسې موقف کې قرار نیسي، چې کولای شي د هر هدف دلایسته راوړلو لپاره بدیلې ستراتیژیکانې د هغوی د لاسته راوړلو لپاره احتمالي متنوبې طریقې د گټې اومصرف د تعین لپاره تشخیص کړي.

په افغانستان او نړۍ کې د برنامې په اساس د بودیجه جوړونې شالید

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې مفهوم او مفکورې ته د لومړي ځل لپاره په خصوصي برخه کې انکشاف ورکړل شوی دی او د هغو کمپنیو په واسطه معرفي شوی دی، چې د گټې لاسته راوړلو غوښتونکې وې او غوښتل یې چې خپلو مصارفو ته له هغو پایلو سره تړاو ورکړي، چې هغوی یې د فعالیتونو د انجام له لارې د هغوی د لاسته راوړلو غوښتونکي وو او د خپلو پانگه اچونو مفیدیت او مؤثریت بررسي او ارزیابي کړي. په دولتي برخه کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د لومړي ځل لپاره په ۱۹۶۰ کال کې د امریکا متحده ایالاتو په دفاع وزارت کې تطبیق شوه. نن ورځ د برنامې پر بنسټ د بودیجې شکل د شمالي اتلانتیک (ناټو) د ټولو غړو هېوادونو د اړتیاوو او مخکې شرطونو څخه ده. د ۱۹۸۰ م کلونو په وروستیو او د ۱۹۹۰ م کلونو

په لومړيو کې عين مفهوم د اقتصادي انکشاف او همکارۍ د زياتره غړو هېوادونو او همدارنګه د يوشمېر مخ پر ودې هېوادونو په حکومتي بودیجو کې د نړۍ په سراسر کې معرفي شو او د استفادې وړ وگرځېد. يو شمېر هغه هېوادونه چې د برنامې په اساس بودیجه يې تر ټولو زياته په برياليتوب سره تطبيق کړه، عبارت دي له: د امريکا متحده ايالات، استراليا، کاناډا، نيوزيلانډ، برتانيا، هالنډ، فرانسه، جاپان، سويډن او فنلانډ او همدارنګه لږ پرمختللو لکه بوليويا، بوسينا او هرزاګونيا، کمبوديا، ګانا، کوریه، منګوليا، تانزانيه او يوګندا دي، ولې په ډېری دغو هېوادونو کې د برنامې په اساس بودیجه تر مختلفو نومونو او عنوانونو لاندې تطبيق شويده، لکه د کمي او کيفي پایلو په اساس بودیجه جوړونه، د فعاليتونو په اساس بودیجه جوړونه، د پایلو په اساس بودیجه جوړونه، د کرنلارې په اساس بودیجه جوړونه، خو د نوم په پام کې نيولو پرته د دغو ټولو بڼو اساسي مفهوم يودی. په ۱۳۸۵ م کال کې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د برنامې په اساس بودیجه جوړونه معرفي کړه، تر څو خپلو ستراتيژيکو اهدافو او د پالیسۍ لومړيتوبونو ته د بودیجې سره ارتباط ورکړي او د وزارتونو عادي او انکشافی بودیجې سره مدغمې کړي. په لومړيو کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د ۱۳۸۶ م کال د بودیجې د تهپې لپاره دريو ازماينښتي وزارتونو ته معرفي شوه (معارف وزارت، عامې روغتيا وزارت، او د کليو او پراختيا وزارت) د ۱۳۸۷ هـ ل کال د بودیجې د تهپې لپاره د برنامې په اساس بودیجه جوړونه شپږو نورو ازماينښتي وزارتونو ته معرفي شوه (د کرنې وزارت، د اوبو او انرژۍ وزارت، د فواید عامه وزارت، ماليې وزارت) د مثبتو نظرياتو د لاسته راوړلو وروسته د برنامې په اساس بودیجه جوړونې ازماينښتي پروسه (۸) نورو وزارتونو او مربوطه بودیجوي واحدونو (سوداګرۍ وزارت، د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت، دفاع وزارت، د لوړو زده کړو وزارت، د کار ټولنيزو چارو شهداء او معلولينو وزارت، ترانسپورت وزارت، د ښارجوړونې چارې وزارت او د ملي ارګانونو مستقل رياست ته) د ۱۳۸۸ هـ ل د بودیجې د تهپې لپاره او ۱۳۸۹ هـ ل کال د بودیجې د تهپې لپاره (۴) زيربط وزارتونو/بودیجوي واحدونو (اقتصادوزارت، د ښځو چارو وزارت، د جمهور رئیس دفتر او د اداري اصلاحاتو او ملکي خدماتو مستقل کميسيون) ته معرفي شوه. د ۱۳۸۹ هـ ل کال په جريان کې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د ۳۵ پاتې بودیجوي واحدونو لپاره د هـ ل ۱۳۹۰ کال د بودیجې د تهپې لپاره معرفي شوه. ټولو ۵۴ بودیجوي واحدونو د خپل ۱۳۹۰ هـ ل کال د بودیجې وړانديز د برنامې په اساس تهپه کړ. دغه وړانديزونه د ماليې وزارت ته وليږل شول او د بودیجې د استماعيه غونډې لپاره يې اساسات رامنځ ته کړل. ټولو بودیجوي واحدونو د برنامې په اساس بودیجې خپل پرېزېتېشنونه د ۱۳۹۰ هـ ل کال د استماعيه غونډو

په جریان کې وړاندې کړل او یو مختصر راپور یې د هغې د برنامې په اساس له جدولونو سره یو ځای د بشپړوونکو معلوماتو په حیث د ۱۳۹۰ هـ ل کال ملي بودیجې په چوکاټ کې وړاندې کړ. همدارنگه د مالیې وزارت د نویو حساباتو یو داسې جدول تطبیق کړ، چې د برنامې په اساس د مصارفو د پلټنې لپاره د کارگذاری جوړښت اصلاح کوي. د برنامې په اساس بودیجې د ۱۳۹۰ هـ ل کال د بودیجې د تهیې لپاره د ټولو مربوطه وزارتونو او بودیجوي واحدونو لپاره او ۱۳۹۰ هـ ل کال لپاره د مربوطه وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه د بودیجې د واحد وړاندیز د وړاندې کولو زمینه په فارمټ کې برابره کړه او د بودیجې کمېټې په واسطه تصمیم گیری لپاره پر پالیسی یې یو متمرکه طریقه رامنځ ته کړه. دغه چاره د دې سبب شویده، چې د بودیجې د مصرف د پروسې لپاره د خدماتو په عرصه کې ښه اجرات صورت ونیسي (۱۲:۳).

د عنوني بودیجې ستونزې

څرنگه چې د افغانستان حکومت د تېرو څو کلونو په لړ کې، د هېواد پرمختګ په لید لورو او اهدافو باندې کار کړی دی او یو جامع سند یې، چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ څخه عبارت دی، تهیه کړی دی او څرنگه چې د بودیجې دغه موجوده جوړښت یعنی عنوني بودیجه د ځینو ستونزو په اساس لکه د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پيوند او ارتباط نشتوالی، په جلا ډول د عادي او انکشافی بودیجې تر تیب او د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی، چې لاندې په تفصیل سره تشریح کیږي، د دغې ستراتیژۍ له څرګند تطبیق سره مرسته نه کوي، فعلي ریفورم یعنی د برنامې په اساس بودیجه وړاندیز او په بودیجوي واحدونو کې د تطبیق وړ وګرځېده.

د هېواد او بودیجې د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د پيوند او ارتباط نشتوالی

له اداري کودونو او اقتصادي طبقه بندۍ څخه د قیقه استفاده یواځې په معاشاتو، اجناسو، خدماتو او شتمنیو پورې اړوند مصارف څرګندوي دا یواځې د (بودیجوي منابعو مقدار) ګڼل کیږي او د دغو مالي منابعو د مصرف نهایی پایلې یعنی کمی او کیفی پایلې او په ټولنه کې تغیرات نه څرګندوي (یا په بله وینا د برنامو سهم د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي د اهدافو په لاسته راوړلو او لومړیتوبونو کې نه دی واضح شوی او یا نه توپیر یږي)

د عادي او انکشافی بودیجې ترتیب

په اوس وخت کې وزارتونه دوه ډوله جلا بودیجې لري، چې د هرې یوې په اړه په جلا ډول راپور ورکوي؛ یو د هغو څخه عادي بودیجه یا هغه شمېر مصارف دي، چې د ملي بودیجې په واسطه پرداخت کیږي او انکشافی بودیجه یا هغه مصارف دي، چې د هېوادونو/مختلفو مرسته

کونکو هېوادونو په واسطه تمویل کيږي، په داسې حال کې چې دغه دواړه ډوله بودیجې ورته مصارف لري، چې د ورته فعالیتونو د سرته رسولو لپاره مرسته کيږي، خو د بودیجې د دغه دوو جوړښتونو ترمنځ انسجام او همغږي شتون نه لري. د بودیجې جوړونې دغه طریقي د وزارتونو توانايي محدوده کړیده او هغوی ته اجازه نه ورکوي، تر څو د خپلو مصارفو مجموعي اغېزې معلومې کړي. څرنگه چې معمولاً په حفظ او مراقبت پورې د اړوندو مصارفو اغېزې او يا په عمومي توگه د انکشافی او پانگه اچونې د پروژو عادي مصرف په پام کې نه دی نیول شوی او هېڅوک نه پوهيږي، چې د یوې مشخصې برنامې او يا د هغو خدماتو بشپړ لگښت چې اړوند وزارت یې خلکو ته عرضه کوي، په کومه اندازه دی په داسې حال کې چې اړتیا ده ترڅو د دولت اهدافو ته د رسیدو په موخه نوې لارې ولټول شي او يا د راتلونکو منابعو د اړتیاوو لپاره دقیقه پلانگډاري وکړي، چې دا تر ډېره حده په خارجې بودیجه باندې متکي ده، که څه هم د هغې د قیق مقدار معلوم نه دی، خو د کمی پایلو د لاسته راوړلو په برخه کې مرسته کوي.

د بودیجې په تخصیص کې د شفافیت نشتوالی

په تېرو وختونو کې د وزارتونو مصارف د اقتصادي طبقه بندۍ د کودونو مطابق تقسیم بندي کېدل، پداسې حال کې چې دغه کار د مصارفو د څرگندولو لپاره مؤثر دی، خو د دې په اړه چې ولې دغه مصارفو صورت نیولی دی، هېڅ معلومات نه راکوي. دا مهم او بنسټیز معلومات چې په یو سند کې وښودل شي، چې وزارتونو څه ډول د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ اهدافو ته لاسرسی پیدا کوي شتون نه لري. دغه شفافیت د خلکو او پارلمان د تفاهم او حمایت لاسته راوړلو په برخه کې اړین دی؛ پدې سربېره د اقتصادي کټگوریو په اساس د بودیجې جوړونې سیستم د یو کال لپاره د بودیجې موقتي چوکاټ را منځ ته کوي، خو د برنامو د پلانگډارۍ او د هغې د تطبیق لپاره د بودیجې د ارتباط په برخه کې مرسته نه کوي. او همدارنگه په وروسته کالونو کې د تطبیق په اړوند د ذیصلاح مقاماتو سره مرسته نه کوي.

د برنامې په اساس د بودیجې گټه او له عنعنوي بودیجې سره د هغې مقایسه

هغه گټې چې د برنامې په اساس یې بودیجه لري او حکومت ته دا امکان ورکوي، تر څو د موجوده مالي منابعو په مؤثره او اغېزمنه توگه مصرف وکړي شي او د هغوی په واسطه تطبیق شي، په لاندې ډول دي:

د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو تر منځ پیاوړی او څرگند ارتباط او پیوند ایجادوي

وزارتونو ته امکان ورکوي، تر څو هغه نوي خدمات عرضه کړي، چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ او د وزارتونو د سترتیژۍ د مورد نظر د پایلو د لاسته راوړلو لپاره وي.

دغه طریقې مختلفې بودیجې یو له بل سره یوځای کوي

په خدماتو پورې د اړوندو ټولو مصارفو یو جامع او کلي تصویر په لاس راکوي، په ځانگړي ډول د هغو خدماتو د مصارفو په اړه چې د هغوی د تمویل په پام کې نیولو پرته د وزارتونو په واسطه د عادي او انکشافی بودیجې له لارې صورت نیسي.

د بودیجې په تخصیص پورې د اړوندې تصمیم نیونې پروسه په مؤثر ډول ممکنه کوي

دا کار له حکومت سره مرسته کوي، ترڅو خپلې مالي منابع تر هرڅه زیات د مهمو او لومړیتوب لرونکو ستراتیژیکو اهدافو ترلاسه کولو لپاره په مؤثر ډول تخصیص کړي او د زیاتو معلوماتو د تهیه له لارې چې د هغه په اساس حکومت وکولای شي، چې د دې په اړوند تصمیم ونیسي، چې په کوم ځای کې د کمو بودیجوي منابعو څخه استفاده وکړي.

د مالي منابعو اداره د وزارتونو په داخل کې پیاوړي کوي

له بودیجوي واحدونو سره مرسته کوي، ترڅو اړوند مدیران او کار کوونکي د کمي او خدماتي پایلو د حصول په مقابل کې، چې خلکو ته یې عرضه کوي خپل ځان مسئول او حساب ورکوونکی وگڼي.

د بودیجې د تصویب شفافتره پروسه

د عامه خلکو سره مرسته کوي، چې د دولت بودیجه په اسانۍ سره درک کړي او معلومات په داسې ډول وړاندې کړي، چې د عامه پوهاوي ځواک لوړ بوځي. دغه کار خلکو او پارلمان ته په لاندې مواردو کې زیات معلومات وړاندې کوي:

د هغو خدماتو د ډولونو په اړه معلومات چې د حکومت په واسطه خلکو ته عرضه کیږي، د دغو خدماتو د عرضې په برخه کې د کړنلارې په اړه معلومات، د دغو خدماتو د عرضې د مصرف په اړه معلومات او د دغې موضوع معلومول او بررسي کول، چې آیا دغه خدمات د خلکو د اړتیاوو د تامین بهترینه لاره ده او که نه، په دې صورت کې به بودیجه شفافه وي، که چېرې خلک د بودیجې اوراق درک نه شي کړای او د بودیجې اوراق په پیچلي او تخنیکي ډول خانه پوري شوي وي، نو بودیجه شفافه نه ده.

له خارجې بودیجې څخه د دولت اصلي بودیجې ته زیات مالي وجوه (پیسې) جلبوي

د بودیجې د تخصیص مورد نظر اهدافو او پایلو په اړه او همدارنگه د هېواد له لومړیتوبونو سره د هغې د ارتباط په اړه زیات معلومات په لاس را کوي. باید په دې برخه کې د ډونرانو اعتماد جلب کړي، چې د افغانستان حکومت د کاري صلاحیت لرونکی دی او کولای شي چې دغه مرستې د مالي وزارت له لارې مصرف کړي.

د برنامې په اساس بودیجې له تطبیق څخه مخکې اړین شرایط

د برنامې په اساس بودیجه د بودیجې جوړونې او بودیجې د اجرا د پلانگذاری یو مدغم شوی سیستم دی. همدارنگه کولای شو چې دغه سیستم په تدریجې ډول د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د مجموعي گټو په درک سره او د هغې د ټولو اجزاوو په پام کې نیولو سره په همغږي ډول تطبیق کړو، چې هغه اجزاوې عبارت دي له:

- متداوله، متمرکزه او نسبتاً مفصله ملي ستراتیژي، چې له حمایت څخه برخمنه وي (د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي)
- دوزارت ستراتیژي چې د ملي اهدافو د حصول په برخه کې د وزارتونو د برنامو د سهم (ونډې) څرانگوالی څرگندوي.
- د منابعو د ارزیابی لپاره منځمهاله بودیجوي چوکاټ او د ملي ستراتیژي د لوړترین (تر ټولو لوړ) لومړیتوب لرونکو اهدافو د حصول په موخه وزارتونو او سکتورونو ته د دغو منابعو تخصیص.
- د برنامې په اساس د بودیجې پروسه، هغه پروسه ده چې منابع د برنامو او هغو فرعي برنامو او فعالیتونو لپاره ځانگړې شوي وي او هغه اجراییوي شاخصونه چې د هغې په وسیله کولای شو، چې د مشخصې برنامې په لوري پرمختگ ورکړو او مالي اهداف محاسبه کړی شو.
- د محاسبې سیستم او یا د حساباتو هغه جدول چې د هغې په واسطه کولای شو چې د بودیجې تخصیصات او مصارف په سیستماتیک ډول ثبت او مالي اهداف محاسبه کړی شو.
- د محاسبې سیستم او یا د حساباتو هغه جدول چې د هغه په واسطه کولای شو، چې د بودیجې تخصیصات او مصارف په سیستماتیک ډول ثبت او راپور یې په اغېزمنه توگه دو لتي مقاماتو او د برنامو مدیرانو ته ارایه کړو.
- د خود کاره مالي اداري سیستم (Automated) چې د هغه په واسطه زیاته اندازه معلومات په موثر ډول تنظیمولای شو. (آفیس).
- د دخلي تفتیش او کنترول سیستم، چې د ټاکل شوو اهدافو یا مقاصدو لپاره د منابعو د تخصیص او د هغوی د موثر مصرف څخه اطمینان را کوي.

د وزارت ستراتیژیک پلان

له داسې یو پلان څخه عبارت دی چې د اهدافو، مقاصدو او مجموعي فعالیتونو او د هغه د

متوقعه پایلو لیدلوری د یو معین وخت، معمولاً ۵ او یا ۱۰ کالونو لپاره وړاندې کوي. ستراتیژیکه پلانگذاری له هغې پروسې څخه عبارت ده، چې د هغې په واسطه پلانونه انکشاف کوي. ځینې وخت پلان د کاري پلان یا (Business Plan) په نامه یادېږي. چې دا اسناد اکثره وخت بودیجې ته د درخواست لپاره د اداراتو د موجوده دلایلو په حیث تر استفادې لاندې نیول کېږي. په افغانستان کې د ستراتیژیکو پلانونو بنسټیز هدف د افغانستان د اسلامي جمهوري انکشاف د ستراتیژۍ (د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي) سره د وزارتونو د برنامو د مطابقت څرانگوالی دی.

منځ مهاله پلانگذاری

منځ مهاله پلان معمولاً د ۵-۲ کلونو اضافي بودیجې سره د جاري راتلونکي کال له بودیجې څخه عبارت دی، منځمهاله پلان د بودیجې د تصمیم نیوونکو لپاره د تصمیمو، د تصمیمو د نیولو لپاره د مالي مفاهیمو په برخه کې یو بهتر لیدلوری ارایه کوي. د بودیجې تصمیم په راتلونکو مصارفو باندې تاثیر کوي. د منځ مهاله بودیجې جوړونې عمده عنصر او د برنامې په اساس بودیجه جوړونې اساسي برخه، چې په زیاتره هېوادونو کې له بریاو سره یو ځای ده، د مصارفو له منځمهاله چوکاټ څخه عبارت ده.

د اجرائیوي شاخصونو ډولونه

څلور ډوله اجرائیوي شاخصونه شتون لري چې عبارت دي له:

۱. د مصارفو شاخص، د بیلگې په ډول له پیسو (وجه یا د بودیجې منابع) او یا خلکو څخه (د دولت کارمندان او کارکوونکي) چې په کار گمارل کېږي عبارت دی او په افغانستان کې د ۲۱، ۲۲، ۲۵ کوډونو په حیث پېژندل کېږي.
۲. د کمي پایلو شاخص (چې ځینې وختونه د کار د حجم د شاخص په نامه هم یادېږي) د دولت د ادارې د پلان شوي کار اندازه مشخصوي. د بیلگې په توگه د هغه کاري حجم اهداف چې په راتلونکي کې په کوم شمېر سره ماشومان په مکتب کې شاملېږي او یا دا چې څو کیلومتره سرک به جوړ شي، وړاندې کوي. دا شاخصونه همدارنگه کولای شي، چې په دې موضوع باندې د تمرکز په برخه کې چې د افرادو توقع (تمه) د دې برنامې له تکمیل څخه څه ده مرسته وکړي.
۳. د اغېزمنتوب شاخصونه: د کمي پایلو د شاخصونو او مصرفي شاخصونو له ترکیب څخه عبارت دي، مثر شاخصونه مکتب ته د هر شاگرد د تگ او هر کیلومتر سرک له مصرف څخه عبارت دي، چې د دې ارزیاوې په برخه کې مرسته کوي، چې آیا د دغه خدماتو

وړاندې کول اقتصادي دي او که نه؟ متمر شاخصونه بهتره شاخصونه دي، ځکه د دولت د دندو په بهتره توگه د سرته رسولو څرنگوالی څرگندوي.

۴. د مؤثریت شاخصونه (ځینې وخت د پایلو یا د کیفی پایلو د شاخصونو په نوم هم یادېږي) پدې شاخص کې هڅه کېږي، ترڅو د دولت د فعالیتونو اغېزه په هېواد کې څرگنده کړي. د مؤثریت په شاخصونو کې هڅه شوي ده، ترڅو دغه موضوع بیان کړي، چې د دولت د ستراتیژیکو اهدافو کوم مقدار ترلاسه شوی دی او آیا برنامې د اهدافو د حصول لپاره په مخ کې؟

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې د اړونده اسنادو تر کیب او جوړښت

د بودیجوي واحدونو لپاره د برنامې په اساس بودیجې پورې اړوندو اسنادو له تهیه کولو څخه موخه دا ده، تر څو وکولای شو، چې خپلې بودیجې په هره برنامه پورې د ځانگړو شوو منابعو او د هغوی د پایلو په ارتباط چې د دغو منابعو له مصرف څخه باید ترلاسه شي، د برنامې په شکل وړاندې کړي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه وزارتونو، حکومت، پارلمان او خلکو ته امکان برابروي، ترڅو د برنامو کړنلاره په ټولنه کې د منفعت د را منځته کولو له نظره او یا لدې نگاه نه چې آیا دغه برنامې (د پیسو د مصرف ارزښت) لري او که نه سنجش او ارزیابي کړي.

د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند شکل (بڼه)

د برنامې په اساس بودیجه پورې اړوند سند اساساً له دوه و برخو څخه جوړ شوی دی:

- تشریحي یا غیر مالي توجیه: د حکومت برنامې او هغه خدمات چې د هغه د تطبیق له امله خلکو ته وړاندې کېږي په ۳،۲،۱ برخو کې، په لاندې توگه توضیحات ارایه شوي دي.
- غیر مالي توجیه: د برنامې او د حکومت خدمات په ۴ بخشونو کې توضیح شوي دي.
- د برنامې په اساس د بودیجې جوړښت په څلورو سطحو کې تعریف شوی دی.

۱. د برنامې جوړښت: وزارت برنامې فرعي برنامې فعالیتونه

۲. اهداف: ستراتیژیک اهداف د برنامو اهداف عملیاتي اهداف

۳. اجرائیوي شاخصونه: کیفی پایلې کمي پایلې

۴. مصارف: د مصارفو خلاصه د مصارفو خلاصه او د استهلاکي اقلامو مصارف

د برنامې په اساس بودیجه پورې اړوندو اسنادو کې لاندې عناصر او برخې ځای په ځای شوي دي.

د برنامې په اساس په بودیجه پورې د اړوند سند عناصر

د برنامې په اساس په بودیجه پورې اړوند اسناد چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونې

تشکیلوونکو او جوړوونکو برخو په حیث لاندې سوالونو ته د ځواب ورکولو په موخه تر استفادې لاندې نیول کیږي، طراحي شويدي.

۱،۸ جدول: د بودیجې د سند عناصر

د متشکله عناصرو هر یوه مفصل او مشخص تعریف په لاندې ډول دی:

• **ستراتیژیک هدف:** ستراتیژیک هدف د یو وزارت او د هغه د برنامو د اساسي هدف له

پوښتنه	د ځواب په حیث د برنامې په اساس د بودیجې عناصر یا برخې
ستاسې د سازمان یا ادارې له شتون څخه موخه څه ده؟	ستراتیژیک اهداف معمولاً د وزارت په ستراتیژیک پلان کې موجود وي، بودیجوي واحدونه کوم مورد نظر کار غواړي، چې د هېواد په گټه یې په اوږد مهال کې تر سره کړي؟
سازمان یا اداره کومو پایلو ته د رسیدو په موخه فعالیت کوي؟	برنامې او یا د برنامې هدف (اهداف) د مشخصو کیفی پایلې او یا هغه خدمات او منفعت بیانوي، چې وزارتونه یې د خپلې ستراتیژي د پلان مطابق عرضه کوي
د برنامو له تطبیق څخه د پایلو د حصول مسؤلیت د کوم شخص په غاړه دی؟	د برنامې مدیر د ادارې د کارمندانو، مصارف او پایلو د حصول مسؤلیت د اړوندې برنامې په چوکاټ کې لري؟
مطلوبې پایلې ته د رسیدو په موخه ستاسې سازمان یا اداره کوم کارونه تر سره کوي؟	فرعي برنامې او کاري یا په کارونو پورې اړوند اهداف او پالیسی په لومړیتوبونو پورې اړوندې برخې د وزارت د خپلو کاري پلانونو پورې اړوند چې څه کارونه او کوم خدمات وړاندې کړي او د دې مطابق پالیسی گانو لومړیتوب
په کومه طریقه سره د هغه کارونو پایلې ارزیابي کوی، چې تاسې یې ترسره کوی؟	د کړنلارې ارزیابي او په کړنلاره پورې اړوند اهداف د بودیجودوي واحدونو له فعالیت څخه متو او مورد نظر پایلې
د نوموړو کارونو د ترسره کولو مصرف (لگښت) څومره دی؟	لنډ مهاله یا کاري اهدافو ته د رسیدو اړتیا وړ منابع د عادي او انکشافی بودیجې په وجوهو او خارجي وجوهو کې شاملیږي

مختصر بیان څخه عبارت دی (د وزارت/ ادارې د موجودیت هدف باید عام او مختصر وي یعنې له خلکو سره مرسته وکړي، ترڅو وپوهیږي چې له یو وزارت څخه کومې هیلې درلودلی شي)

- باید یو وزارت/ادارې د دایمي هڅو انعکاس کوونکې وي (د یو وزارت د خدماتو عرضه باید په راتلونکې کې دوام ومومي)
  - د وزارت له خدماتو څخه استفاده کوونکي تشخیص شي (څوک د وزارت له خدماتو څخه گټه اخلي؟ خلک او که نور دولتي بنسټونه).
  - د دولت له لومړیتوبو سره جوړ راشي.
  - ستراتیژیک هدف د وزارت په فعالیتونو باندې داسې تمرکز وکړي، چې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ اهداف تحقق پیدا کړي.
  - خلکو ته د حکومت د خدماتو د عرضې څخه د دولت د غوښتنو مطابق د اطمینان حاصلول.
  - باید په کافي اندازه جامع وي، ترڅو د وزارت د خدماتو د عرضې ټولې برخې احتوا کړای شي
- د برنامې هدف:** د یوې ادارې اوږدمهاله کاري اهداف تشکیلوي.
- (دغه هدف له هغه راتلونکي یا حال لیدلوري څخه عبارت دی، چې وزارت غواړي چې د برنامې د تطبیق له لارې هغه ته تحقق ورکړي)
- ځانگړتیاوې:** جامع، د زماني مودې څخه پرته دوامداره، اکثره وخت تحقق نه مومي.
- برنامه:** د خدماتو د عرضې له یو مرتبط ګروپ څخه عبارت دی، چې مشترک اهداف او پالیسی تعقیبوي (۷:۱۸).

کاري یا منځ مهاله هدف: د برنامې هر هدف په داسې منځ مهاله یا کاري اهدافو وپشل شوی دی، چې د یوې فرعي برنامې په واسطه ښودل کیږي. کاري اهداف له هغو منځ مهاله اهدافو څخه دي، چې د حکومت د پالیسي له لومړیتوبونو سره ارتباط لري. دغه اهداف څرگندوي، چې مورد نظر بودیجوي واحدونه په نږدې راتلونکي کې کوم کارونه غواړي، چې تر سره یې کړي او له همدې امله باید دهغه فعالیتونو د کمی ارقامو څرگندونه وکړي، چې په لنډ مهال کې په واقعي توګه د لاسته راوړلو وړ وي. کاري اهداف یا منځ مهاله اهداف معمولاً په لنډ مهال کې د حکومت د پالیسيو لومړیتوبونه منعکس کوي او څرگندوي چې ولې یوه برنامه تمویل ته اړتیا لري.

فرعي برنامې

فرعي برنامې کولی شو چې د ټولو فعالیتونو په حیث (د عادي او انکشافی بودیجې او جاري فعالیتونو په شمول) د عین کاري هدف یا لومړیتوب لرونکي پالیسی لاندې تعریف کړو. په ساده جمله کې ویلی شو چې فرعي برنامې باید په بودیجوي واحد کې د داخلو پالیسيو د لومړیتوبونو او اهدافو په اساس ایجاد او طرح ریزی شي. همدارنګه فرعي برنامه کېدی شي

چې د هغو د فعالیتونو د گروپ په حیث معرفي شي، چې د ادارې د تشکیلاتي جوړښت په ټیټه سطحه د وزارت په داخل کې منطبقه وي. فعالیتونه له هغو کارونو څخه عبارت دي، چې د بودیجوي واحد په واسطه د یوې فرعي برنامې په چوکاټ کې د تطبیق وړ وگرځي. فعالیتونه کېدی شي چې په جاري کارونو یا فعالیتونو پورې مربوط وي او همدارنگه کېدی شي چې په انکشافی پروژه کې شامل وي. فعالیتونه د داسې یو تعمیر د بلاکونو په حیث دي چې له هغوی څخه یوه برنامه جوړېږي. په دې برخه کې فعالیتونه د برنامې او عنعنوي بودیجې د مرتبط کونکو په حیث په کار وړل کېږي (عادي او انکشافی پروژې) پداسې ډول چې د پارلمان په واسطه منل کېږي.

کيفي پایلې یا تغيرات: کيفي پایلې یا تغيرات د برنامې په سطحه سنجش او ارزیابي کېږي. د بودیجوي واحد داخل ته د هرې برنامې لپاره مشخصو پایلو یا تغيراتو ته انکشاف ورکول کېږي. کيفي پایله یا تغير هغه اغېزې مشخصې او ارزیابي کوي، چې په ټولنه باندې مشخصه برنامه ولرلی شي او یا هغه گټه ده چې بو دجوي واحد یې د برنامې له لارې د ټولني لپاره را منځ ته کوي. په کيفي پایلو یا تغيراتو باندې مربوط معیار لاندې سوالونو ته ځواب ورکوي.

- د نوموړو خدماتو له عرضې څخه خلکو ته کوم شیان په لاس راوړو؟
- د ټولني وگړي څه ډول له دغو خدماتو څخه مستفيد شویدی؟
- د برنامې هر یو هدف کېدای شي، چې یوه یا زیاتې کاري پایلې/کيفي پایلې ولري.
- کاري پایله/کيفي پایله څرگندوي، چې برنامه تر کومو حدودو پورې مورد نظر ستونزو ته رسیده گي کولای شي.
- کاري پایله/کيفي پایلې د وزارت له کار څخه هغه لاسته راغلي گټې وړاندې کوي، چې د برنامو د تطبیق له لارې لاس ته راځي.
- د پایلو اندازه او یا د حاصله گټو مقدار څرگندوي.
- د کاري پایلې یا کيفي پایلې لپاره اصول او لارښود**
- د اندازه گیری وړ وي.
- مشخص وي، د مقایسې وړ او زماني وخت سره جوړ راشي.
- د امکان په صورت کې د نورو هېوادونو سره هم د مقایسې وړ وي.
- استفاده کوونکی مشخص شي.
- د کيفي پایلو شمېر حداقل وي، باید د وزارت د ستراتیژیکو اهدافو له تحقق سره مرسته

وکړي.

- د اطلاعاتو جمع آوري باید دمصارفو له نقطې نظره امکان ولري.

حاصل يا کمي پایلې

کمي پایلې د فرعي برنامې په سطحه یا حتی د فعالیت په سطحه د سنجش او ارزیابی وړ دي. د فرعي برنامې په حیث، د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د خدماتو له مستقیمو پایلو سره زیاته رابطه لري. اساساً د بودیجوي واحدونو مستقیمې پایلې د سنجش او ارزیابی لاندې نیسي. دغه پایلې د هغو کارونو حجم تر مطالعې لاندې نیسي، چې د بودیجې واحدونو په واسطه تر سره شوي دي.

په کمي پایلو پورې اړوند معیارونه لاندې سوالونو ته ځواب وایي:

- کوم کار عملي صورت نیولی دی؟
  - څه ډول خدمات خلکو ته عرضه شوي دي؟
- فعالیتونه: له هغو کارونو څخه عبارت دي، چې اړونده وزارتونه هغوی د یوې فرعي برنامې لاندې تر سره کوي. وروسته له هغه چې برنامه او فرعي برنامه وټاکل شي، باید فعالیتونه مشخص شي. فعالیتونه په دوو برخو وېشل شوي دي:

- د عادي بودیجې فعالیت.
- د انکشافی بودیجې/پروژې فعالیت.
- یوه فرعي برنامه یواځې یو عادي فعالیت درلودلی شي.
- یوه فرعي برنامه یو یا څو فرعي برنامې لري.

د برنامې په اساس د بودیجې گرافیکي جوړښت

۱: وزارت

۲: ستراتیژیک هدف

۱: برنامې ۲: د برنامې هدف

۳: کيفي پایلې یا تغیرات

۴: د مصارفو لنډیز یا خلاصه

۱: فرعي برنامې

۲: کاري یا منځ مهاله هدف

۳: کمي پایلې

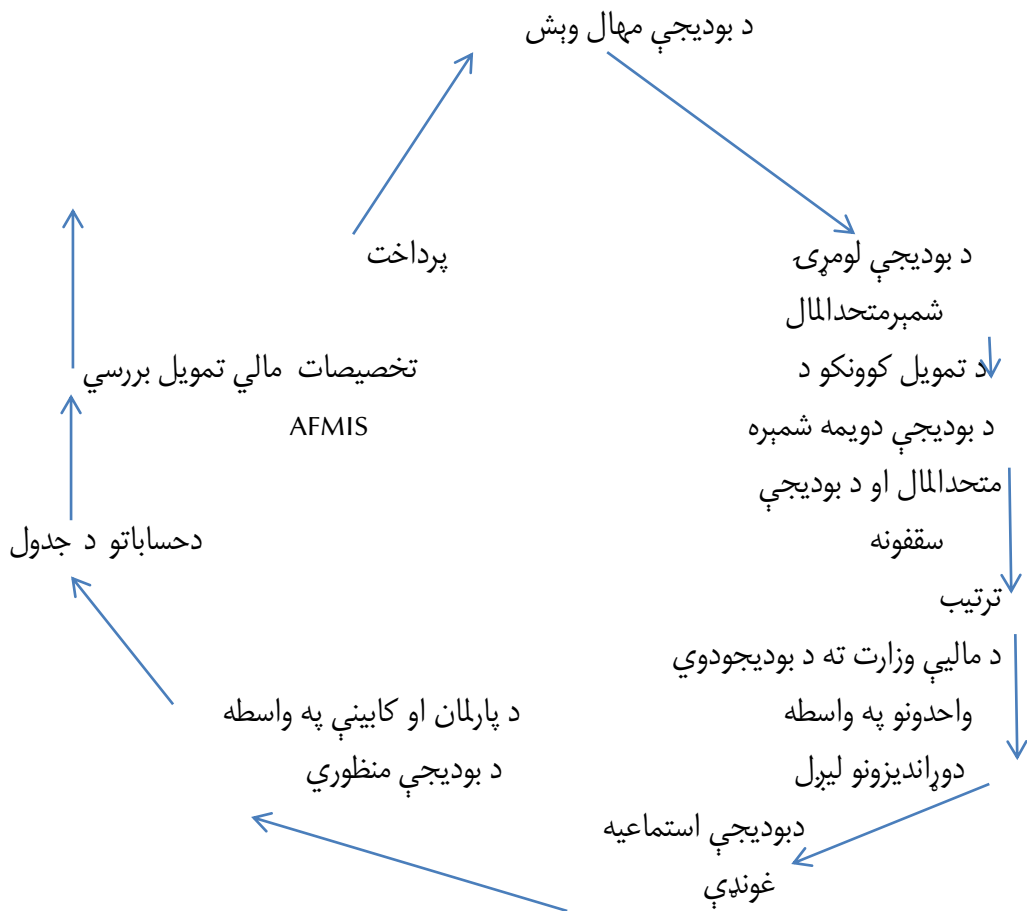
۴: د مصارفو لنډیز

۱: فعالیتونه

۲. په مختلفو مصارفاتي اقلامو پورې اړوند مصارف

دغه گرافیکه توضیح په دې مانا ده، چې هر وزارت د برنامو داسې یوه مجموعه لري، چې په هغه کې نوموړې هره برنامه په فرعي برخو باندې وېشل شویده او هره فرعي برنامه خأنته خأنگړي فعالیتونه لري. په عین شکل ستراتیژیک هدف د وېشل شوي برنامې په ډیرو مشخصو (مشخص ترو) اهدافو باندې چې په جمعي توگه او په ټوله کې د سترتیژیکو اهدافو له حصول سره مرسته کوي، همدارنگه د برنامې هر هدف د کاري یا لنډ مهاله کاري اهدافو لرونکی وي، چې په مشخصه توگه او په ټوله کې د برنامې هدف ته د رسیدو په موخه طرحه شوې ده (۹:۸).

۱,۸ شکل د برنامې په اساس د بودیجې د ترتیب او ارایه کولو پروسه

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې عناصر

لاندې جدول په بودیجه کې د شاملو عناصرو یو اجمالی جدول ارایه کوي.

۲،۸ جدول: د بودیجې جوړونې عناصر

د بودیجې جوړونې عناصر	تفصیل
تشریحي برخه	د حکومت اهداف، د سکتوري وزارتې او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي د پایلو چوکاټ، ستراتیژیک وزارتې اهداف، د وزارت خانې/بودیجوي واحد او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي د اهدافو ترمنځ ارتباطي برنامه او عملیاتي اهداف هغه مشخص توضیحات چې وزارت څه غواړي چې په اوږدمهال کې(برنامه) او په متوسط مهال(فرعي برنامه) په لاس راوړي.
د برنامې جوړښت	برنامه د هغه مرتبطو فعالیتونو مجموعه ده، چې د مشترک هدف په رابطه د وزارت خانې په محدوده کې صورت نیسي. فرعي برنامه د مشابه عادي او انکشافی بودیجې د پالیسی د هدف لاندې فعالیتونو ګروپ دی. فرعي برنامه اساساً هغه فعالیت بیانوي، چې وزارت خانه/بودیجودوي واحد یې ترسره کوي. هغه کاري فعالیتونه چې وزارتخانې یې د یوې فرعي برنامې په چوکاټ کې تر سره کوي. فعالیتونه په دوه ډوله را څرګندېږي، عادي او انکشافی
مالي پلان	منځ مهاله مالي پلان د حکومت د اهدافو او مقاصدو د تعقیب په منظور د څوکلنو مالي مصارفو تشخیص. بودیجودوي سقفونه د نوموړو مقاصدو او اهدافو د تعقیب په موخه د موجوده منابعو تشخیص. کلنی پېش بینی ګانې = د بودیجودوي واحدونو او وزارت خانو د مفصل مصرفي پلان مشخص کول
د اجراتو راپور	د لاسته راغلي محصول په مشخصولو کې د اهدافو او مقاصدو په څېړنه کې د اجراتو شاخصونه، پایلې او لاسته راوړنې محصول/لومړی محصول او د راتلونکي کال لپاره اهداف ددې په باره کې د اطمینان حاصلولو په موخه چې فعالیتونه د

اهدافو په لاسته راوړلو کې مرسته کوي، د برنامو او محصولاتو ترمنځ د ارتباط منځ ته راوړل

د اجراتو سنجش

د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې نهایی مفهوم د اړوندو اجراتو بررسی کول دي، د حکومت اجرات په لومړیو کې په هر وگړي پورې تړاو نیسي، ځکه چې دا تمه شتون لري، چې ټول منابع په مناسبه او مؤثره توگه د عامه خدماتو په برابرولو کې چې د هغې لوړه سطحه د لاسرسی وړ وي استفاده کیږي. وزارتخانې او بودیجوي واحدونه په خپل وارسره مسؤلیت لري، تر څو دبرنامو له اقتصادیت او همدارنکه د خپلو نوموړو اهدافو د لاسته راوړلو څخه اطمینان ترلاسه کړي. د ټولو اړخونو د اړتیاوو درفع کولو په صورت کې د ځینو داسې میتودولوژیگانو شتون اړین گڼل کیږي، چې وکولای شي چې د حکومت د اجراتو لپاره د یوې سیستماتیکې او عیني ارزیابی اساس تشکیل کړي. په افغانستان کې د برنامې په اساس د بودیجې جوړونې څخه اساسي هدف له مصرف سره د پالیسی د لاسته راوړنو ترمنځ ارتباط ورکول دي. د دې پربنا د برنامو او فرعي برنامو د ایجاد ترڅنگ د پالیسیو د اهدافو په برخه کې د پیشرفت د بررسی لپاره د جامع او اندازې وړ شاخصونو شتون هم اړین دی. د اجراتو دڅودوله ابتدایي شاخصونه شتون لري:

- د منابعو شاخصونه: د هغو منابعو اندازه چې د یو خدمت د برابرولو/یا یو فعالیت د عرضې لپاره استفاده کیږي، تر شعار لاندې راځي.
- د محصول شاخصونه هغه څه چې د فعالیتونو په واسطه د خدماتو په برابرولو کې اجراً کیږي، تر شعار لاندې راځي.
- د پایلو یا مثریت شاخصونه د هغو خدماتو د لاسرسی سره ارتباط لري، چې د انکشافی، عیني او مخصوصو تغیراتو په پایله کې لاس ته راځي.
- د مؤثریت شاخصونه: د منابعو څخه د استفادې، د سطحې او لاسته راغلو محصولاتو تر منځ ارتباط بررسی کوي.

۳.۸ جدول د اجراتو شاخصونه

د شاخص ډول	نوموړی شاخص څه شی اندازه کوي	بېلگه
منابع	د پکار وړل شوو منابعو کمیت	د اړتیا وړمنابع او د اړتیا وړ کارمندان، استفاده شوي مواد، مصرف شوي پیسې
محصول	د تهیه شوي خدمت کیفیت	د روزل شوو معلمینو شمېر، د درسي خونو شمېر، د هغو افرادو شمېر چې فعالیت یې کړی دی
د متمریت پایله	هغه درجه چې په هغې کې خدمات لاس ته راوړل کیږي	د استخدام په سطحه د فیصدی تغیر، د فیصدی تغیر د جرایمو په اندازه کې، په مکتب کې د شمولیت شمېر
مؤثریت	د فی واحد محصول مصرف	د یو لېتر اوبو مصرف، چې یوې کورنۍ ته عرضه کیږي

د بودیجې د تنظیم پروسه

د غه برخه د وزارت خانو/بودیجوي واحدونو د بودیجې انکشاف ورکولو لپاره مهال وېش توضیح کوي.

۲،۸ شکل د سالمې بودیجې د تنظیم پروسه

- پورتني شکل د هغې بودیجې د دوران یو د یاگراماتیک شکل څرگندوي، چې په افغانستان کې ترتیب کیږي. دغه د یاگرام څلور عمده مرحلې څرگندوي:
- د بودیجې د ترتیب څخه مخکې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژي د پایلو د چوکاټ په اساس د بودیجې پلانګذاري او دهغو لارښوونو مطابق د بودیجې ترتیب او تصمیم گیری، چې د مالیه وزارت له لوري طرح شویده.
  - د بودیجې اجراء د هغو وجوهاتو تادیه چې د تصمیم نیونې په پړاو کې منظور شويدي.
  - د اجراء ارزیايي د اصلي لاسته راوړنو سره د بودیجې د توضیح شوو اهدافو مقایسه، چې نوموړې مقایسه هغه پیشرفت څرگندوي چې د پلان شوو پایلو او محصولاتو په برخه کې یې صورت نیولی وي. له دې ځایه لیدل کیږي، چې د برنامې په اساس بودیجه د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژي د پایلو په چوکاټ کې پیل او پای ته رسیږي. لاندې پراگرافونه د بودیجې د هرې مرحلې اړین اقدامات توضیح کوي.
  - د مالیه وزارت هر کال د بودیجې د ستراتیژي په تنظیم سره د بودیجې دوران د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژي د لومړیتوبونو په رڼا کې پیل کوي، وروسته دغه ستراتیژي په لوړو حکومتي سطحو کې تر بحث لاندې نیول کیږي او کله چې نوموړې ستراتیژي تصویب شوه، د مالیه وزارت داسې مهال وېش صادروي، چې د بودیجې د ترتیب پروسه پکې شامله وي او ټولو ذیدخل اړخونو ته یې، چې وزارتخاني، بودیجوي واحدونه او ادارات پکې شامل دي توضیح کوي. د هغوی سره یو ځای د تادیاتو لپاره د موجوده منابعو د سطحو د تشخیص لپاره د منځ مهاله پلان د نهایی کولو پروسه په جریان کې وي.
  - وروسته له وزارتخانو او بودیجوي واحدونو څخه غوښتل کیږي، تر څو خپلې برنامې، د برنامو تشریحات او د خپلو محصولاتو شاخصونه د هغو خدماتو سره په تړاو کې ترتیب کړي چې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي کې د اړوندو وزارتونو د پایلو په چوکاټ کې وي. نوموړي وړاندیزونه د بودیجوي متحدالمالونو له لارې په لاس راځي. له وزارتخانو څخه غواړي تر څو یواځې د خپلو هغه وړاندیزونو مختصره شرحه مالیه وزارت ته وړاندې کړي، چې د برنامو او فرعي برنامو په اساس طبقه بندي شوي وي. د مالیه وزارت د بودیجې د لومړي شمېر متحدالمال وړاندیز په اساس د بودیجې هغه منځ مهاله چوکاټ، چې ټاکل شوی چې د لاسرسي وړ منابعو څخه تمویل شي، چې په دې اساس د بودیجې د سقف مسوده تر تیبیږي.
  - د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال د هغو وزارتونو د برنامو او فرعي برنامو د مفصلو

تشریحاتو سره یو ځای د مفصلو تخمیناتو ارایه کول غواړي، چې په امتحاني مرحلو کې قرار لري. نوموړي تخمینات باید د بودیجوي سقف په چوکاټ کې ترتیب شي. بودیجوي سقف د مالیې وزارت په واسطه د هغه تخمین شوي مبلغ له اعظمي حد څخه عبارت دی، چې په راتلونکي کې د یو بودیجوي واحد لپاره تخصیص کېږي.

- کله چې فرعي برنامو فعالیتونه په مکمل ډول توضیح او قیمت گذاري شي، مالیې وزارت ته لېږل کېږي، چې وروسته د بودیجې په سند کې وړاندې کېږي، بودیجه د مالیې وزارت په واسطه د مقننه قوې له لوري له کتنې څخه وروسته د پارلمان په واسطه تصویب کېږي. په دې پړاو کې وزارتخاني د بودیجې تخصیص اخیستلو ته آماده کېږي او د بودیجې د اجرا مرحلې ته داخلېږي.

- کله چې مالي کال پیل شي، وزارتخاني باید دافغانستان د دولت پروسېجرونه د مصارفو د ثبت او مصرف په موخه تعیب کړي. په هره ربع کې وزارتخاني/ بودیجوي واحدونه د تخصیص تقاضا کوي، چې دوی په دې قادر وي، چې د خپلې بودیجې په محدوده کې خپلې بودیجې عادي او انکشافی اهدافو ته د لاسرسي لپاره مصرف کړي. د ټولو هغو مصارفو په باره کې معلومات چې صورت نیسي، د ټاکل شوو فارمتونو په چوکاټ کې مالیې وزارت ته لېږل کېږي او د افغانستان د مالي معلوماتو د سیستم ثبت آفیس کېږي. په لومړي قدم کې د نوموړې ادارې مسئولیت د مصارفو کنترول او د مصارفاتي اقلامو، بودیجې او یا یوې برنامې له مصارفو سره د هغه مقایسه کول دي او مالیې وزارت د تخصیص کړنلارې تعقیبوي، ترڅو ادارات له منظورې شوې بودیجې څخه زیات مصرف ونه کړي.

- کله چې وزارتخاني او بودیجوي واحدونه وجوه مصرفوي، نو نه یواځې باید د مصرف مؤثریت نظارت شي، بلکې د هرې وزرا تخاني او بودیجوي واحد هغه مصارف چې سرته یې رسوي، ولیدل شي چې د هغې ادارې اهداف په واقعي توګه برابرد شوي او که نه؟ پدې اساس د مالي کال په پای کې هغه اهدافو ته د مثمر لاسرسي د تشخیص لپاره د هرې وزارتخاني او بودیجوي واحد مصرف او اجرات چې د بودیجې د ترتیب په مرحله کې تعین کېږي نظارت وکړي او همدارنګه هغه تاثیرات هم نظارت کړي، چې مصرف یې په اهدافو، محصولاتو او د برنامو په پایلو او د افغانستان د ملي انکشاف په سترتیژۍ باندې واردېږي.

د بودیجې د ترتیب تقویم

د بودیجې د دوران یوه مهمه او عمده برخه د بودیجې هماغه ترتیب دی، چې په دې مرحله

کې په ټوله مالي دوره کې د بودیجې د مدیریت په موخه یو کاري چوکاټ ترتیبېږي. د بودیجې د اسانتیا او کنټرول په موخه د ماليې وزارت د بودیجې د ترتیب مهال وېش هر کال نشر کوي، اما د برنامې په اساس په بودیجه جوړونه کې د بودیجې ترتیب اساساً له مخکینیو کالونو څخه سریعتر چې عنعنوي بودیجه پکې استفاده کېدله پیل کېږي.

د ماليې وزارت اقدامات

د ماليې وزارت د بودیجې د ترتیب او نظارت پروسه د هغې په ټولو مراحلو کې حمایت کوي (همدارنگه د اقتصاد وزارت د انکشافی پروژو د بررسی په برخه کې پدې پروسه کې داخل دي) د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د اساسي قانون مطابق د ماليې وزارت د بودیجې د ترتیب انسجام او پارلمان ته د منظوری د وړاندې کولو په برخه کې په نظارت کولو باندې مسئول دی. پدې اساس ماليې وزارت د بودیجې په مختلفو مراحلو کې د هغې تر نهایي کولو پورې مرکزي رول لري. د ماليې په وزارت کې لاندې فعالیتونه شامل دي:

- د بودیجې د لومړۍ شمېرې متحدالمال صدور.
- د بودیجې په لومړۍ شمېره متحدالمال پورې اړوندو وړاندیزونو لنډیز او جمع اوري.
- د بودیجې د شرحې د مودې په حیث د بودیجې د منځ مهاله چوکاټ طرح او تدوین.
- اداراتو ته د بودیجوي سقونو لیرل.
- د بودیجې د ترتیب په اړه د ښوونیزو پروگرامونو برابرول (د برنامې په اساس دېو د جې لپاره) البته د هغو وزارتخانو او بودیجوي واحدونو لپاره چې برنامې په اساس بودیجه جوړونې په پروسه کې قرارلري.

- د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال
- د اقتصاد وزارت سره د همکارۍ، د بودیجوي سقونو ټاکل
- د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال پورې اړوندو ځوابونو جمع اوري
- د وزارتخانو او بودیجوي واحدونو سره د بودیجې د نهایي وړاندیزونو په اړوند بحث او خبرې اترې. د ملي بودیجې د نهایي مسودې تدوین او انکشاف
- پارلمان ته د یوې منسجمې بودیجې (دولت بودیجه) وړاندې کول

د بودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال

- د بودیجې لومړۍ شمېره متحدالمال په لاندې برخو کې لومړني اړین مراحل ارایه کوي:
- په څو کلن چوکاټ کې د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ سره د وزارتخانو او بودیجوي واحدونو د بودیجې طرحې ته مطابقت ورکول.

- د پروژو وړاندیزونه، هغه محصولات چې باید د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ له چوکاټ سره مطابقت ولري.
- د عادي او انکشافی بودیجې د مصارفو تقریبي تخمینات.

د لومړیتوبونو تشخیص:

د غو اهدافو ته د رسیدو لپاره وزارتخانې او ادارات باید خپل لومړیتوبونه د دريو راتلو نکو کالونو لپاره د متحدالمال د غوښتنې مطابق او د نویو فعالیتونو د طرحې او انکشاف په واسطه چې هره عادي او انکشافی بودیجه کې شاملیږي، د وزارت د خدماتو د سطحې د زیاتوالي په موخه تشخیص کیږي؛ هر څو که پدې مرحله کې یواځې د مصرف مشخص ارقامو اړتیا ده، اما لومړیتوبونه باید په خپل وار سره په واضح او دقیقه توګه مشخص شي، ترڅو د وزارتونو/بودیجوي واحدونو او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ په چوکاټ کې د اجراً وړ عناصرو پالیسي ګانې او مسئولیتونه منعکس کړي. دغه موضوعات هم باید په واضح او دقیقه توګه سنجش شي، بالاخره دغه پروسه په ورستی مرحله کې په برنامو او فرعي برنامو کې استفاده کیږي.

د مصرفي پلانونو د ارتباط ملاحظه کول

د وزارتخانو لپاره په دغه متحدالمال کې دویم مکلفیت د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ سره د هغه د مصرفي پلانونو ارتباط او برنامې په اساس بودیجه جوړونې په ذریعه د اهدافو لاسته راوړل دي. ټینګار کیږي چې وزارتونه او بودیجوي واحدونه مکلف نه دي ترڅو دغه اسناد په دغه مرحله کې نهایی کړي، بلکه دوی باید د بودیجې د لومړۍ شمېره متحدالمال څخه د بودیجې د ترتیب پروخت د بعدی مفصلو کارونو، اړینو بیا کتنو د پیل لپاره د هدف د ټکي په حیث استفاده کړي.

د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال

د دغه متحدالمال جزیات ممکن کال په کال تغیر وکړي، نو پدې اساس استفاده کوونکي باید د هغه له محتوا څخه د بشپړې اشنایۍ په خاطر د دغه لارښود له وروستی نسخې څخه استفاده وکړي. اړوندې وزارتخانې او بودیجوي واحدونه باید د بودیجې ۲ شمېره متحدالمال ته نسبت د بودیجې لومړۍ شمېرې متحدالمال ته یو څه مفصل ځواب ورکړي. د بودیجې دویمه شمېره متحدالمال سند له وزارت خانو او بودیجودوي واحدونو څخه غواړي، ترڅو خپلې مفصلې بودیجې د یوه سلسله هغه پارامترونو په چوکاټ کې ترتیب کړي، چې په نوموړي سند کې ذکر شوي دي. وزارت خانې مکلفې دي، تر څو د خپلو برنامو او فرعي برنامو تشریحات نهایی کړي

او د خپلو عادي او انكشافی بودیجو فعالیتونه طبقه بندی او اولویت بندی كړي. د نوموړو فعالیتونو مفصله قیمت گذاری دغه تشریحاتو ته تقویت ورکوي او دغه قیمت گذاری د بودیجې د نهایی وړاندیز مالي عنصر تشکیلوي. پدې سربیره وزارتونه اړتیا لري، ترڅو د هرې پروژې مفصلو اسنادو ته انكشاف ورکړي او د بودیجې په وړاندیز کې یې شامل کړي.

د مالیې وزارت نور اقدامات

د بودیجې د دوه و متحدالمالونو او سقفونو صدور د بودیجې په دوران کې د مالیې وزارت له مهمو اقداماتو څخه دي، که څه هم د مالیې وزارت د ترتیب، اجرا او مرحلو د ارزښتی په وخت کې د بودیجې د تنظیم د مرحلو په طی کولو کې زیات سهم اخلي؛ دا ډول اقدامات هغه وخت تر سره کیږي، چې د مثال په ډول د بودیجې په استماعیه کې د کړنلارو د کنترول او تخصیص له لارې د بودیجې د اجرا پر وخت او د کال په پای کې د بودیجې د پایلو د متن د نهایی کولو پر وخت دغه دخالتونه د بودیجې په جزیاتو پورې اړه لري. همدا ډول د وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه تهیه کیږي او د مالي مدیریت په کړنلارو پورې تړاو لري؛ نه د بودیجې د زبربناگانو په ایجاد پورې.

د بودیجې منځ مهاله چوکاټ او بودیجوي سقفونه

د بودیجې د لومړۍ شمېرې متحدالمال ته په ځواب کې د وزارتونو او بودیجوي واحدونو په واسطه د اولویت بندی شوو پلانونو له تسلیمۍ څخه وروسته د مالیې وزارت او اقتصاد وزارت په مشترک ډول اولویت بندی شوي وړاندیزونه بررسی کوي، وروسته د مالیې وزارت له ډونرانو سره غونډې دایروي او د نه تکمیل شوو پروژو لېست وړاندې کوي. او د دغو پروژو د تمویل لپاره د ډونرانو ملاتړ جلبوي. همدارنگه هغه وړاندیزونه چې وزارتونه او بودیجوي واحدونه یې ترتیبوي او د عادي بودیجې له لارې تمویل کیږي، هم په جزیاتو سره څیړل کیږي.

د برنامې په اساس د بودیجې مراحل

د برنامې په اساس د بودیجې تهیه کول څومرحلې لري، چې ټول وزارتونه او بودیجوي واحدونه باید هغه عملي کړي، دغه مراحل په لاندې ډول تشریح کیږي:

په بودیجوي واحدونو کې د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق کوونکی ټیم (مربوطه وزارتونه)

د برنامې په اساس د بودیجې د طرحه او جوړولو په پروسه کې لومړی قدم د اړوند وزارت په چوکاټ کې د بودیجې د تطبیق کوونکي ټیم له تأسیس څخه عبارت دی؛ دغه ټیم به د برنامې

په اساس د بودیجې د تهیه او تطبیق او د عادي او انکشافی بودیجو د ادغام مسؤلیت په غاړه ولري. دغه تطبیق کوونکی ټیم عمومي رانیسانو، یعنی د مالي پلان او پالیسی د اداراتو رانیسانو او همدارنگه د نظارت او ارزیابی د برخې مدیر او د اړتیا په صورت کې د بشري منابعو اړوند مدیر او همدارنگه هغو اداراتو څخه چې وکولای شي، چې د برنامې په اساس په بودیجه پورې اړوند جوړښت کې د برنامو د مدیرانو په جهت کې انتخاب شي او ارتباطي اشخاص د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ څخه وي. د دغه ټیم غړي باید خپلې منظمې غونډې دایرې کړي او خپل فعالیتونه له نږدې څخه د مالیې وزارت سره په ځانگړي ډول د بودیجې د ادغام او ریفورم له واحد سره همغږي کړي. دا د یادونې وړ ده، چې باید بودیجوي او انکشافی کارکوونکي د بودیجې په ترتیب کې د یو ټیم په شان برخه ولري. ۱۳۸۷ هـ ل کال تجربې څرگندوي، چې د دغه ټیم په بریالیتوب کې به د معین په واسطه رهبریت ډېر حساس وي. نوموړی ټیم باید یو له بل سره منظمې لیدنې ولري او په خپلو ټولو فعالیتونو کې د مالیې وزارت د بودیجې ریاست او په ځانگړي ډول د ادغام او ریفورم واحد په جريان کې واچوي.

د بودیجوي واحد لپاره د ستراتیژیک هدف تعین (مربوطه وزارتونه)

د برنامې په اساس بودیجې تطبیق کوونکی ټیم باید په لومړي قدم کې د خپل اړوند بودیجوي واحد پراخه ستراتیژیک هدف وټاکي. ستراتیژیک هدف مشخصوي، چې ولې بودیجوي واحد موجود دی او دغه بودیجوي واحد کوم اهداف تعقیبوي؛ دغه هدف همدارنگه دا مشخصوي، چې دغه بودیجوي واحد په اوږد مهال کې د افغانستان لپاره کوم کارونه غواړي چې ترسره یې کړي؛ یعنی د ټولنې لپاره کوم مورد نظر تغیرات غواړي، چې رامنځ ته یې کړي. ستراتیژیک هدف باید د حکومت د لومړیتوبونو او سکتوري ستراتیژیو سره جوړ راشي، په عین وخت کې دغه ستراتیژیک هدف په کافي اندازه پراخه او هر اړخیز وي، ترڅو د اړوند بودیجوي واحد ټول فعالیتونه او د مسؤلیت ساحې را ونغاړي.

۴,۸ جدول دستراتیژیکو اهدافو مثالونه

ستراتیژیک هدف	وزارت
د قانون د حاکمیت د تامین او بڼې حکومتوالی ته د رسیدو لپاره د افغانستان د اساسي قانون په ۶۴، ۷۵ مادو کې د مندرجو صلاحیتونو په تعمیم کې د اړینو اسانتیاوو د ایجاد په موخه جمهوري ریاست مقام ته د تخصیصی او باکیفیته خدماتو عرضه	د چارو اداره او د وزیرانو د شورا دارالانشأ
د داسې زرعتي تولیداتو له دوامداره زیاتوالي څخه اطمینان حاصلول، چې وکولی شي، تر څو د داخلي او خارجي بازارونو اړتیاوې تامین کړي	زرعت (کرهڼه)

د برنامې د اساسي جوړښت طرحه او د اړوندې برنامې د اهدافو ټاکنه

د ستراتیژیک هدف د تعریف او تعیین څخه وروسته بعدی گام د برنامې جوړښت، طرحه او د اړوندې برنامې د اهدافو ټاکل دي.

د برنامې اهداف

ستراتیژیک هدف د برنامې په داسې مشخصو اهدافو باندې وېشل کېږي، چې په جمعی توگه ستراتیژیک هدف ته د رسیدو لپاره مرسته وکړي، د برنامې هدف د بودیجوي واحد له څو مسئولیتونو څخه یو تعریف او تعیینوي؛ همدارنگه د برنامې هدف څرگندوي، چې وزارت په راتلونکې کې څه غواړي چې ترسره یې کړي او کومه گټه ټولنې ته عرضه کوي. له همدې امله په برنامو پورې اړوند اهداف د ستراتیژیک هدف لپاره مشخص ترې برخې گڼل کېږي؛ په طبیعي توگه په برنامه پورې اړوند اهداف باید په عین وخت کې د اوږدمهاله ستراتیژیکو اهدافو او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژیکو لومړیتوبونو او یا د سکتوري ستراتیژۍ له لومړیتوبونو سره مطابقت او همغږي ولري. دبرنامې هدف ته د رسېدلو له لارې بودیجوي واحد خپلو ستراتیژیکو اهدافو ته د رسیدو لپاره یو قدم نږدې کېږي.

۵,۸ جدول د برنامې د اهدافو بیلگه

د برنامې هدف	برنامه	وزارت
د دولتي اداراتو او وزارتونو د وړاندیزونو او پالیسي گانو تحلیل او همغږي، چې د تائید په موخه د جمهوري ریاست مقام او وزیرانو شورې ته وړاندې کيږي او همدارنگه د مدیران مدیریتی روشونو او وزارتونو او مستقلو اداراتو په سطحه پالیسي گانو کې د اشاعې او همغږی له لارې د ښې حکومتوالی توسعه. د افغانستان د اسلامي جمهوریت د وزیرانو شوری د مجالسو تسهیل/تدویر، د فرمانونو، احکامو له تطبیق څخه نظارت، د وزیرانو شوری او انسجام مصوبات، د لویو ملي پروژو څخه نظارت	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	اداره امور او د وزیرانو د شورا دارالانشأ
د دولتي مکاتبو د هغه زده کوونکو لپاره چې د ۷ تر ۱۲ کالونو عمر لري، د پراخه او هراړخیزو، ښوونیزو او روزنیزو برنامو وړاندې کول	لومړنۍ زده کړې	معارف

برنامه

برنامه د خدماتو د عرضې له یو مرتبط ګروپ څخه عبارت ده، چې اهداف او مشترکه پالیسي تعقیبوي، او یا د یو وزارت یا بودیجوي واحد د خدماتو د عرضې له عمده ساحاتو څخه عبارت ده .

۸ - ۶ جدول: د بودیجوي واحد د برنامو مثالونه .

برنامې	وزارت
د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	د وزیرانو شورا دارالانشأ او چارو اداره
ابتدایي تعلیمات ثانوي تعلیمات حرفه یي تعلیمات د معلمینو تربیت او روزنه	مصارف

د هرې برنامې لپاره د مدیر ټاکل

حساب ورکونه باید د هرې برنامې لپاره واضح مدیریتی مسؤلیت ولري. پدې ترتیب د هرې برنامې لپاره باید یونفر د مدیر په حیث تعین او وګمارل شي. د برنامې مدیر هغه شخص دی، چې د برنامې په چوکاټ کې د بشري منابعو، مصارفو او پایلو د حصول د اداره کولو مسؤلیت په غاړه لري. یو برنامه یواځې یو مدیر درلودلی شي. له همدې امله ده چې دې مسئلې ته ترجیح

ورکول کيږي، چې د برنامې جوړښت باید په پراخه توگه د مؤسسې يا بنسټ د ادارې او تشکيلاتي جوړښت سره مطابقت ولري. له همدې امله د يوې ادارې رئيس کولای شي چې د هماغه مورد نظر ادارې په چوکاټ کې د اړوندې برنامې مدير واوسي.

د هرې برنامې لپاره باید داخلي کاري گروپ ايجاد او په کار وگمارل شي

تطبيق کوونکي ټيم کولای شي، چې داخلي گروپونه انتخاب کړي؛ ترڅو د هغه رياست د برنامې د مدير په غاړه وي او هغه خلک چې په مشخصه برنامه پورې د اړوندو پالیسي گانو سره اشنایي ولري او تر جيح هغو کسانو ته ورکول کيږي، چې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتيژي په سکتوري ستراتيژي باندې د هماغه برنامې اړوند کار کوي، د انکشافی بودیجې کار کوونکي چې په هماغه برنامه باندې کار کوي.

په اړونده برنامه کې خپل تخنیکي اشخاص او د عادي بودیجې کارکوونکي د دغه داخلي کاري گروپونو غړیتوب لرلای شي.

داخلي کاري گروپونه له کاري نظره د وزارت د فرعي برنامو، فعالیتونو د کړنلارو او قیمت گذاری شاخصونو او مشخصې برنامې د مصرف د ټاکلو په انکشاف او تهیه کې دخیل او په کار بوخت وي.

د هرې برنامې لاندې د فرعي برنامو ايجاد او طرحه کول

او د کاري او منځ مهاله اهدافو ټاکل او د هغوی په اړه د توضیحاتو وړاندې کول

هره برنامه باید په کوچنیو فرعي برنامو باندې وویشل شي. د فرعي برنامو مجموعه باید د يوې برنامې په چوکاټ کې په جمعي توگه د مشترک هدف د حصول په برخه کې مرسته وکړي.

فرعي برنامې

فرعي برنامې باید یو له بل سره د اړوندو فعالیتونو د گروپ په حیث داسې ايجاد شي، چې د برنامې په چوکاټ کې د پالیسي عين هدف يا د لومړیتوب لرونکي هدف لرونکی وي. له بله اړخه یوه فرعي برنامه کیدای شي چې د اړونده وزارت د ټیټ اداري او تشکيلاتي جوړښت سره مطابقت ولري .

کاري اهداف

د هرې فرعي برنامې لپاره باید بودیجوي واحد معلومات په دوو جلا برخو، یعنی کاري يا منځ مهاله مشخصو اهدافو او هرې برنامې لپاره د فرعي برنامې د تشریح او توضیح سره تهیه او په لاس کې ورکوي. کاري اهداف باید د برنامې او فرعي برنامې ترمنځ ارتباط رامنځته کړي .

کاري يا منځ مهاله اهداف دهغو مشخص ترو لنډ مهاله او منځ مهاله اهدافو څخه عبارت دي، چې د برنامې اوږدمهاله هدف ته د رسيدو لپاره د قدمونو په حيث استفاده کيږي . کاري يا منځ مهاله اهداف د حکومت په پاليسي پورې اړوند مشخص اهداف منعکس کوي، چې حکومت تر هرې برنامې لاندې د کومو کارونو ترسره کول غواړي؛ کاري يا منځ مهاله اهداف دا موضوع روښانه کوي، چې په موجوده منابعو سره په لنډ مهاله کې کوم کارونه ترسره کولی شي. د کاري اهدافو د تعين پر وخت لومړنی کار بايد د وزارت په ستراتيژيک پلان باندې نظر اچول وي. د کاري يا منځ مهاله هدف له بيان څخه هدف دادی تر څو د ماليې وزارت، حکومت او بالاخره پارلمان تشويق او ترغيب کړي چې ولې بايد برنامه د تمويل لپاره انتخاب شي.

۷.۸. جدول: د فرعي برنامې مثالونه :

وزارت	برنامه	فرعي برنامه
د وزيرانو شوری دارالانشا او چارو اداره	د دولت د فعاليتونو تحليل او همغږي	- د حکومت د برنامې انسجام او نظارت. - د دولت د پاليسي گانو تحليل او همغږي . - اداري
معارف	ابتدایي تعليمات	- د پاليسي چوکاټ (د وزارت د مرکز مصرف، د ملکي رياست او فرعي برنامو د تطبيق کوونکو کارکوونکو د معاشاتو په گډون) . - د منظمو متوسطه تعليماتو عرضه - د نويو مکاتبو تاسيس - د نجونو لپاره د ځانگړو پروگرامونو د ايرول .

يوه برنامه معمولاً د څو فرعي برنامو څخه تشکيل شوې ده او يوه برنامه بايد له (۲-۴) څخه زياتې فرعي برنامې ونلري؛ مگر په ځينو حالاتو کې په ځانگړي ډول په کوچنيو مؤسساتو کې او يا د برنامې په اساس د بودیجې د معرفۍ په لومړيو کلونو کې يوه برنامه کيدای شي، چې يوازې يوه فرعي برنامه ولري .

۸.۸. جدول: په مجموع کې د برنامې بیلگې او د اړوندو اهدافو جوړښت .

د برنامې جوړښت	وزارت	برنامه	فرعي برنامې
	د وزیرانو د شورا دارالانشا او د چارو اداره	د دولت د فعالیتونو تحلیل او همغږي	د حکومت د برنامې انسجام او نظارت
په هغه پورې اړوند اهداف	ستراتیژیک هدف	د برنامې هدف	منځ مهاله یا کاري هدف
	د قانون حاکمیت او بڼې حکومتولۍ ته د رسیدلو لپاره د افغانستان اساسي قانون د (۶۴، ۷۵) مادو کې د مندرجو صلاحیتونو په تعمیل د لازمو سهولتونو دایجاد په موخه د جمهوري ریاست مقام ته د تخصیصي او باکیفیته خدماتو عرضه کول.	د وزارتونو او دولتي اداراتو د پالیسي گانو او وړاندیزونو تحلیل او همغږي چې د تائید لپاره جمهوري ریاست او وزیرانو شوری ته وړاندې کېږي. او همدارنگه د وزارتونو او مستقلو اداراتو په سطح په اړوندو پالیسیو کې د ملږن مدیریتي روشونو د ترویج او خواصو له لارې د بڼې حکومتولۍ پراختیا. د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د وزیرانو عالي شوری د مجالسو تدویر د فرامینو او احکامو د تطبیق څخه نظارت، د انسجام او وزیرانو شوری مصوبات، د لویو ملي پروژو څخه نظارت د حمایوي خدماتو وړاندې کول لکه مالي خدمات اداري خدمات، د چارو عمومي ادارې د ریاست د نورو اصلي برنامو لپاره د بشري منابعو تهیه او تدارک د دغه ادارې د ستراتیژیک هدف د تحقق او برنامو د بهتر تطبیق په موخه د جمهوري ریاست مقام معاونینو او مشاورینو لپاره.	د وزیرانو شورا او عمده اقتصادي او اجتماعي پروژه د فرامینو احکامو او مصوباتو له تطبیق څخه نظارت. همدارنگه د لویو ملي پروژو انسجام او نظارت او د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د وزیرانو عالي شوری د مجالسو تسهیل .

د برنامې جوړښت	وزارت	برنامه	فرعي برنامې
	مصارف	ابتدایي تعلیمات	د نجونو لپاره ځانگړي برنامې
په هغه پورې اړوند اهداف	ستراتیژیک هدف	د برنامې هدف	منځ مهاله یا کاري هدف
	لدې څخه اطمینان حاصلول چې په افغانستان کې د مکاتبو زده کوونکو د خپلې پوهې او مسلکي مهارتونو سطح لوړه کړیده، تر څو وکولی شي چې خپل استعدادونه لوړ کړي او لدې لارې خپلې ټولني ته خدمت وکړي.	(۷- ۱۲) کلنو ماشومانو لپاره د مساوي لاسرسي وړ او باکیفیته ښوونیز برنامو تامین .	په ابتدایي ښوونځیو کې د نجونو د اندازې %۵۰ زیاتوالی تر ۱۳۹۶ کال پورې.

د فعالیتونو ثبت او پیژندل | عادي فعالیتونه او انکشافی پروژې

د هرې فرعي برنامې لاندې

فرعي برنامې په خپل وار سره په فعالیتونو باندې ویشل شوي دي، چې فعالیت کیدی شي یوه عادي بودیجه وي یا انکشافی پروژه او یا د انکشافی پروژې اجزا وي.

د هرې برنامې لپاره د کړنلارو او اهدافو د شاخص تهیه [فرعي برنامه]

د برنامې په اساس بودیجې پورې د اړوندې تشریحي توجیه یا غیر مالي سند د طرحې او ترتیب وروستی مرحله دهرې فرعي برنامې لپاره په کړنلارو پورې اړوندو معلوماتو له تهیه کولو څخه عبارت ده. پدغه معلوماتو کې لاندې مواد شامل دي .

❖ په کړنلاره پورې د اړوند شاخص تعریف او تعیین .

❖ په کړنلاره پورې د اړوند اهدافو شمیر .

❖ د کرنلارې د شاخصونو انتخاب .

په عمومي توگه درې ډوله شاخصونه د کرنلارې لپاره وړاندیز کيږي .

۱. د کمي پایلو ارزيايي (د بوديجوي واحد د فعاليتونو مستقيم کميت يا پایله).
۲. د پایلې يا کيفي تغير ارزيايي (د برنامې يا خدماتو نهايي اغيزې يا گټې).
۳. د مؤثریت سنجش او ارزيايي (د محصول في واحد مصرف يا کمي پایله).

د محصولاتو يا کمي پایلو سنجش او ارزيايي

د کمي پایلې يا گټې سنجش او ارزيايي توضیح کوي، چې کوم مشخص کارونه ترسره شوي دي او يا کوم خدمات د خلکو لپاره عرضه شوي دي؛ هغوی بايد د يوې فرعي برنامې د منځ مهاله مشخص هدف سره ارتباط ولري. د محصول معيار يا د مستقيمي پایلې کمي پایله يا هغه واحدونه چې د يو فعاليت د سرته رسولو په پایله کې د يوې فرعي برنامې په چوکاټ کې يو فعاليت څرگندوي. بوديجوي واحدونه بايد په ډله ييزه توگه د فرعي برنامې په سطحه په محصول يا کمي نتايجو پورې اړوندو معلوماتو راپور وړاندې کړي.

د کمي پایلو بيلگې

معارف: د هغو شاگردانو شمېر چې په مکتب کې يې نوم ليکنه شوې ده .

روغتيا: د مورد نظر گروپونو لپاره هيڅ ډول د ملاريا واکسين تطبيق او توزيع شوی ندی .
 زراعت: د جلا گټگوريو په واسطه د ورکړل شويو سبسايدې گانو شمير د اوبو لگولو له نوي سيستم څخه استفاده او د بزگرانو لپاره د هغو ښوونيزو برنامو شمير چې په مورد نظر کال کې په لاره اچول شوې دي.

کيفي تغير يا ارزيايي

د پایلې يا کيفي تغير معيارونه هغه حد څرگندوي، چې هغه ته د برنامې ستراتيژيک اهداف رسيدلي دي (په هغه مورد نظر سطحو کې چې بوديجوي منابع هغه ته ځانگړي شوي دي) هغوی همدارنگه د برنامې مؤثریت او اغيزې سنجش او معلوماتي په بل عبارت، په کيفي تغيراتو يا پایلو پورې اړوند معيار معلوماتي چې مورد نظر برنامې تر کومه حده پورې مطلوبه گټه (پلان شوې گټه) د ټولني لپاره رامنځته کوي. په کيفي تغيراتو يا پایلو پورې اړوند معيار په برخه کې لاندې مثالونه وړاندې کولی شو .

❖ د معارف په برخه کې: د هغو ماشومانو مشارکت (د سن په اساس) چې د ابتدايي تعليماتو په برخه کې په زده کړه بوخت دي او د ښوونځيو د هغو شاگردانو اندازه او سهم چې د سواد زده کړې مربوط معيارونو ته رسيدل غواړي .

❖ د صحت یا روغتیا په برخه کې: د هغو مړینو په اندازه کې کموالی چې د درملنې او مخنیوي وړ ناروغیو له امله رامنځته کیږي (د بیلگې په ډول قلبي ناروغۍ، د سږو سرطان او نور) په هلکانو(ماشومانو) پورې د اړوندو ناروغیو له امله په مړینو کې کموالی د ایچ. ای. وي / ایډز ناروغیو د ډولونو په پېښو کې .

په مؤثریت پورې اړوند معیارونه

په مؤثریت پورې اړوند معیارونه په عمومي توګه د في واحد محصول د قیمت په شکل افاده کیږي؛ پداسې حال کې چې په مؤثریت پورې اړوند معمول معیارونه په مالي منابعو یعنې في واحد قیمت متمرکز وي، په ځینو مواردو کې د محصولاتو یا في واحد محصول کې بهبود هم د مؤثریت د تغیراتو او بهبود سبب کیدای شي. په مؤثریت پورې اړوند معیارونه د محصولاتو سره نږدې اړیکه لري او باید په یوه سطحه تر سنجش او ارزیايي لاندې ونیول شي.

له همدې امله د محصولاتو په څیر په مؤثریت پورې اړوند معیارونه د خونې وړ حالت کې د فعالیتونو په سطحه یا له هغه پرته په جمعي توګه د فرعي برنامې په سطحه تثبیت او پیژندل کیږي. په مؤثریت پورې اړوند معیارونه په لاندې ډول ارایه کیږي د معارف په برخه کې :

د یو نفر شاگرد منځی مصرف چې په مکتب کې یې نوم لیکنه شویده، د یو درسي ساعت د منځني مصرف اندازه .

د روغتیا په برخه کې: د یو توزیع شوي واکسین د قیمت منځنی حد هغه کتلوي معافیت چې د خلکو مورد نظر ګروپ ته ورکړل شوی وي .

په کړنلاره پورې د اړوندو اهدافو تعین

په کړنلارو پورې اړوند اهداف له هغو پایلو څخه عبارت دي، چې تمه کیږي له تخصیص شوو مالي منابعو څخه په لاس راشي. هغوی باید د محصول یا کمي پایلې د توافق وړ سطحې او یا تغیرات یا کیفی پایلې چې باید د راتلونکو دريو کلونو په ترڅ کې د برنامې او فرعي برنامې سره مطابقت کې په لاس راځي منعکس کړي په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید د کړنلارې د واقعي او ستونزمنو سطحو ترمنځ موازنه څرګنده کړي. وروسته له هغه چې بودیجه د کابینې په واسطه منظوره او د توافق وړ وګرځیده په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید ددې په خاطر چې څرګنده کړي، چې کوم کارونه د تخصیص شوو مالي منابعو په مصرف سره د سرته رسیدو وړ دي د تعدیل وړ ګرځي. په کړنلاره پورې اړوند اهداف باید د افغانستان د ملي انکشاف په ستراتیژۍ کې او یا هغه زماني چوکاټ چې تصمیم نیوونکو او نورو ته ددې امکان برابروي، تر څو کړنلاره په عیني او هر اړخیزه توګه بررسی کړي، تعین کړي (۶: ۲۶).

د فعالیتونو د قیمت گذاری مرحله

قیمت گذاری یعنی څه؟ قیمت گذاری د یو فعالیت یا پروژې د ټولو مصرفي اقلامو د مستقیمو او غیرې مستقیمو خبرو له مجموعې عبارت دی.

قیمت گذاری د مالي تعهداتو له یو تقریبي تخمین څخه عبارت ده، چې باید واقعي مصارفو ته ډیر نږدې وي او یا هم د هغه لږ لومړیتوبونو یو گمان چې په راتلونکې کې باید ترسره شي؛ خو قیمتونه یې تر اوسه پورې دقیق معلوم نه وي. تخمینی قیمت باید کلي تشریحات په بر کې ولري، د کلي داستان بیانوونکي وي چې دا څه ډول جنس وي چې باید تدارک شي، د هغه قیمت څومره وي، په څومره اندازه تخمین شوې اندازه دقیقه وي.

او څه وخت به دغه جنس خریداري شي، جوړ شي، قرار داد شي او نور ... او دغه ټول معلومات د مقابل لوري لپاره د لیدو وړ وي یا له ورکړل شوو معلوماتو څخه استفاده پدغه قیمت گذاری کې تخمینی وي.

د برنامې په اساس د بودیجې د ارایې لپاره د قیمت گذاری روش

دغه روش د مالیې وزارت په واسطه ایجاد شوی دی، تر څو له وزارتونو سره د ۱۳۸۸ هـ ل کال لپاره د برنامې په اساس د بودیجې په وړاندې کولو کې مرسته وکړي؛ پدې روش کې د قیمت گذاری معلومات او اکسل صفحې ځای شوي دي، کولی شو چې د بودیجې د ارایې په فورمونو کې د برنامو په اساس هغوی داخل کړو.

(چې د برنامې په اساس بودیجوي دویمه شمیره متحدالمال یوه برخه ده) دغه روش او د اکسل صفحې چې په هغه کې ځای شوي دي، پدې مانا ندي چې دوباره د مالیې وزارت ته وړاندې شي؛ بلکې د هغو وزارتونو په داخل کې دي چې د محاسباتي چارو په موخه په امتحاني مرحله کې دي. له دغه روش څخه استفاده او د هغه د اکسل صفحات یواځې په اختیاري شکل یا د اړتیا مطابق دي او وزارتونو که چیرې د خپلې بودیجې لپاره مخکې بل روش جوړ کړی وي کولای شي چې له هماغه روش څخه استفاده وکړي (۴: ۱۴۲).

د قیمت گذاری سطحې

اړینه ده تر څو د قیمت گذاری د دوو سطحو ترمنځ توپیر ته قایل شو.

۱. ابتدایي قیمت گذاری (مبدأ)
۲. د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاری.

ابتدایي قیمت گذاري

ابتدایي مصارف د خدماتو د فعلی سطحې لپاره د اړین مقدار پیسو د څرنګوالي محاسبه (د کمی یا پایلو فعلی سطحه) او یا په بل عبارت د فعلی فعالیتونو سطحه (د چارو فعلی سطحه چې وزارتونه یې په حاضر حال کې لري) ده .

ابتدایي مصارف د هغو پیسو د مقدار د څرنګوالي ارایه کوونکي دي، چې وزارت یې د راتلونکي کال لپاره په هغه صورت کې چې په وروستي کال کې د خپلو فعالیتونو د تداوم غوښتونکي وي پرته د نویو دندو زیاتوالي او یا د کمی پایلو د اهدافو زیاتوالي څخه وي .

د ۱۳۸۸ هـ ش کال لپاره د عمومي تعلیماتو د ابتدایي قیمت گذارۍ بیلګه: که فرض کړو چې د خدماتو سطحه تغذیه نکرې. د بیلګې په ډول په مکاتبو کې د عینې زده کوونکو شمیر داسې چې ټول په ۱۳۸۷ هـ ش کال کې (۱۵۰۰۰۰۰) وي. پدې صورت کې د هغه رقم څرنګوالی چې مونږ هغه ته په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې اړتیا لرو. په هغه صورت کې چې د فعالیتونو کمی پایلو او کاري حجم عین سطحه وساتو (په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې ۱۵۰۰۰۰۰ په شمیر زده کوونکي) په لاندې ډول محاسبه کوو .

❖ عادي بودیجه (د منظمو درسونو د ارایه کولو فرعي برنامه، د مکتبونو د چارو فعالیت).

❖ لومړی د ۱۳۸۸ هـ ش کال د تخمین شوې بودیجې اجراء د کاري بودیجې په برخه کې د (۱۵۲۰۰۰۰۰۰۰) افغانۍ په پام کې ونیسئ. په هغه صورت کې وزارت د بیلګې په ډول د (۵۰۰۰۰۰۰) په مبلغ سره د وسایلو خریداري ولري، نو کولای شو چې نوموړی رقم په قیمت گذارۍ کې وضع کړو (ځکه یو وزارت هر کال وسایط خریداري کوي) پدې ترتیب سره د بودیجې مجموعه (۵۱۵۰۰۰۰۰۰) افغانۍ کیږي. فرضاً که چیرې د انفلاسیون نرخ په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې د ۱۳۸۷ کال په مقایسه ۱۰٪ سلنه زیاتوالی ولري، نو د عادي بودیجې مجموعه (چې د ۱۰٪ سلنه انفلاسیون له امله زیاتوالی کوي) په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې ۵۶۶۵۰۰۰۰۰ افغانۍ ده .

انکشافی بودیجه (د نویو ښوونځیو فرعي برنامه، د ۱۰۰۰۰ نویو درسي ټولګیو د جوړولو فعالیت) په هغه اندازه پروژه باندې مشتمل دی چې د ۱۳۸۸ هـ ش کال مهال ویش په اساس ادامه پیدا کولی شي. د بیلګې په ډول یواځې څو کلنې پروژې پکې شاملیږي. د ۱۰۰۰۰ نویو درسي ټولګیو جوړول چې د هغوی کار له ۱۳۸۶ هـ ل کال څخه پیل او تر ۱۳۸۸ هـ ل کال پورې ادامه پیدا کوي او ددغې پروژې مصرف د تړل شوو قراردادونو مطابق ۲۵۰۰۰۰۰۰۰ افغانۍ کیږي .

❖ د ابتدایي بودیجې مجموعه د (۱۳۸۸) کال لپاره فرضاً که چیرې د خدماتو سطحه تغیر ونکړي د بیلگې په ډول عین تعداد زده کوونکي څرنگه چې په ۱۳۸۷ کال کې ۱۵۰۰۰۰۰ وي) د عمومي تعلیماتو د برنامې په برخه کې به ۸۱۶۵۰۰۰۰۰ افغانۍ وي .
نوټ: د اضافي خدماتو د تمویل لپاره لازمي منابع د یوې پروژې یا فعالیت له ابتدایي مصارفو څخه ندي بلکې باید د نویو لومړیتوبونو لاندې مشخص او توضیح شي (۳: ۴۷).

د مبداء بودیجې (عادي بودیجې) د مصارفو د تعیین مراحل

لومړی گام: د جاري کال عادي بودیجه چې د پارلمان په واسطه تصویب شویده په پام کې ونیسی.

دویم گام: په بودیجه کې هر ډول دایمي تغیرات چې د کال په جریان کې یې د مالیې وزارت سره توافق کړی وي (خصوصاً د کال د نیمایي بررسی) اضافه کړی .

دریم گام: د موجوده خدماتو په سطحه د پلان شوو مصارفو کموالی چې د جاري کال د برابرې شوو خدماتو له سطحې څخه ټیټ وي .

څلورم گام: هغه عادي بودیجه چې د کال په جریان کې د انکشافی پروژو د تطبیق په پایله کې رامنځته کيږي (د حفظ او مراقبت مصارف) په پام کې ونیسی .

پنځم گام: د جاري کال (۲۵) کود مصارف منفي کړی (د دفتري ماشین الات نقلیه وسایط، ځمکه او ساختمانونه) .

شپږم گام: د راتلونکي کال لپاره په مصارفو کې د هر ډول څرنگندو تغیراتو د منعکس کولو په موخه د بودیجې تعدیل (په معاشاتو او نورو کې زیاتوالی) .

د مبداء بودیجې (انکشافی بودیجې) د مصارفو د تعیین مراحل

لومړی گام: پلان شوې انکشافی بودیجه باید د بودیجې د سند مطابق په پام کې ونیول شي .

دویم گام: د پروژې په پلان شوې بودیجه کې د اړتیا په صورت کې زیاتوالی [مثلاً د انفلاسیون نرخ] ترڅو اداره وکولای شي چې د دغې پروژې لپاره ټاکل شوی هدف لاسته راوړي .

نوټ: هغه د جریان په حالت کې پروژې، چې د هغې ټوله بودیجه تعهد شوې ده او یا عملاً هغه قرارداد امضاء شوی دی، د هغه په بودیجه باندې د انفلاسیون نرخ اغیزه نکوي ؛ خو په هغه صورت کې چې د پروژې ټول مبالغ تعهد نشي باید مخکې له زیاتوالی څخه د ډونر او مالیې وزارت موافقه واخیستل شي .

دریم گام: په هغو پلان شوو انکشافی مصارفو کې کموالی چې په راتلونکي کال کې د هغه ادامه توقف کوي.

لومړی پوښتنه: الف لاندې عادي بودیجه د ۱۳۸۸ هـ ل مالي کال په پیل کې د مالي وزارت او یو بل وزارت ترمنځ موافقت شوی و. (ټول ارقام په میلیون افغانی).

اقتصادي کوډونه	۲۱	۲۲	۲۵
د بودیجې تخصیص	۱۰۴.۲۱	۷۵.۲۴	۳۳.۷

د ۱۳۸۸ هـ ل کال په جریان کې په بودیجه کې یو شمیر تغیرات په لاندې ډول وارد شوي دي:

الف: د اړونده ادارې په تشکیل کې یو دایمي زیاتولی په توافق رسیدلی، چې دا د کال په اوومه میاشت کې د اجرا وړ ده. د پاتې کال لپاره مصرف (۰ - ۲۰۰۰۰۰۰) افغانی تخمین شوی و.

ب: یو برقي ټکان د کال په دویمه میاشت کې د یو شمیر کمپیوټرونو او الکترونیکي ماشین الاتو د تخریب سبب شو. د دغو خدماتو د ترمیم په موخه د مالي وزارت د ترمیم او تبدیلی لپاره اضطراري (بیړنۍ) وجوه په لاندې ډول تخصیص کړل.

۲۲ کوډ ۲۵۰۰۰۰ او ۲۵ کوډ ۷۵۰۰۰۰

ت: د ادارې درې تنه کار کوونکي د مالي کال په پای کې (۰) تقاعد کوي او کوم بل کس او د هغه معاشات او پاتې حقوق ۲۵۰۰۰۰ افغانی کيږي.

ث: دولت موافقه کړې ده، چې د ملکي خدماتو د کار کوونکو معاشاتو ته زیاتوالی ورکړي چې دغه موضوع د کال په څلورمه ربع کې د اجرا وړ گرځي د مالي کال لپاره مصارف (۰.۳.۹) میلیون افغانی دي.

ج: د دارایی د کسب لپاره بودیجه لکه کمپیوتر، تجهیزات او وسایط ۹۳.۱۵ افغانی ده. د جاري برنامې باقي مانده وجود دفترونو د ترمیم او تجهیز لپاره ده، چې د ۲ میلیون افغانی د مالي کال لپاره او (۰ او ۵.۱) میلیون افغانی د یو کال لپاره اټکل شوي دي. د مبدأ بودیجې مجموعه د وزارت یا دريو ۲۲، ۲۱، ۲۵ اقتصادي کوډونو کې نوموړې ادارې لپاره د ۱ کال (۱۳۸۹) لپاره سنجش کړی؟

دویمه پوښتنه: د کال په جریان کې د مالي وزارت د معاشاتو رتبه د سیستم د تطبیق په موخه د (۱۰۰۰۰۰۰) افغانیو باندې موافقه کوي اما په راتلونکي کال کې له ۵ دفترونو څخه یوه اداره ترې اما د حفظ او مراقبت بودیجه د ۴ دفترونو لپاره دوه چنده کيږي. همدارنگه د ملکي

خدماتو د کارکوونکو په معاشاتو کې ۱۰ سلنه زیاتوالی د پارلمان په واسطه منظورېږي. د قیمت گذارۍ د مرحلو په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال مبداء بودیجه ترتیب کړی؟

دریمه پوښتنه: د کال په جریان کې د مالیې وزارت موافقه کوي، تر څو په هماغه کال کې د تعمیراتو د حفظ او مراقبت مصارفو ته ۵۰ سلنه زیاتوالی ورکړي او له بله اړخه ډونرانو موافقه کړیده، تر څو د ۵۰۰۰۰۰ افغانیو په ارزښت د یو تعمیر د حفظ او مراقبت مصارف د خارجي بودیجې له لارې تمویل کړي پدې سربیره په تیرو کلونو کې د حفظ او مراقبت مصارف د ۲۰۰۰۰۰ افغانیو په اندازه نه تمویل شوي پاتې دي، دولت تصمیم نیولی ترڅو د ۶۰۰۰۰ په مبلغ افغانۍ د کارکوونکو د اضافه کارۍ لپاره ورکړي، د بودیجې د قیمت گذارۍ د مرحلو په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال مبداء بودیجه ترتیب کړی؟

څلورم پوښتنه: په هغه صورت کې چې مبداء بودیجه پرته له تغیر څخه باقي پاتې شي او د شتمنی خریداري هم په عین سطحه باقي پاتې شي د ۱۳۹۵، ۱۳۹۱، او ۱۳۹۲ هـ ل کال بودیجه به څومره وي .

۲۱ کوډ: ۴۴۰۰۰۰ - ۲۲ کوډ: ۳۲۰۰۰۰ - ۲۵ کوډ: ۰

۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹ مبداء قیمت	
				مزد او معاش (۲۱ کوډ)
				اجناس او خدمات (۲۲ کوډ) د انفلاسیون په پام کې نیولو سره
				د شتمنیو لاسته راوړل (۲۵ کوډ) د انفلاسیون په پام کې نیول سره
				مجموعي قیمت

پنځمه پوښتنه: د مالیې وزارت د انفلاسیون نرخ د لومړي دویم او دریم کلونو لپاره د

انفلاسیون نرخ په لاندې توگه پیش بینی کړی دی :

۱.۱	۱ کال
۲.۱	۲ کال
۳.۱	۳ کال

د لاندې معلوماتو څخه په استفادې داسې فرض کيږي، چې نور تغیرات اړین نه وي، د

نوموړي هر کال لپاره مبدأ بودیجه ترتیب کړی؟

۳ کال		۲ کال		۱ کال		مبداء	کوډ
بودیجه	د انفلاسیون نرخ	بودیجه	د انفلاسیون نرخ	بودیجه	د انفلاسیون نرخ		
						۹۶.۱۱۹	۲۱
						۷۵.۲۴	۲۲
						۵.۱	۲۵
						۲۱.۱۶۴	مجموعه

د نویو لومړیتوبونو په اساس قیمت گذاری

د نویو لومړیتوبو په اساس قیمت گذاری د هغو پیسو د مقدار د محاسبه کولو څرنګوالي څخه عبارت ده، چې وزارتونه د کمې پایلو د زیاتوالي په موخه یا په بل عبارت د اجرا په خاطر د خپلو فعالیتونو یا د کار د سطحې لوړوالي لپاره هغې ته اړتیا لري. پدې کې کیدای شي چې کاملاً نوي فعالیتونه یا دندې او یا د موجوده فعالیتونو تمديد شامل وي. اما دا د نویو کارونو په حیث ګڼل کېږي او د نویو منابعو غوښتنه کوي. لاندې اساسي مرحلې هم د اصلي بودیجې (عادي او انکشافی) او هم د خارجي بودیجې لپاره مطابقت کوي او همدارنګه د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ د سکتور د قیمت گذاری لپاره هم تر استفادې لاندې نیول کېږي. یواځې هغه فرعي برنامې او فعالیتونو چې د دولت د اصلي بودیجې څخه تمویل کېږي او د مالیې وزارت له لوري تنظیمیږي؛ د بودیجې د وړاندیز یوه برخه کیدای شي تشکیل کړي. کله چې یوه برنامه په فعالیتونو باندې وویشل شي، د هر فعالیت د قیمت گذاری لپاره ابتدایي پړاوونه په لاندې ډول دي .

د ۱۳۸۸ هـ ل کال د بودیجې قیمت گذاری

لومړۍ مرحله: د دې تشخیص او پیژندل چې کوم شیان مخکې ترسره شوي دي د بیلګې په ډول کمې پایلې یا وړاندیز شوي خدمات .

❖ د کمې پایلو مثال (مستقیم مصارف) سرکونه، واکسیناسیون، د اوبو سیستمونه او د فاضلاتو تخلیه، روزل شوي معلمین او د روزل شوو افرادو شمیر .

❖ د پالیسی او پلان گذاری د ارایه شوو خدماتو مثال، تدارک او مالي چارې.
 دویمه مرحله: د دغو کمی پایلو او خدماتو په هر في واحد قیمت کې د مستقیم قیمت پیدا کول. مستقیم قیمتونه له هغو قیمتونو څخه عبارت دي چې کولای شو، هغه په یوه کمی (مقداري) پایله یا یو فعالیت باندې مشخص کړو.
 او په مستقیمه توگه یې په اسانۍ سره له اړوندو فعالیتونو سره په ډیر دقت سره تعین کړو. دغه قیمتونه د مقداري پایلو د تغیر په تناسب تغیر کوي.
 ❖ مثال د في کیلو متر سړک د جوړولو د قیمت د مستقیمو کمی پایلو قیمتونه، دیو واکسین د تطبیق قیمت، د کلیو د في سیستم فاضلو اوبو قیمت، د هر معلم لپاره د زده کړې وړاندې کولو قیمت د هر ورکشاف د دایرولو قیمت (لومړی د جمعه آوري شوو معلوماتو اوسط قیمت ارزیابي کوو وروسته کولی شو د هغو په پام کې نیولو سره په مختلفو حالاتو کې ددویم لپاره قیمت تعینوو).

مثال د قیمت د پیدا کول ارایه شوي خدمات.

۱- د خدماتو د تامین لپاره مزد او معاشات .

۲- هغه اړین اجناس او خدمات.

۳- پانگه یا اضافي درايي.

په هغو مجموعي مصارفو کې د پخوانیو موجوده معلوماتو څخه في واحد مستقیم مصارف چې د ځینو پایلو په برابرولو کې شامل وي اخیستل شوي دي .
 د بیلگې په ډول په لاندې جدول کې په یوه کلي کې د اوبو رسولو او د روغتیا د خدماتو یوه بیلگه څرگندوي .

۹.۸ جدول: د قیمت گذاری بیلگه .

مجموع	في واحد مصرف	د کلیو شمیر	فعالیت
۲۰۰۰	۲۰۰۰	۱	د څا کیندل
۲۱۰	۷	۳	بیت الخلا
۸۷۵	۱۷۵	۵	د چاپیریالي روغتیا تعلیمات
۲۵	۲۵	۱	ښوونیزه برنامه
۳۱۱۰			مجموع

دریمه مرحله:

ددغو مقداري پایلو غیر مستقیم قیمت او خدمات مصرف گذاري کړی .
 د دغو مقداري پایلو غیر مستقیم قیمت او خدمات مصرف گذاري کړی. غیر مستقیم قیمت هغو مصارفو ته ویل کیږي، چې مستقیماً یو بې کمی پایلې یا فعالیت ته حساب ورکوونکي نه وي، دا د ثابتو مصارفو له جملې څخه دي او د کمی پایلې د تغیر په نتیجه کې تغیر نکوي .
 په یوه مشخص فعالیت کې د هر کارمند ۱۰۰ سلنه وخت چې د وزارت په واسطه اجراً کیږي، ټاکل کیږي له همدې امله د فعالیتونو د تعیین په وخت کې باید یو فعالیت په داسې توگه تشریح کړی، چې ټول هغه کارکوونکي چې په یو واحد / اداري ریاست کې کار کوي په یوه فعالیت کې وټاکل شي. پدې صورت کې یو مالي کارکوونکی په هر فعالیت کې د لگول شوي مصرف مجموعه په هغه فعالیت کې د یو کارگر د مصرف شوي معاش سره په جمع کولو سره تشخیصوي. که چیرې د مصرف د واحد د محاسبه کولو لپاره اساس کال ۱۳۸۷ هـ ش وي (که چیرې د مخارجو واحد په ۱۳۸۷ هـ ش کال کې د موجوده معلوماتو په اساس محاسبه شي) نو وزارتونه د ۱۳۸۸ هـ ل کال لپاره د متوقعه انفلاسیون اندازه د ۱۳۸۷ هـ ل کال په مقایسه (چې باید د مالیې وزارت په واسطه د مصرف گذاري په جلا رهنمود (لارښود) کې تهیه شي) واردوي او ددغو دوو رقمونو په ضربولو سره د ۱۳۸۸ هـ ل کال في واحد مصارف محاسبه کوي (د کال في واحد مصارف د ۱۳۸۷ هـ ل کال پولي انفلاسیون اندازه).

د بودیجې د ترتیب مرحله

د بودیجې د ترتیب مرحله چې د اړوندو حسابونو د جدول او بودیجې د ادغام په کوډ کې د مستقیمو او غیر مستقیمو مصارفو مطابقت په برکې نیسي، د بودیجې د ادغام په برخه کې په خپلو اړوندو فرعي برنامو کې د بودیجې فعالیتونه کیدای شي یو ځای کړي. فرعي برنامې په برنامو او برنامې به د وزارت په بودیجه کې یو له بل سره یو ځای شي. دغه کار په ۲ شمیره متحدالمال بیلگه کې د هر فعالیت په تړاو د مفصلو معلوماتو په داخلیدلو سره تکمیلېږي. او د یو ځای شوو مصارفو څخه لومړی په یوه فرعي برنامه بیا د برنامې او وروسته د وزارت په اساس اطمینان (۱) ورکوي. (۲) شمیره متحدالمال بیلگه، د برنامې په اساس بودیجې د مفصل وړاندیز د ترتیب لپاره له کاري پلان سره یوځای د مالیې وزارت په واسطه توزیع کیږي. د پام وړ وخت او انرژي ساتل کیږي د اکسل له فورمو څخه په استفادې سره د قیمت گذاري په اولگو کې د معلوماتو د وړاندې کولو په موخه او همدارنگه د قیمت او بودیجې د تفصیلي پانې او بالاخره برنامې په اساس بودیجې د تفصیلي پانې ترمنځ ارتباط رامنځته کوي .

د بودیجې تخصیصات او دمصارفو اجراء

څرنگه چې ذکر شول د برنامې په اساس د بودیجې تخصیصات له یوه اړخه د وزارتونو د بودیجې او د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژۍ او ستراتیژي گانو او له بله اړخه د اجرائیوي اهدافو ترمنځ د ارتباط له تامین څخه عبارت دي، که څه هم چې بودیجه یوه مؤثره وسیله ده، خو د دې اړتیا ده چې په ډیر دقت سره تطبیق شي، حتی که چیرې د دقیقې بودیجې د ایجاد لپاره زیاته هڅه هم وشي، دغه بودیجې د یو علمي عمل په ډول پرته لدې چې مصرف لاندې برخه د برنامې په اساس د بودیجې د تطبیق او هغو مصارفو د څیړنې په برخه کې چې د افغانستان د مالیې وزارت له لوري د برنامې په اساس طرحه شوي دي مهم قبلي شرایط تشریح کوي:

د حساباتو او مالي چارو د ادارې د سیستم جدول

بودیجه د بودیجې د تطبیق لپاره داسې یو سیستم له لوري ملاتړ ته اړتیا لري، چې د جوړښت او تفصیلي سطحې لرونکی وي؛ چې د بودیجې د تفصیلاتو له سطحې سره مطابقت ولري او دغه سیستم باید په ټولو وزارتونو او ولایاتو کې پراخوالی موندلی وي دغه سیستم په افغانستان کې د AFMIS یا د افغانستان د مالي چارو د ادارې د سیستم په نامه یادېږي. د AFMIS په شان د مالي او معلوماتي چارو ادارې سیستم اساساً د ابتدایي معلوماتو د لاسته راوړلو په موخه د حساب ورکونې اصلي سیستم دی. د افغانستان د مالي او معلوماتي چارو اداره په ۱۳۸۶ هـ ل کال کې تازه رامنځته شوه او د نویو او ادغام شوو حساباتو د لاسته راوړلو په داسې جوړښت باندې تطبیق شوه چې د برنامې او برنامې په اساس د بودیجې په امتحاني مرحله کې د نویو وزارتونو د برنامې د جوړښت لپاره کوډونو په برکې نیوونکې ده.

تخصیصات

د برنامې په اساس بودیجې په پروسه کې ټول شامل وزارتونه اړ وي، ترڅو په ټولو هغو ولایاتو کې چې نوموړي فعالیتونه ترسره کېږي د ربع وارو تخصیصاتو ترتیب د برنامو، فرعي برنامو او فعالیتونو په اساس تطبیق کړي.

د هرې برنامې لپاره بودیجه مشخصه کېږي او B۲۷ فورم په جلا توگه د هرې برنامې لپاره خانه پري کېږي، د B۲۰ فورم د B۲۷ فورم د ضمیمې په شکل استفاده کېږي، د B۲۰ وجوه باید د خزانو ریاست لپاره په B۲۷ فورم کې د تصویب شوي مقدار سره مساوي وي تر څو هغه قبول کړي.

د تخصیصاتو پروسیجر

د هغه پروسیجرونو او قواعدو له مجموعې څخه عبارت دی چې ادارو ته د بودیجې د اجراء توان ورکوي .

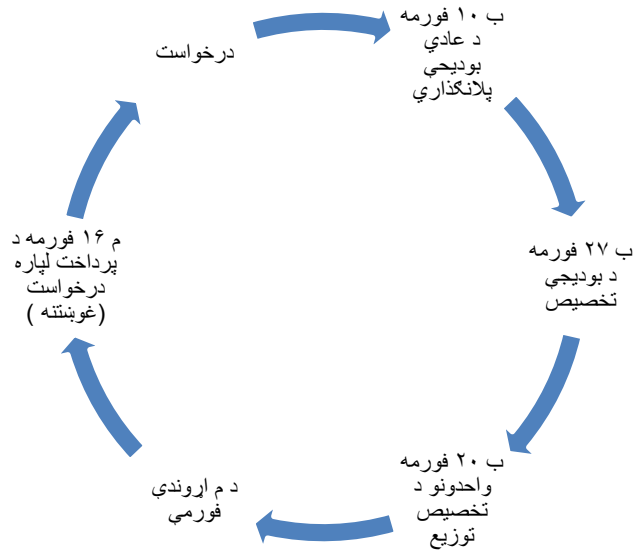
د تخصیصاتو فورمې

هغه فورمې دي چې د عادي او انکشافی بودیجو د تخصیصاتو په موخه استفاده کیږي .

د ۸. ۱۰. جدول: د عادي او انکشافی بودیجې د تخصیصاتو فورمې

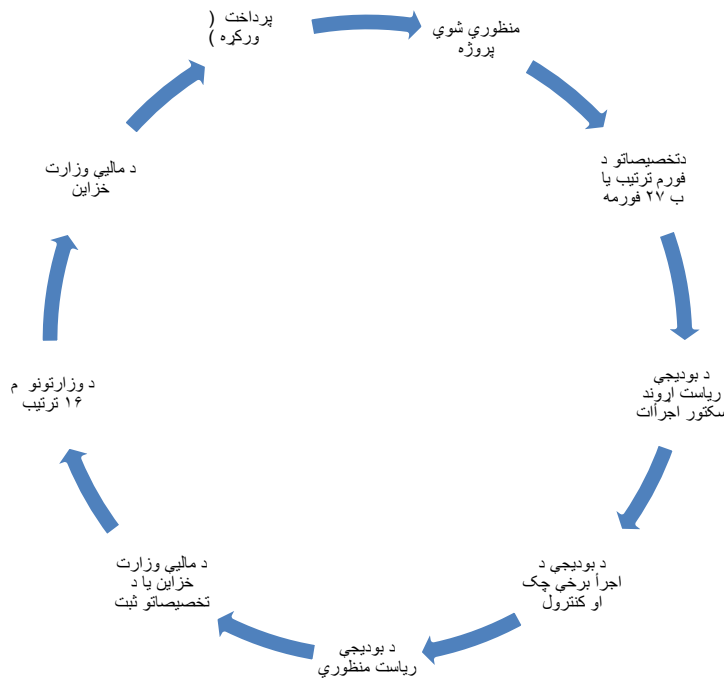
انکشافی بودیجه	عادي بودیجه
ب ۲۷ فورمه	ب ۱۰ فورمه
ب PCS فورمه	ب ۲۰ فورمه
	ب ۲۳ فورمه
	ب ۲۷ فورمه

د عادي بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

د انکشافی بودیجې د تخصیصاتو دوران یا سایکل

۸. ۴. شکل: د انکشافی بودیجې د تخصیصاتو سایکل

د ۲۰۰۷ په عموم کې په دولتي سازمانونو کې د برنامې په اساس د بودیجې د پلي

کولو ستونزې

- ❖ د منابعو د تخصیص وړاندیزونه په دوامداره توګه د غیر واقعي او موجوده منابعو په عوض د بودیجې پرته د قانوني فرامینو په اساس صورت نیسي .
- ❖ د اجراءاتو د سنجش نه مشخصوالی، پرته له وخته تعین او ارایه کیري او د هغه په برخه کې ستونزې پارلمان، حکومت او خلکو ته رامنځته کوي.
- ❖ د پالیسی لومړیتوبونه په درست ډول ندي تثبیت شوي، یعنې د بودیجې واحدونه او مالیې وزارت په درست ډول نه پوهیږي، چې د بودیجوي واحدونو کومې برنامې په لومړیتوب کې ځای لري او څه ډول د حکومت د اقتصادي او اجتماعي انکشاف له ستراتیژۍ او په ټوله کې د پالیسی اهداف د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژۍ سره مطابقت کوي.
- ❖ د پالیسی د لومړیتوبونو ترمنځ ارتباط او همدارنګه د منابعو له تخصیص سره اړونده تصامیم واضح او څرګند ندي .
- ❖ پدې برخه کې د مالي شفافیت نشتوالی، یعنې د حکومت د برنامې، کړنلارو، ستراتیژي گانو او لومړیتوبونو د بودیجې په تهیه او انکشاف پورې اړوندو چارو په باره کې د خلکو او پارلمان د لږو بحثونو دایرول د تخنیکي کار کوونکو کموالی په ځانګړي ډول د بودیجې د ترتیب او

- تحلیل په برخه کې .
- ❖ د کافي ظرفیت نشتوالی .
- ❖ د اړوندو اداراتو د لوړ رتبه اراکینو له لارې د سیاسي ملاتړ نشتوالی .
- ❖ د ریاستونو او بودیجوي واحدونو ترمنځ ضعیفه همغږي .
- ❖ د فورمو د توضیحي برخې د تکمیل په برخه کې ستونزې او کمپیوټر ته د مالي اداراتو د کار کونکو نه لاسرسی .
- ❖ بې ثباته او په بهرنیو مرستو متکي اقتصاد .
- ❖ د ستراتیژیک پلان عدم تطبیق، د پلان ریاست د همغږي نشتوالی .
- ❖ د اداراتو په تصمیم نیونو او پلان جوړولو کې د ډونرانو د دخالت له امله د څو سیستمي مدیریت شتون او د بودیجې د استماع په خت کې د بودیجې کمیټې له لوري د تعدیلاتو د تحلیل تجزیې او ارزیابي نشتوالی .

ولایتي بودیجه جوړونه څه شی ده ؟

ولایتي بودیجه جوړونه د مربوطه وزارتونو پواسطه د منابعو د تخصیص څخه عبارت ده، چې د ملي انکشاف د ستراتیژي په نظر کې نیولو سره د ولایت په اساس د وزارتونو په سکتوري ستراتیژي کې وروسته د ولایتي مقاماتو د مشورې او د محلي اړتیاوو د ارزیابي څخه په ملي او ولایتي سطحه انعکاس مومي .

د ولایتي بودیجه جوړونې پس منظر

په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې د ماليې وزارت تصمیم ونیوه، تر څو د ۱۳۸۶ هـ ل کال بودیجې د ترتیب په موخه امتحاني پروژې د بودیجې د ترتیب پیاوړي کولو، مرکزي حکومت او ولایتي اداراتو د خدماتو د وړاندې کولو د برخې د اجرا او راپور ورکولو د پیاوړي کولو په موخه تطبیق کړي. د غه امتحاني پروژې د ۱۳۸۵ هـ ل کال د اسد په میاشت کې پیل شوه او د بودیجې لومړی متحدالمال یې د ۱۳۸۵ هـ ل کال د عقرب په میاشت کې په امتحاني مرحله کې شاملو ولایاتو ته ولېږله د افغانستان حکومت د ولایتي بودیجې جوړونې سیستم د ۱۳۸۶ هـ ل کال په بودیجه کې په تدریجي توګه په دريو وزارتونو (معارف، زراعت او کلیو پراختیا) او دريو ولایتونو (بلخ، کندهار، پنجشیر) کې تطبیق کړه، په ولایاتو کې د دغې برنامې له تطبیق څخه هدف دادی تر څو ولایتي مقامات پدې واتوانیږي، چې د بودیجې د کنترول لاندې ساحې ترتیب، اجرا او د بررسۍ لاندې ونیسي .

وزارتونه یواځې د محلاتو د انکشاف د پروژو د اړتیاوو رفع کولو په خاطر له ولایتي مقاماتو

او مرسته کونکو هیوادونو او مؤسساتو سره اړینې مشورې ترسره کوي. د ۱۳۸۷ هـ ل کال په ولایتي بودیجه جوړونه کې ۷ نور ولایتونه (فاریاب، بدخشان، هرات، غزني، بامیان، لوگر، او ننگرهار) او څلور وزارتخانې مالیه، اوبو او انرژۍ، او ټولگتو) هم شامل شول.

ولایتي بودیجه جوړنې په پروسه کې اړوندو وزارتونو د خپلو بودیجوي سقفونو د معیارونو په پام کې نیولو سره د ولایاتو په تفکیک سره وویشل او د هر ولایت بودیجوي سهمیه یې ولایتي دفترو ته ولیږله، وروسته ولایتي دفترونه خپله سکتوري بودیجه د خپلو اړوندو پروژو په تفکیک سره تنظیموي او د اړینو مسودو د اخیستلو په موخه یې د ولایتي انکشاف کمیټې ته لیږي. وروسته ولایتي دفاتر خپله ولایتي بودیجه د ولایتي انکشاف د کمیټې له وړاندیزونو سره یو ځای دوباره یې خپل مربوطه وزارت ته استوي. اړوند وزارتونه له تجدید نظر او په ولایتي بودیجه کې له اړینو تغیراتو راوستلو وروسته، د هغې نهایی مسوده د مراحلو بشپړولو په خاطر مالیې وزارت ته لیږي (۹: ۱۶).

د ولایتي بودیجه جوړونې اهداف

- بودیجه جوړونه د یو شمیر لاندې اهدافو د تامین په موخه په لاره اچول شویده:
- ۱ - له دې څخه ډاډ حاصلول چې ولایات د بودیجې په ترتیب کې په مهمو عناصرو بدل شوي دي او د ولایاتو انکشافی اړتیاوې په بودیجه کې په ښه شکل منعکسې کېږي.
  - ۲ - له دې څخه ډاډ ترلاسه کول، چې د خدماتو په وړاندې کولو کې د اسانتیاوو برابرولو په موخه د مالي منابعو تخصیص په عادلانه توګه صورت نیسي.
  - ۳ - له دې څخه ډاډ حاصلول، چې د لاسرسي وړ مالي منابع د ولایاتو لپاره په مؤثره ډول د استفادې وړ ګرځي او د کال په جریان کې د تخصیصاتو انتقال د مالي چارو او عامه مصارفو ادارې د قانون او مالي چارو او عامه مصارفو د تنظیم د مقرې تابع وي.
  - ۴ - د پالیسي ګانو په ترتیب او نظارت کې د حکومت او کابینې سره د مرستې په موخه د ولایاتو په اساس د حکومت د خدماتو د کیفیت د اندازې تعین، او سر بیره پردې دغه چاره کولی شي، چې په ولایاتو کې د حکومت شتون ثابت کړي او د امنیت ثبات بهتر شي.
  - ۵ - د بودیجې د ترتیب اجزا او راپورونو ورکولو په پروسه کې د ولایتي انکشاف کمیټو په شاملولو سره هغوی ته د زیات صلاحیت ورکول.
  - ۶ - له دې څخه ډاډ تر لاسه کول، چې د محلي انکشاف مسایل د پام وړ ګرځي او د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ سره ارتباط ورکول کېږي.

۷- د فقر له منځه وړلو د منځمهاله او اوږدمهاله اهدافو او همدارنگه د پرمختګ شاخصونو او منځمهاله اهدافو سره د ولایتي بودیجې جوړونې تړاو ورکول.

دولایتي بودیجه جوړونې کړنلاره

- ۱- وزارتونه د خپلو بودیجو تعین شوی سقف په ولایاتو باندې ویشي .
- ۲- د وزارتخانو اړونده ریاستونه د بودیجې د سقف له پیدا کولو وروسته هغه بررسی کوي او خپله بودیجه ترتیبوي .
- ۳- وروسته د ولایتي ریاستونو په واسطه ترتیب شوی سقف د ولایتي انکشاف کمیټې ته د تصویب په موخه لېږي .
- ۴- بالاخره د ولایتي بودیجې وړاندیز اړوندو وزارتخانو ته ځي او د وزارتونو په واسطه ارزیابي او بررسی کېږي او له توحید وروسته مالیې وزارت ته ځي .

د ولایتي بودیجه جوړونې لاسته راوړنې

- د دې حقیقت په شتون کې چې د بودیجې د ترتیب په جریان کې ډیرې ستونزې شتون لري، د دغې امتحاني پروژې لومړنۍ پایلې هڅوونکې دي :
- ۱- اړونده وزارتونه د دې توان لري، تر څو ملي بودیجوي تخصیصات د ولایاتو او برنامې په اساس یو له بل څخه جلا کړي .
  - ۲- ټول وزارتونه مخکې د ولایتي تخصیصاتو له ترکیب څخه مستقیماً د خپلو ولایتي ادارو سره مشورې ترسره کوي. (۱۴۲)
  - ۳- ټولې ولایتي ادارې خپل بودیجوي وړاندیزونه خپلو اړوندو وزارتونو ته استوي.
  - ۴- د ټولو وزارتونو ولایتي بودیجې د منظوری په موخه د ولایتي انکشاف شورا گانو ته وړاندې کېږي .

۵- د ولایتي انکشاف شورا گانې خپل نظریات پدې برخه کې ارایه کوي چې د دوی لیوالتیا د ولایتي بودیجه جوړونې د پروسې په پراختیا کې څرگندوي .

د ولایتي بودیجه جوړونې ستونزې او ننگونې

- الف: د ترلاسه شوو تجربو څخه د ولایتي انکشاف د پلانونو د ترتیب له امتحاني مرحلې څخه د ولایتي بودیجې جوړونې لپاره اساسي شرط گڼل کېږي .
- په دريو ولایاتو کې د تطبیق وړ پلانونه د ستراتیژیک دید د نه شتون په صورت کې د امتحاني مرحلو درلودنکي دي او د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژۍ سره یې مطابقت نه

درولود .

ب: مخکې له دې چې بودیجه جوړونه په بریا سره عملي شي، د برنامې په اساس بودیجه جوړونې او د بودیجې د ادغام په برخه کې باید زیات پرمختګ رامنځته شی .
اړونده وزارتونه باید د برنامو څخه د نظارت په موخه ولایتي څانګه پرانیزي او د اړینو برنامو تطبیق د وزارتونو د ولایتي ریاستونو د جوړښت د مکمل تغیر غوښتنه کوي .
ج: د ظرفیت لوړوالي پورې اړوند مسایل باید د ولایاتو په محلي ریاستونو او ولایتي دفترونو کې د پام وړ وګرځي (۹: ۱۸) .

لنډيز

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه د افغانستان د بودیجې د پلانگډارۍ ترتیب او ارایه کولو وسیله ده، پداسې ډول چې د بودیجې منابعو او د پالیسی د پایلو ترمنځ څرگند تړاو وښيي چې دولت د هغه غوښتونکي دی .

د برنامې په اساس بودیجه جوړونه یوه کاري پروسه ده، چې د هغه په ذریعه د حکومت فعالیتونه د برنامې په داخل کې تنظیم کیږي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه کلي هدف د وزارتونو او بودیجوي واحدونو لپاره دادی، چې دوی دا څرگنده کړي چې د هغوی د بودیجې مصرف د وزارت / بودیجوي واحد له اهدافو او مقاصدو سره مطابقت لري او کنه او د هغه له لارې د افغانستان د ملي انکشاف د ستراتیژۍ له چوکاټ سره مطابقت لري او که نه. د برنامې په اساس د بودیجه جوړونې مفهوم او مفکورې ته د لومړي ځل لپاره په خصوصي برخه کې انکشاف ورکړل شوی دی او د هغه کمپني گانو په واسطه معرفي شوي ده چې د هغوی هدف د گټې لاسته راوړل و.

او د لومړي ځل لپاره په ۱۹۶۰ م کال کې د امریکا متحده ایالاتو په دفاع وزارت کې تطبیق شوه. په ۱۳۸۵ هـ کال کې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د برنامې په اساس بودیجه جوړونه معرفي کړه، تر څو د خپلې پالیسی ستراتیژیک اهداف او لومړیتوبونه د خپلې کلني بودیجې سره مرتبط کړي او د وزارتونو عادي او انکشافی بودیجه مدغمه کړي. د افغانستان په دولت کې په دودیزه بڼه وزارتونه او بودیجوي واحدونه د بودیجې جوړونې له پروسې څخه د مصرفي اقلامو پواسطه د بودیجې مصرف لازم بولي .

په اوس وخت کې د وزارتونو مصارف د کودونو په اساس (۲۱ مزد او معاشات، ۲۲ اجناس او خدمات، ۲۵ د شتمنیو لاسته راوړنه) په کټگوریو ویشل شويدي. هر یو له دغه کودونو څخه په فرعي کودونو ویشل شوي دي چې د مصارفو د ډول په اړوند زیات جزیات وړاندې کوي (۱۴۴).

په افغانستان کې د بودیجې پروسه یوه سلسله کمزوري ټکي لري، دغه محدودیتونه په لاندې ډول دي: د افغانستان د ملي انکشاف ستراتیژي سره ارتباط، د بودیجې او هیواد د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ د ارتباط او پیوند نشتوالی، د عادي او انکشافی بودیجې جلا ترتیب او د بودیجې په تخصیص کې د واضحو او مشخصو اهدافو، مقاصدو او پالیسي گانو سلسله مراتب تعقیبوي. پروسه د دولت په مجموعي اهدافو سره پیل کیږي د منځ مهاله مالي پلانگډارۍ پروسه، د ادارې ستراتیژیک اهداف، برنامې فرعي برنامې، د پروژو د دواړو

فعالیتونو عادي او انكشافی ادغام هغه كليدي عناصر چې د برنامې په اساس بودیجه جوړونه كې ورته اړتیا ده عبارت دي له: د بودیجې د تصویب لپاره د اساس په حیث د برنامو ټاكل، برنامو ته د مستقیمو برخو څخه د جهت وركولو تغیر، د تخصیص د یو سیستم د اسانتیا لپاره اصول د اهدافو د معلومولو په خاطر د وزارتخانو په فعالیت اچول او د خپلو لاسته راوړنو په موخه د فعالیتونو او منابعو تطبیق، د هغه په مشروع تعهداتو كې مساویانه قرار وركول (ټاكل) او په یوه ردیف كې د شفافیت او حساب وركونې راوستل. ضمناً هغه مهم اسناد چې د یوې برنامې د جوړښت د ترتیب لپاره مهم دي د لومړیتوب لرونكو برنامو یا د افغانستان د ملي انكشاف ستراتیژی (ANDS) څخه عبارت دي، د وزارت ستراتیژیک پلانونه او د پلانگذاری او نور كاري اسناد (۱۴۵).

ملي متداوله ستراتیژي، د اړوند وزارت ستراتیژي، منځ مهاله چوكاټ د محاسبي سیستم او یا د حساباتو جدول. خود كاره مالي اداري سیستم یا (AFMIS) د كنترول او تفتیش سیستم هغه داخلي اجزاوې دي، چې د برنامې په اساس د بودیجې د تطبیق لپاره اړینې دي. د برنامې په اساس بودیجه جوړونه ډیرې گټې او ښیگنې لري او حكومت ته دا امکان وركوي، تر څو موجوده مالي منابع د خپل ځان لپاره مؤثرې مصرف كړي. دغه گټې عبارت دي له: د برنامې جوړونې بهبود او د عملیاتو كنترول، د بودیجې د برآورد او تصویب تجدید نظر، له خلكو سره د دولت د اړيكو ښه والی، د برنامې اساس بودیجه د عملیاتو په اجراً باندې نظارت او دولتي سازمانونو د فعالیتونو همغږي كول آسانه كوي. د برنامې په اساس بودیجه د دولتي دستگاوو د مصارفو په برآورد كولو كې د عدم تمرکز یو ډول سیستم رامنځته كوي. د وزارتونو د اهدافو او لومړیتوبونو ترمنځ پیاوړي او واضح پيوند دا ډول مختلفې بودیجې سره یوځای او توحید كوي د مالي منابعو اداره د وزارت په داخل كې پیاوړي كوي، د بودیجې د تصویب ډیره شفافه پروسه د خارجي بودیجې څخه زیاته اندازه مالي وجو د داخلي بودیجې لوري ته جلب كوي. افغانستان د برنامې په اساس په بودیجه جوړونې پورې د اړوندو مشكلاتو سره د مخامخ كیدو په صورت كې د مقابلې پر وخت یواځې او په فرد پورې منحصر ندي، زیاتره هغه هیوادونو چې د برنامې په اساس یا پایلو په اساس د بودیجې د جوړونې د تطبیق په كار یې پیل كړي، له ورته ستونزو سره مخامخ شوی وي. د برنامې په اساس د بودیجې تطبیق یو اوږد مهاله تعهد دی او عموماً د برنامې په اساس بودیجه جوړونې د پشپړو اوصولو او ښیگنو تحقق څو كاله وخت په برکې نیسي (۱۴۶).

همدارنگه د بودیجې جوړونې یو بل ډول یعنی ولایتي بودیجه جوړونه د ولایاتو په واسطه د

منابعو په تخصیص باندې اطلاق کیږي، چې د اقتصادي، اجتماعي، سياسي او ولاياتو جغرافيايي لومړیتوبونو د وضعیت د بیانولو یوه ډیره مهمه وسیله ده .

په اکثره حالاتو کې ولایتي بودیجه جوړونې کړنلارې د هیواد په داخل کې د کلیو او سیمې د کرهڼې د انکشاف په برخه کې وي. د ولایتي بودیجې جوړونې ستونزې د استراتیژیک دید په پام کې نه نیولو د امتحاني مرحلې څخه عبارت دي او د افغانستان د ملي انکشاف له ستراتیژي سره مطابقت نلري. برنامه د وزارتونو د ولایتي ریاستونو د جوړښت د بشپړ تغیر غوښتنه کوي .

د ولایتونو په محلي ریاستونو او ولایتي دفاترو کې د ظرفیت په لوړوالي پورې اړونده مسایل د پام وړ گرځي. د گڼ شمیر ستونزه سره، سره د بودیجې د ترتیب په جریان کې د دغه پروژې لومړنۍ پایلې د تشویق وړ دي (۱۴۷).

پوښتنې

- ۱ - د برنامې په اساس بودیجه تعریف کړئ .
- ۲ - په افغانستان کې د برنامې په اساس د بودیجې لنډه تاریخچه تشریح کړئ .
- ۳ - د عنعوي بودیجې د ستونزو نومونه واخلئ .
- ۴ - د برنامې په اساس د بودیجې له تطبیق څخه مخکې د کومو شرایطو شتون اړین دی؟
- ۵ - د برنامې په اساس د بودیجې جوړښت په کومو څلورو سطحو تعریف شوی دی؟
- ۶ - فرعي برنامه څه شی ده ؟
- ۷ - د برنامې په اساس بودیجه جوړونې عناصر کوم دي ؟
- ۸ - د برنامې په اساس د اجراتو د شاخصونو نومونه واخلئ .
- ۹ - د برنامې په اساس د بودیجې د ترتیب مراحل کوم دي ؟
- ۱۰ - قیمت گذاري یعنی څه ؟
- ۱۱ - د قیمت گذاریو کوم ډولونه شتون لري ؟
- ۱۲ - ولایتي بودیجه جوړونه څه ډول بودیجه جوړونه ده ؟
- ۱۳ - د ولایتي بودیجې له ترتیب څخه هدف څه شی دی ؟
- ۱۴ - دولایتي بودیجې د تطبیق لپاره کومې ستونزې شتون لري ؟ (۱۴۷)

اتم خپرکی

د بودیجې حالات

د پرنسپ په پام کې نیولو سره باید بودیجه د توازن په حالت کې وي، یعنې مخکې د بودیجوي دورې له پیل څخه باید د بودیجې د ټولو مصارفو لپاره تمویلي منابع شتون ولري؛ په عمل کې د اقتصادي شرایطو د تغیر له امله اکثره وخت په بودیجه کې کسر او مازاد هم رامنځته کیږي، چې اوس لومړی د عواملو او بیا وروسته د بودیجې د درې گونو حالاتو د اغیزو په باره کې بحث کیږي.

د بودیجې توازن

څرنگه چې اقتصادي تاریخ څرگند وي، د نړۍ تقریباً ټول لوی انفلاسیونونه او همدارنگه هغه بې مخینې انفلاسیون چې د تیرو ۲۳ کلونو په تیریدو (۱۳۸۱ - ۱۳۵۸) هـ ل کالونو کې افغانستان ورسره مخامخ و د دولتونو د فوق العاده مالي اړتیاوو د پوره کولو په موخه د پیسو د زیات نشر له امله منځته راغلي دي. یو انفلاسیون هغه وخت موجود یدلی شي، چې په اقتصاد کې تادیاتي وسایل د ملي اقتصاد له پولي احتیاج څخه تر حده زیات ډیروالی وکړي او د هغوی په مقابل کې د امتعې او شیانو په سطحه کې مطابقت کوونکی زیاتوالی رامنځته نشي یا په لنډ عبارت سره یو انفلاسیون هغه وخت منځته راځي، چې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا د پیسو د مقدار په زیاتوالي سره د مجموعي عرضې څخه زیاته وي. هغه مهمې ناوړه اغیزې چې انفلاسیون یې په اقتصاد باندې واردوي د قیمتونو له لوړوالي، پیسو د ارزښت له کموالي، د پوروو (دائینینو) له متضرر کیدو، د ثابت عاید لرونکو د زیانمن کیدلو، د صادراتو له کموالي څخه په هغه صورت کې چې د خارجي اسعارو د تبادلې نرخ لږ تر لږه د قیمتونو په تناسب لوړ نش او د وارداتو له زیاتوالي څخه عبارت دي.

خارجي اجناس د هغه هیواد لپاره، چې په هغه کې انفلاسیون وجود ولري ارزانه تمامیږي. په هغه صورت کې چې د خارجي اسعارو د تبادلې نرخ د قیمتونو د لوړوالي څخه لږ پورته ولاړ شي. دغه د صادراتو کموالی او د وارداتو زیاتوالی په خپل وار سره په اقتصاد باندې نورې اغیزې واردوي، پدې مانا چې د صادراتو د کموالي په سبب تصدۍ گانې اړې کیږي، ترڅو خپل تولیدات په هماغه سطحه محدود کړي او یا دا چې په کلي ډول یې متوقف کړي، چې پدې صورت کې مجموعي تولیدات د هیواد په داخل کې کموالی کوي؛ پدې سر بیره د صادراتو کموالی او د وارداتو زیاتوالی د پورته ذکر شوو شرایطو لاندې هیواد د اسعاري ستونزو

او تادیاتو بیلانس د کسر له ستونزې سره مخامخ کوي. څرنگه چې د مخ پر ودې هیوادونو له اهدافو څخه یو هم د تادیاتو د بیلانس د دوامداره کسر له منځه وړل دي یا د صادراتو له زیاتوالي او د وارداتو له کموالي څخه عبارت دی پدې اساس د قیمتونو لوړوالی په یو هیواد کې د اقتصادي سیاست د دغه عمده هدف په ضد تاثیر کوي. د اوږد مهاله قراردادونو تړلو ته د میل نشتوالی، د مادي ارزښتونو په لوري تینسته د پانگه اچونو کموالی او په پایله کې د کتلوي بیکاریو رامنځته کیدل د انفلاسیون د نورو اغیزو له جملې څخه دي. د قیمتونو لوړوالی نه یواځې په خصوصي اقتصاد باندې منفي تاثیرات لري، بلکې همدارنگه د دولت په بودیجه باندې هم تاثیر واردوي. پدې مانا چې د دولت د بودیجې حقيقي او واقعي خرید قدرت هم ښکته راولي (په هغه صورت کې چې د دولت عوایدو د قیمتونو په تناسب لوړوالی نه وي کړی) پدې اساس دغه ډول اغیزو ته په پام سره او په ځانگړي ډول د نړیوال انفلاسیون اغیزې دغه نظریه تر ډیره تائیدوي.

چې د بودیجې د توازن د اصل رعایت د یو سالم سیاست او پیسو د ارزښت استقرار لپاره چې د اقتصادي سیاست او مرکزي بانک سیاست له مهمو اهدافو څخه دی، یو مهم شرط تشکیلوي. له همدې امله ده چې نن ورځ هم له حد څخه د زیاتو پیسو مخنیوی چې د انفلاسیوني تمایلاتو سبب کیږي تقریباً په ټولو ازاد بازار لرونکو هیوادونو کې د بانکونو د قرضې ورکړه د بانکي یا نورو قوانینو په واسطه تعین کیږي. تر څو لدې لارې له اړتیا څخه د زیاتو پیسو په جریان کې له لویدلو څخه مخنیوی وشي که چېرې دولت بیا هم وغواړي تر څو شیانو او خدماتو ته خپله تقاضا زیاته کړي او په عین حال کې له زیاتیدونکي انفلاسیون څخه مخنیوی وشي پدې صورت کې دغه هدف هغه وخت ترلاسه کیدای شي، چې دولت د خپلې اړتیا وړ پیسې د مالیاتو زیاتولو له لارې او یا هم د خصوصي سکتور څخه د پور اخیستلو له لارې ترلاسه کړي، چې پدې صورت کې له یوې خوا په اقتصاد کې د خرید قدرت ندی زیات شوی؛ بلکې یواځې له خصوصي سکتور څخه د دولت سکتور ته د خرید قدرت زیاتوالی ور انتقال شوی دی. هغه وسایل چې دولت یې د خصوصي سکتور څخه د قرضې په بڼه ترلاسه کوي، د هغه انفلاسیوني اغیزې د هغه د استعمال په طرز پورې اړه لري البته د خصوصي سکتور په ساحه کې پدې مانا چې هغه پولي وسایل چې دولت یې د قرضې په ډول له خصوصي اقتصاد څخه ترلاسه کوي که چېرې دغه وسایل په اقتصادي دروان کې شامل شي د هغه ډول قرضونو په نسبت لږ انفلاسیوني اغیزې لري چې د راکدو پیسو له لارې تر لاسه شوي دي.

ځکه کله چې د ولت راکد او ذخیره شوي پولې وسایل د قرضې په ډول ترلاسه کړي پدې صورت کې هم اضافي تقاضا په اقتصاد کې رامنځته کېږي او په پایله کې انفلاسیوني تاثیرات واردوي. ددې دلیل دادی چې په پورتنی صورت کې په اقتصاد کې د پیسو مجموعي مقدار ثابت پاتې کېږي، خو د راکدو پیسو په جریان کې اچول د پیسو د دوران سرعت لوړ بیایي، چې دغه د پیسو د دوران سرعت لوړتیا هم د انفلاسیوني اغیزو لامل کېږي. د پورتنیو تجربو په اساس و، چې د بودیجې د توازن اساس د بودیجې د کلاسیکو بنسټونو څخه د یو بنسټ په حیث د شلمې پیړۍ تر لومړیو پورې په جدي ډول رعایت شي اما په ۲۰ پیړۍ کې او په ځانگړي ډول وروسته له دویم نړیوال جنگ څخه د بودیجې د توازن اساس متزلزل شو ځکه د جنگ له امله د رامنځته شوو زیانونو د له منځه وړلو لپاره د هغه هیوادونو بودیجې د کسر سره مخامخ شوي چې په جنگ کې شامل وو .

له لومړۍ نړیوالې جگړې څخه وروسته هڅه وشوه، تر څو د دریم ځل لپاره د بودیجې د توازن اصل ته مراجعه وشي. اما د نړۍ اقتصادي بحران او د هغه وروستۍ پایلې ددې سبب شوې، تر څو جان مینار کینز (J.M.Keynes) د دولت لپاره کسري بودیجه وړاندې کړي، تر څو پدې وسیله دولت وکولای شي د مرستو، ارزانه پورونو او مالیاتي معافیتونو او مالیاتي تخفیفونو د ورکړې له لارې یا د دولتي پانگه اچونو د پراختیا له لارې پانگه اچونې وهڅوي او پدې ترتیب سره د اقتصادي بحران پر ضد مجادله وکړي په ننني اقتصاد کې د بودیجې له کسر اجتناب (پرهیز) نشي کیدای او د مختلفو عواملو له امله رامنځته کېږي. چې په راتلونکي بحث کې ذکر کېږي .

د بودیجې تفاضل یا مازاد

په بودیجه کې مازاد هغه وخت رامنځته کېږي، چې په یوه بودیجوي دوره کې عواید د یوه لامل له امله د مصارفو څخه زیات شي. په بودیجه کې مازاد عموماً په دوو طریقو سره منځته راځي :

الف - د مصارفو د کموالي په واسطه او د موجوده عوایدو ثابت ساتل په ځانگړي ډول د مالیاتي عوایدو ثابت ساتل ځکه د بازار اقتصاد لرونکو هیوادونو کې د دولت د عوایدو زیاته برخه له مالیاتو څخه په لاس راځي .

ب - د عوایدو لوړول او موجوده مصارفو ثابت ساتل له عملي نقطې نظره معمولاً لومړۍ طریقي ته ترجیح ورکول کېږي، ځکه د مالیاتو لوړول قانوني او تخنیکي ستونزې رامنځته کوي او د کافي وخت غوښتنه کوي؛ تر څو هغه مالیه چې اندازه یې لوړه شوې ده، مالیاتي انواع چې

لور شوي دي، د اقتصاد د ماليه ورکونې قدرت او ظرفیت او بالاخره هغه اغیزې چې د پورتنیو تدابیرو په پایله کې په اقتصاد باندې وراډیږي تر غور او څیړنې لاندې ونيول شي پداسې حال کې چې د مصارفو ښکته بیول پورتنۍ ستونزې نلري. اوس هغه پوښتنه چې د دغې موضوع په اړوند رامنځته کیږي لدې څخه عبارت ده، چې په بودیجه کې مازاد د کومې موخې لپاره رامنځته کیږي؟ د دې سوال په ځواب کې باید وویل شي، چې د بودیجې د مازاد رامنځته کولو اساسي هدف دادی تر څو د دولت د مصارفو د کموالي له لارې د اقتصاد تقاضا محدوده شي او د قیمتونو له لوړوالي څخه مخنیوی وشي. پدې اساس د بودیجې د مازاد دغه شکل پداسې یو اقتصادي حالت کې رامنځته کیږي، چې د اقتصادي رونق حالت شتون ولري او قیمتونه د لوړوالي لوري ته ځي په ځانگړي ډول سخت انفلاسیوني حالت کې دولت هڅه کوي، ترڅو مالي وسایل قسماً د مصارفو په بڼه په کار وا نه چوي، بلکې دغه وسایل په راکد ډول پرته له استفادې څخه وساتي، ترڅو پدې ترتیب د پیسو جریان په اقتصاد کې کم کړي او په پایله کې د شیانو لپاره زیاته تقاضا محدوده کړي. پدې صورت کې د بودیجې مازاد د اقتصادي حالت او قیمتونو د استقرار د یوې وسیلې په حیث استفاده کیږي.

د بودیجې کسر

د بودیجې د کسر په واسطه دولت د یو نوساني سیاست هدف تعقیبوي او هڅه کوي، تر څو د کسر سیاست په وسیله اقتصادي حالت داسې تر تاثیر لاندې راوړي، تر څو ملي اقتصاد په ممکنه بیړې سره د تعادل لوري ته میلان وکړي؛ دغه هدف ته هغه وخت رسیدلی شو، چې د یو اقتصادي بحران په حالت کې چې نظر مجموعي عرضې ته د مجموعي تقاضا د زیاتوالي په واسطه تشخیص کیږي دولت د بودیجوي وسایلو د پکار اچولو له لارې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا تقویه (بیاوړي) کوي. پدې حالت کې باید د دولت مصارف تر هغه وخته پورې لوړ کړای شي چې له مخکې ټاکل شوی هدف ترلاسه شي. دغه هدف د یو کسري سیاست په وسیله له دوو لارو تر لاسه کیدای شي.

لومړی: دولت کولای شي چې په عین حال کې د مالیاتو له لوړولو پرته خپل مصارف لوړ کړي.

په لومړۍ مرحله کې د اضافي مصارفو په حیث اضافي پانگې اچونې د پام وړ گرځي. د دې لپاره چې د بیکارانو شمیر د امکان تر حده پورې پر وخت سره کموالی وکړي. په ځانگړي ډول ددې ډول دولتي پروژې تطبیق او عملي کول هغه وخت مناسب او ځانگړي شوي څرگندیږي

چې د متکاثف کار غوښتنه وکړي. ددغه ډول پروژو بیلگې عبارت دی له: سپرک جوړول، د اوبو لگولو پروژې، عمراني او نورې پروژې .

دویم: د اقتصاد د مجموعي تقاضا د لوړولو بله طریقه داده، چې دولت مالیات را ټیټ کړي چې پدې وخت کې مالیه ورکونکو ته دا امکان په لاس ورځي؛ تر څو د ټیټې شوې مالیې په اندازه خپل استهلاکي مصارف لوړ کړي، چې د هغه په پایله کې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا زیاتوالی وکړي؛ پدې ځای کې اساسي شرط لدې څخه عبارت دی، چې دولت په عین حال کې خپل مصارف ټیټ نکړي. چې پدې صورت کې د دولت د مصارفو کموالی د دا ډول توسعوي تاثیراتو په ضد انقباضي تاثیرات واردوي چې د مالیاتو د ټیټولو او په پایله کې د مالیې د تادیه کونکو استهلاکي مصارف لوړ ځي. اوس باید ولیدل شي چې د بودیجې کسر د کومو عواملو له امله رامنځته شوی دی. هغه مهم عوامل چې د بودیجې د کسر د منځته راتلو باعث کیږي په لاندې ډول خلاصه کیږي .

د اداري چارو له امله د بودیجې کسر

د بودیجې دا ډول کسر د درست اداري سازمان د نشتوالی او تشکیلاتو د پراختیا په پایله کې رامنځته کیږي او په حقیقت کې د ناقص سازمان له امله او په کار کې د مدیریت او همغږی د نشتوالی له امله زیاتره اداري مخارج حیف ومیل (ضایع کیدل) کیږي او د دولت د کارکونکو د کار محصول په شدت سره راټیټیږي په ځانگړي ډول که چیرې پدې ډول مواردو کې پرته د موجود کار د گټې اخیستنې له نظره د سازمان او مدیریت د اصولو په پام کې نیول او یا دولت مجبور شي، چې د عمومي دندو د اجراء له نظره نوي کارکونکي استخدام کړي په تدریج سره اداري مخارج له نورو مخارجو سره نا متناسب زیاتوالی کوي او په پایله کې د دولت په عادي بودیجه کې کسر د اداري مخارجو په زیاتوالي سره را څرگندیږي د اداري بودیجې کسر د سازمان د غلطو عوایدو د حصول په پایله کې رامنځته کیږي او حتی د ناقص عاید د لاسته راوړلو په پایله کې محصول ټیټ وي او پدې ترتیب سره د دولت عواید له واقعي اندازې څخه لږ ترلاسه کیږي. ځینې وخت د اداري بودیجې کسر د مالیاتو د حاصلولو د سازمانونو د اداري کادرونو د صلاحیت د نشتوالی په علت وي او د مالیې راټولولوونکو ترمخ په مختلفو لارو د رشوت او مالیې څخه د تیبنتې او تقلب په شکل را څرگندیږي او په پایله کې د دولت مالیاتي عواید له واقعي مقدار څخه لږ تر لاسه کیږي، د اداري بودیجې کسر ممکن د غلط مالیاتي سیستم د انتخاب له امله رامنځته شي، پدې مانا چې ممکن د مالیاتي محصول کموالی د موجوده اقتصادي او اجتماعي وضعې سره د مالیاتي سیستم د انطباق پایله وي. د بودیجو دا

ډول کسر هغه که د اداري مخارجو د نا متناسب زیاتوالي له نظره وي او یا د بودیجې د عوایدو د کموالي له امله وي، د بودیجې غیر معقول کسر گڼل کیږي او باید د هغه په رفع کولو کې هڅه وشي (۱: ۳۰۳).

د اقتصادي وضعې تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توگه

د بودیجې دا ډول کسر له یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته د اقتصادي وضعې د تغیر په تعقیب سره رامنځته کیږي او په نهایت کې په بودیجه کې د عمومي مصارفو او عمومي عوایدو ترمنځ تقارن (لیرې والی) او عدم هماهنگي را څرگندیږي. د همغږۍ دغه نشتوالی زیاتره د عاید د اقلامو د حساسیت او اقتصادي وضعې په مقابل کې د مصرف د اقلامو د عدم حساسیت له امله منځته راځي. نن ورځ د عاید اقلام په بودیجه او مالي جوړښت کې د مصارفو د اقلامو په نسبت زیات حساسیت لري. ځکه عمومي مخارج د دولت له لوري د قوانینو او مقرراتو په اساس تعهد شوي دي او د دولت عمومي دندې د اقتصادي وضعې د تغیر په مختلفو مرحلو کې نشي ځنډیدلی او دولت مجبور دی، چې د امنیت او نظم راوستلو له نظره او نورو عمومي دندو اجراً کولو لپاره هر کال مصرف وکړي او د مصارفو کمول په بودیجه کې د اقتصادي وضعې د تغیر په صورت کې ډیر په کرار ډول صورت نیسي او حتی د اقتصادي وضعې د تنزیل په مرحلو کې نه یواځې دا چې نشي کولی چې مخارج محدود کړي، بلکې په ځینو مواقعو کې د استخدام سیاست له نظره د تولید د عناصرو کموالی او اقتصادي رکود سره مبارزې په وخت کې دولت مجبور دی چې خپلو مصارفو ته زیاتوالی ورکړي.

په هغه صورت کې چې برعکس د عاید اقلام په بودیجه کې د اقتصادي وضعې د تغیر په مقابل کې له شدید حساسیت سره را څرگندیږي او عاید کموالی کوي؛ هر څو که د اقتصادي وضعې د ترقۍ په مرحلو کې عواید زیاتوالی کوي، خو برعکس د اقتصادي وضعې د ښکته تلو په وخت کې عواید په شدت سره کموالی کوي نو د اقتصادي وضعې د ترقۍ پر وخت د عوایدو له مازاد سره مخامخ کیږي او د اقتصادي وضعې د ښکته تلو په صورت کې د کسر سره مخامخ کیږي. فصلي نوسانات د ملي محصول دکموالي په شکل وچکالي یا د مهمو ملي محصولاتو او د هغه په شان نورو د قیمت کموالي په پایله کې د ټولني مالياتي ظرفیتونه کموالی کوي او د هغه په تعقیب د دولت عواید کموالی کوي.

د اقتصادي اوضاع او احوالو له نظره د دولت د عوایدو کموالی امکان لري چې د غیر مترقبه پېښو لکه سیلاب، زلزله، سوځیدلو او هغه په شان نورو له امله ملي محصول ته کموالی ورکړي چې د هغه په تعقیب سره د ټولني مالياتي ظرفیتونه محدودیږي او د دولت مالياتي سهم کموالی

کوي (۱:۳۰۵).

د بودیجې هغه کسر چې د پورته ذکر شوي لارې څخه رامنځته کیږي، په نوي اقتصاد کې د اجتناب وړ ندی او دولت باید هڅه وکړي، ترڅو د بودیجې دا ډول کسر د دولت پولي او مالي سیاستونو د پکار اچولو له لارې کم کړي ترڅو پدې ترتیب سره اقتصادي وضع رونق پیدا کړي لدې پرته وضع نوره هم وخیمه کیږي په راتلونکو کالونو کې هم د دولت عواید کموالی کوي او په پایله کې بودیجه له کسر سره مخامخ کیږي هغه پوښتنه چې ددې موضوع په هکله را پیدا کیږي، دا ده چې د دولت د بودیجې د کسر د پوره کولو لپاره کوم ډول امکانات د دولت په واک کې شته د مالي سیاست د وسایلو له لارې د بودیجې کسر له منځه وړل کیدای شي، چې د هیواد په داخل کې د پورونو لاسته راوړلو او یا له بهرنیو هیوادونو او مؤسساتو څخه د پورونو تر لاسه کولو له لارې صورت ونیسي همدارنگه دولت کولای شي چې د فوق العاده مالي احتیاج په وخت په ځانگړي ډول د بودیجې د کسر پر وخت د خپلو شتمنیو یوه اندازه وپلوري او پدې طریقه د بودیجې کسر تمویل کړي د بودیجې د کسر د پوره کولو لپاره د دولت د مالي وسایلو دا ډول تهیه کول د ملي اقتصاد له نظره هغه وخت فوق العاده گټور تمامیږي چې نوموړې شتمنی د داسې کسانو لاسته ورشي چې په گټوره توگه یې په کار واچوي .

چې پدې صورت کې له یو طرفه د دولت مالي اړتیاوې پوره کیږي او له بله اړخه په اقتصاد کې مؤلديت لوړ ځی، پدې سربیره د بودیجې د کسر دا ډول رفع کول په اقتصاد باندې انفلاسیوني تاثیرات هم نه واردوي، ځکه چې پدې صورت کې په اقتصاد کې د پیسو مقدار نه زیاتېږي، بلکې یواځې د خرید قدرت انتقال او خصوصي برخې څخه دولتي برخې ته صورت نیسي. همدارنگه دولت کولای شي چې د بودیجې کسر د دولتي قرضې د اسنادو د نشر له لارې هم پوره کړي؛ په پرمختللو هیوادونو کې د بودیجې د کسر تمویل لپاره د دولتي قرضې د اسنادو نشر مهم رول لري اما په وروسته پاتې هیوادونو کې د خلکو د سويې د ټیټوالي او عامه اسنادو د گټو څخه د ناخبرۍ له امله دولت ته لږ امکان په لاس ورځي تر څو لدې لارې خپل مالي احتیاجات رفع کړي، د دولتي قرضې اسنادو د نشر له امله د بودیجې د کسر په رفع کولو کې هم د انديښنې وړ انفلاسیوني تاثیرات شتون نلري ځکه پدې ځای کې هم د قرضې اسنادو د اخیستلو په واسطه د خرید قدرت د خصوصي برخې څخه دولتي برخې ته انتقال پیدا کوي، نوپدې اساس په اقتصاد کې پیسې نه زیاتېږي، چې د انفلاسیون د رامنځته کیدو سبب شي .

ددولتي قرضې اسنادو د پلورلو له امله انفلاسیون یواځې هغه وخت رامنځته کیږي، چې نوموړي اسناد د هغو پیسو په واسطه واخیستل شي چې هغه د غیرې تولیدي ذخیرو او یا د

راکدو پیسو په بڼه موجودې وي؛ څرنگه چې دا وضعه په وروسته پاتې هیوادونو کې عمومیت لري، چې پدغو هیوادونو کې خلک د پام وړ پس اندازونه بانک ته نه وړي بلکې په کور کې یې ساتي .

دا ډول غیرې تولیدي پس اندازونه په اقتصادي جریان کې شامل ندي؛ نو پدې اساس په قیمتونوباندې هم تاثیرات نشي واردولی اما کله چې ددغو غیر تولیدي پس اندازونو سره دولتي قرضې اسناد هم خریداري شي، پدې صورت کې ددولت د مصارفو له لارې په اقتصادي دوران کې شاملیږي؛ د پیسو د دوران سرعت لوړوي او په پایله کې د انفلاسیون او د قیمتونو د لوړوالي تاثیرات منځ ته راوړي. مخ پر ودې هیوادونو او همدارنگه افغانستان کې د بودیجې د کسر د رفع کولو امکان د قرضې اسنادو له لارې یا له سره شتون نلري یا یواځې په کمه اندازه شتون لري، ځکه چې د دولتي قرضې اسنادو د گټو څخه د خلکو بې خبري، د ازاد بازار د ربحې نرخ اود دولتي قرضې اسنادو د مفادو د نرخ ترمنځ توپیر اوځینې هم ددې له امله نه حاضرېږي چې ربحه د اسلام له نظره حرامه ده د پولي سیاست د وسایلو له لارې د بودیجې کسر پوره کول یعنی په کمه یا زیاته اندازه د اضافي نوټونو نشر د انفلاسیون تمایلاتو سره هم یو ځای وي څرنگه چې اوس په افغانستان کې د سرمایې منظم بازارونه شتون نلري او دا امکان هم فعلاً شتون نلري تر څو دولت د اړتیا پر وخت خپل مالي احتیاجات د پورته ذکر شوو عواملو په اساس ددولتي قرضې اسناد د نشر له لارې رفع کړي، پدې اساس یواځنی امکان چې شتون لري دادی چې دولت د مالي احتیاج پر وخت د خپلې اړتیا وړ وسایل د افغانستان بانک څخه د قرضې له لارې تهیه کړي چې دتمویل دا ډول طریقه پورته ذکر شوه او لږ یا ډیره د قیمتونو د صعود سبب هم کیږي .

که چیرې د بودیجې د کسر پدې ډول تمویل کې د قیمتونو صعود په زیاته اندازه وي، پدې صورت کې د دولت مصارف هم په وروستیو دورو کې پورته ځي؛ ځکه چې دولت هم د خپل پرسونل د اړتیاوو پوره کولو لپاره د یوې تقافل کوونکي په حیث وي او پدې اساس کله چې قیمتونه پورته ځي پدې صورت کې دولت هم مجبور دی تر څو خپل مصرف له اسمي پلوه لوړ کړي؛ تر څو خپل عین احتیاجات چې د قیمتونو د لوړوالي څخه یې مخکې پوره کول پوره کړي شي پدې اساس لیدل کیږي چې د ذکر شوو شرایطو لاندې له یوه اړخه د قیمتونو لوړوالی په اقتصاد باندې منفي تاثیرات واردوي او له بله اړخه ددولت د بودیجې کسر په راتلونکو دورو کې نور هم زیاتیږي. د پورتنیو تاثیراتو په پام کې نیولو سره باید دولت د احتیاط او دقت څخه کار واخلي، تر څو له یو طرفه د اقتصادي وضعې د درست تشخیص په پام کې

نیولو سره د اضافي پیسو مقدار په اندازه سره په دوران کې واچوي تر څو د قیمتونو صعود د امکان تر حده ناچیزه وي ځکه چې ځینې پوهان د قیمتونو لوړوالی تر ۲ سلنه پورې نه یواځې چې مضر یې نه گڼي بلکه د اقتصادي پراختیا یوه هڅوونکې وسیله یې گڼي او له بله اړخه قیمتونه هم کنترول کړي له هغه پرته د پولي سیاست له لارې د بودیجې د کسر رفع کول مطلوب هدف لاسته نشي راوړلی .

اقتصادي جوړښت د بودیجې د کسر د علت په توگه

دا ډول کسر په اوږد مهال کې د عمومي عوایدو او مصارفو تر منځ د همغږۍ د نشتوالي له امله رامنځته کیږي، دغه د همغږۍ نشتوالی ځینې وخت د اقتصادي پراختیا له نظره د انکشافی مصارفو د زیاتوالي په پایله کې رامنځته کیږي. د انکشافی مصارفو زیاتوالی د هیواد د اقتصادي او اجتماعي زیربناوو د پیاوړي کولو لپاره صورت نیسي او د اقتصادي او اجتماعي زیربنا پیاوړي کول په ټولنه کې په اوږد مهال کې رامنځته کیږي او ټولنه بدلون کوي او د هیواد اقتصاد له ابتدایي پړاوونو څخه د پراختیا لوړو پړاوونو ته داخلېږي. د انکشافی مصارفو د مالي تامین له نظره د دولت د عوایدو پوره کول زیاتره د ټولنې د مالي توان د ضعف له امله دي او د مالي توان دغه کمزوري د عاید د کسر په صورت کې پدې وخت کې د انکشافی بودیجې د کسر په توگه را څرگندیږي، چې د انکشافی بودیجې د کسر په نوي مالیه کې د بودیجې کسر معقول گڼل کیږي او کار پوهان تر یوه حده پورې له هغه سره موافق دي او ځینې لدې هم وړاندې ځي او ادعا کوي چې اصولاً د انکشافی بودیجې کسر د بودیجې د کسر په حیث نشو گڼلای ځکه انکشافی مصارف تولیدي مصارف دي او د هغوی سره موازي د ټولنې اقتصادي ظرفیتونه لوړېږي او د اقتصادي ظرفیتونو توسعه د ټولنې د مالي ظرفیت د زیاتوالي سبب کیږي ؛ داسې چې دولت د اضافي عوایدو د لاسته راوړلو له لارې کولای شي، چې خپل عواید او مصارف سره متوازن کړي. د بودیجې د کسر ډولونه چې پورته ذکر شول اکثریت یې لنډ مهاله خاصیت او ماهیت لري، ځکه چې په نهایت کې د غیرې مترقبه او موقتي عواملو په اساس رامنځته کیږي او کله چې دغه عوامل له منځه یوړل شي د بودیجې کسر هم له منځه ځي .

اما د بودیجې دا ډول کسر چې د یوه هیواد د اقتصادي جوړښت سره اړیکه لري تر ډیره حده اوږد مهاله ماهیت لري د مخ پر ودې هیوادونو د بودیجې کسر په عمومي ډول په زیاته اندازه د دغو عواملو تابع وي، ځکه چې په مخ پر ودې هیوادونو کې په اقتصادي جوړښتونو لکه زراعتي جوړښت، صنعتي جوړښت، اقتصادي زیربناوو او نورو کې ضعف او نا متوازن انکشاف شتون لري چې د پورتنیو نیمگړتیاوو له منځه وړل په لنډ وخت کې امکان نلري، بلکې د اوږد

مهاله اقتصادي پلانونو د طرحې او تطبيق غوښتنه کوي او پدې ترتيب سره د دولت مصارف لور ځي او په پايله کې د دولت بودیجه هم په دوامداره توگه له يو کسر سره مواجهه کېږي. بايد پام وکړو چې د انکشافی بودیجې د کسر تامین معمولاً د پور له لارې صورت نیسي ځکه انکشافی پانگې اچونې زیاتره اوږدمهاله پانگونې دي او د پیسو د نشر سیاست او پیسو د انفلاسیون سیاست په واسطه هغه نشو تامین کولی (۱: ۳۰۶).

ددا ډول تاثیراتو او تقریباً د بودیجې د مداوم کسر په ارتباط چې کومه پوښتنه مطرح کېږي داده چې ولې دولت دا ډول کسر په غاړه اخلي او ددې ډول کسر د زیانونو په مقابل کې کوم ډول گټې شتون لري. ددغې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي چې پورتنی مصارف چې په اوږد مهاله ډول له یوه اړخه د بودیجې کسر رامنځته کوي له بله اړخه په هیواد کې د اقتصادي توسعې حالت ته داسې تغیر ورکوي چې د اقتصادي جوړښتونو په تغیر سره هم د ودې په لور میلان مومي .

څرنگه چې دا ډول مصارف یوه اقتصاد جوړښت ته په نسبي ډول د یو پرمخ تللي اقتصاد په لور تغیر ورکوي، له همدې امله دا ډول کسر د اقتصادي جوړښتونو په سبب د کسر په نامه یادېږي، د بودیجې دا ډول کسر باید د پورونو د ترلاسه کولو له لارې او په ځانگړي توگه د اقتصادي او سیاسي شرط او قید پرته د بهرنیو پورونو له لارې تمويل شي. د هغه دلیل دادی، چې ددې ډول ساختماني او زیربنایي پروژو مصارف په مخ پر ودې هیوادونو کې فوق العاده زیات وي او د هغه مالي منابع د داخلي منابعو څخه امکان نلري؛ له همدې امله ده چې نن ورځ د دولت د انکشافی پلانونو عمده او اساسي برخه په مخ پرودې هیوادونو او همدارنگه افغانستان کې د بهرنیو پورونو له لارې تمویلېږي، نو ددې په اساس بهرني پورونه د هیوادونو په توسعه کې مهم رول لري .

لنډيز

د پرنسپ له نقطه نظره بايد بودیجه د توازن په حالت کې وي، خو په عمل کې د ځينو تغيراتو او اقتصادي بدلونونو په اساس بودیجه کې کسر او مازاد هم راځي. د انفلاسيون او په ځانگړي ډول د نړيوال انفلاسيون تاثيراتو دغه نظريه په زياترو مواردو کې تائيد او حمايه کړې ده؛ چې د بودیجې د توازن اصل رعايت کول د يو سالم پولي سياست او پيسو د ارزښت ساتلو لپاره چې د اقتصادي سياست او مرکزي بانک سياست يو مهم هدف دی مهم شرط تشکيلوي. د تجربو په اساس د بودیجې توازن د بودیجې د کلاسيکو اساساتو څخه د ۲۰ پېړۍ تر لومړيو پورې په جدي توگه رعايت کيده؛ اما په ۲۰ پېړۍ او په ځانگړي ډول لومړۍ نړيوالې جگړې څخه وروسته د بودیجې د توازن اصل متزلزل شو.

ځکه له يوه اړخه د جنگ له امله د پېښو شوو زيانونو د جبران په موخه د مصارفو د زياتوالي له امله د هغو هيوادونو بودیجې له کسر سره مخامخ شوې، چې په جگړه کې شامل وو. څه وخت وروسته له لومړۍ نړيوالې جگړې څخه هڅه وشوه ترڅو د دريم ځل لپاره د بودیجې د توازن اصل ته مراجعه وشي؛ اما د نړۍ د اقتصادي بحران او د هغه پايلې د دې سبب وگرځيدې، چې جان مينار کينز (J.M.Keynes) د دولت لپاره کسري بودیجه وړانديز کړه؛ ترڅو وکولى شي چې د اقتصادي بحران په ضد مجادله وکړي په ننني اقتصاد کې د بودیجې له کسر څخه انکار نشي کيدى او د مختلفو عواملو په اساس رامنځته کيږي. په بودیجه کې مازاد هغه وخت رامنځته کيږي، چې عوايد له مصارفو څخه زيات شي هغه که د هر علت په اساس وي. په بودیجه کې دغه مازاد په دوو طريقو سره رامنځته کيږي: د مصارفو د کموالی او د موجوده عوايدو ثابت ساتل او همدارنگه د عوايدو لوړول او موجوده مصارفو ثابت ساتل. ځينې وخت د بودیجې مازاد پداسې حالاتو کې منځته راځي، چې د يو اقتصاد د رونق حالت موجود وي او قيمتونه د لوړيدو په حال کې وي په ځانگړي ډول د شديد انفلاسيوني حالت پر وخت پدې وخت کې دولت هڅه کوي، تر څو مالي وسايل قسماً د مصارفو په بڼه په کار ونه اچوي. او دغه وسايل په راکد ډول پرته له استفادې څخه وساتي پدې صورت کې د بودیجې مازاد د اقتصادي حالت د استقرار او د قيمتونو د استقرار د يوې وسيلې په حيث کار کوي. د بودیجې د کسر په واسطه دولت د يو نوساني سياست هدف تعقيبوي او هڅه کوي ترڅو د بودیجې د کسر سياست په وسيله اقتصادي حالت داسې تر تاثير لاندې راولي، چې ملي اقتصاد د امکان تر حده ژر د تعادل يو حالت ته ميلان وکړي.

پدې حالت کې بايد د دولت مصارف تر هغه وخته پورې لوړ شي، چې يوه بشپړه استفاده ور

څخه ممکنه شي دغه هدف د بودیجې د یو کسري سیاست په وسیله په دوو طریقو تر لاسه کیدی شي یعنی :

لومړی: دولت کولی شي، چې خپل مصارف پرته له دې چې په عین حال کې مالیات لوړشي زیات کړي.

دویم: د اقتصاد د مجموعي تقاضا د لوړولو بله طریقه دا ده، چې دولت مالیات ښکته کړي؛ ځکه چې پدې صورت کې د مالیې تادیه کوونکی دا چانس پیدا کوي، ترڅو د مالیې د کموالي پر اندازه خپل استهلاکي مصارف لوړ کړي، چې د هغه په پایله کې په اقتصاد کې مجموعي تقاضا زیاتوالی کوي؛ هغه مهم عوامل چې د بودیجې د کسر د رامنځته کیدو سبب کیږي په لاندې توگه خلاصه کیږي.

د اداري چارو له امله د بودیجې کسر: د بودیجې دا ډول کسر د درست اداري سازمان د نشتوالي او د تشکیلاتو د پرخوالي له امله رامنځته کیږي او په حقیقت کې د ناقص سازمان په علت او د مدیریت په نشتوالي او په کار کې د همغږۍ د نشتون په پایله کې اداري مخارج زیاتره صیف و میل کیږي او د دولت د کار کوونکو د کار محصول په شدت سره ټیټیږي.

د اقتصادي اوضاع تغیرات د بودیجې د کسر د علت په توگه: د بودیجې دا ډول کسر له یو پړاؤ څخه بل پړاؤ ته د اقتصادي وضعې په تغیر سره رامنځته کیږي او په نهایت کې د بودیجې په عمومي مصارفو او عوایدو کې تقارن او عدم هماهنگي رامنځته کیږي .

اقتصادي ساختمان د بودیجې د کسر د علت په توگه: د بودیجې دغه کسر د عمومي مصارفو او عواید ترمنځ په اوږدمهال کې د عدم هماهنگۍ له امله رامنځته کیږي؛ دغه عدم هماهنگي ځینې وخت د اقتصادي پراختیا سیاست له نظره د انکشافی مصارفو د زیاتوالي پایله ده .

د انکشافی مصارفو زیاتوالی د هیواد د اقتصادي او اجتماعي زیربنا د پیاوړي کولو په موخه صورت نیسي، په ټولنه کې د اقتصادي او اجتماعي زیربنا پیاوړي کول په اوږدمهال کې صورت نیسي؛ ټولنه بدلون کوي او د هیواد اقتصاد د اقتصادي توسعې له ابتدایي مراحلو څخه د توسعې لوړو پړاوونو ته داخلېږي.

پوښتنې

- ۱ - بودیجه کوم حالت لري ؟
- ۲ - د کومو علماوو له لوري د بودیجې د توازن په اساس ټینګار کیده ؟
- ۳ - د بودیجې د توازن اساس څه بیانوي ؟
- ۴ - د بودیجې مازاد په کومو اشکالو سره تحقق کوي ؟
- ۵ - په بودیجه کې مازاد د څه لپاره صورت نیسي ؟
- ۶ - د دولت د بودیجې کسر کله رامنځته کیږي ؟
- ۷ - کوم عوامل د دولت په بودیجه کې د کسر لامل کیږي ؟
- ۸ - اداري چارې څرنگه د دولتي بودیجې د کسر سبب کیږي ؟
- ۹ - د اقتصادي وضعې تغیر د دولتي بودیجې د کسر سبب کیږي ؟ که کیږي څه ډول ؟
- ۱۰ - د دولتي بودیجې کسر څه ډول تمویل کیدی شي ؟
- ۱۱ - د دولتي بودیجې کسر د اقتصادي جوړښتونو لپاره څه ډول منځته راځي ؟
- ۱۲ - د افغانستان د دولت بودیجه څه ډول حالت لري ؟ .

ماخذونه

- ۱ موسوی، حبیبی او آقا خاني، علیرضا. (۱۳۸۴). اصول تنظیم و کنترول بودیجه دولتي، ناشر نور علم، تهران.
- ۲ عزیزي، غلام رضا. (۱۳۹۰). فراگرد تنظیم و کنترول بودیجه دولتي بر اساس نظام آمارهای مالی دولت، تهران.

نهم خپرکی

د بودیجې قطعیه حساب

قطعیه حساب د قبلي او بعدی تادیاتو په تفکیک او د کلنی پیش بنی په مقایسه د تحقق شوو او ترلاسه شوو وجوهاتو په پام کې نیولو سره د دولت د عوایدو د مکمل ثبت سره منظوري شوې بودیجې په مقایسه د دولت د بودیجوي واحدونو د کالنیو مصارفو د اجرا مکمل ثبت څرگندوي او یا په بل عبارت د دولت قطعیه حساب په حقیقت کې د یومالی کال په جریان کې د ترسره شوو مصارفو او تحقق شوو عوایدو مجموعه ده. قطعیه حساب د بودیجې د تحقق هنداره ده (۱: ۱).

د قطعیه حساب اهمیت

د قطعیه حساب په ترتیبولو سره، د مالیې وزارت او ذیصلاح مقامات معلومیږي، چې بودیجوي اجراتو څرنگه صورت نیولی دی، په کومه برخه کې وروسته پاتې والی شتون لري او په کومه برخه کې له اټکل زیات اجرات شوي دي؛ د وروسته پاتې والي د علت ارزیابي کول او د تصویبونکو او ترتیبونکو مراجعو زیاتوالی د راتلونکي کال بودیجې په ترتیب کې مرسته کوي؛ که چېرې د اجراتو له څرنگوالي څخه دقیق معلومات په واک کې ونه لرو، د راتلونکي بودیجې ترتیب آفاقي بڼه لري او دهغې تطبیق ادارې له ستونزو سره مخامخ کوي.

د هیواد د مالي وضعې څخه د واضح او څرگند تصویر درلودل او د بودیجې د نه تحقق او د تطبیق د احتمالي خطراتو څخه مخنیوی. د قطعیه حساب ترتیب یو اړین کار دی او په همدې دلیل سره قوانینو د هغه د ترتیب او بررسی هدایت کړی دی. د افغانستان اسلامي جمهوري دولت خپله بودیجه او قطعیه حساب تر دریو صورت حسابونو لاندې وړاندې کوي، دغه صورت حسابونه عبارت دي: د عادي بودیجې د مصارفو قطعیه حساب، د انکشافی بودیجې د مصارفو قطعیه حساب، د عوایدو قطعیه حساب، د دولت د عادي بودیجې مصارف د جاري کال له هغه عادي مصارفو څخه عبارت دي، چې له اجناسو او خدماتو څخه استفاده، د ټکټاني پرداخت او پورونو قسط، سبسایډی گانې اجتماعي سهمیو او د داریې لاسته راوړل په کې شامل دي. قطعیه حساب ته په پام سره انکشافی مصارفو کې عمدتاً ۲۲ کوډ (له اجناسو او خدماتو څخه استفاده) او ۲۵ کوډ (د داریې لاسته راوړل) شامل دي. حکومت د بودیجې واحدونو مصارف د خزانو د واحد حساب له لارې تنظیم کوي، پدې ترتیب وزارت خانې، مستقلي ادارې، مستوفیتونه او نور بودیجوي واحدونه بانکي حسابات مشخص او تر کنترول لاندې نلري او هیڅ

ډول مستقل نغدي بیلانس نلري، ځکه ټول عواید د مرستو د لاسته راوړلو په شمول او د عادي بودیجې پرداخت د دغه حساب له لارې اجراء او تنظیمیږي. د وزارتخانو، مستقلو اداراتو اونورو نهادونو ټول پرداختونه د ذیصلاح مقاماتو له لوري تر منظوری وروسته د مالیې په وزارت کې د خزاینو له واحد حساب څخه اجراء کیږي. پرداختونه د م ۱۶ فورم د محتویاتو مطابق او د هغه د ضمیمو نور اسناد د بشپړو شوو مرحلو د افغانستان د مالیې مدیریت په سیستم (Afghanistan financial Manegent system) کې ثبت کیږي انکشافی بودیجه چې عمدتاً د مرسته کوونکو هیوادونو د مرستو او تعهداتو په واسطه او قسماً د داخلي عوایدو اوپورونو له لارې اجراء کیږي، هره پروژې په بودیجه کې د هغې مشخصو وجوهاتو ته پام سره په مخ وړل کیږي او په هغه صورت کې چې د پروژې کار د اړوند مالیې کال په لړ کې پای ته ونه رسیږي باقیمانده وجوه راتلونکي مالیې کال ته انتقالیږي .

ټول هغه بانکي حسابونه چې د اصلي بودیجې له لارې د اجراء وړگرځي، د خزاینو د واحد حساب تر کنترول لاندې وي دغه حسابات د عادي بودیجې او د هغو انکشافی پروژو په برخه کې چې د مرسته کوونکو هیوادونو له لارې تمویلېږي د خزاینو په واحد حساب کې شامل دي. د خزاینو واحد حساب په ورځني ډول او د میاشتنيو ولایتي راپورونو په اساس تطبیق کیږي. دولت د خپلې بودیجې دارتیا وو یوه برخه د داخلي عوایدو او مرسته کوونکو بنسټونو او هیوادونو له لارې تمویلوي او د ملی بودیجې له لارې یې په مصرف رسوي، خو یوه زیاته برخه انکشافی مصارف چې هم دبلاعوضه مرستو له برخې څخه دي په مستقیم ډول په مصرف رسیږي، چې د خارجي بودیجې په نامه یادېږي. او ددولت په قطعیه حساب کې شامل ندي، بناً د عواید د تحقق او تحصیل له بڼې څخه د روښانه تصویر لرلو، د مالیې کال د مصارفو د څرنگوالي او د بودیجې د تحقق او تطبیق د نشتوالي د احتمالي خطرونو څخه د مخنیوي په موخه د قطعیه حساب ترتیب او څیړل یوه لازمه او اړینه چاره ده.

په همدې دلیل قوانین د هغوی د ترتیب او څیړلو لارښوونه کوي او مالیې وزارت مکلف دی، تر څو د مالیې کال په پای کې هغه برخه عواید چې د دولت له لارې راټولېږي او هغه مصارف چې ددولت د بودیجې له لارې صورت نیسي، قطعیه حساب یې تر تیب او ملي شورا ته د قانون مطابق وړاندې کړي.

د بودیجوي واحدونو مکلفیتونه :

بودیجوي واحدونه (وزارتونه او مستقلې ادارې) د عامه مصارفو او د مالیې چارو ادارې د قانون د محاسبې تعلیمات نامې مطابق مکلف دي، چې د مالیې کال په پای کې د هغه عادي

او انکشافی بودیجې م - ۱۹ فورم (قطعيه راپور)، چې په هغه کې د کلني منظوري اصل، د کال په موده کې تعديلات، حاصله تخصیصات مصارف او باقیمانده (د بودیجې د منظوري اصل او تخصیصات) څرگندوي او همدارنگه م ۲۹ او م ۲۷ راپورونه (د مرکزي او ولايتي عوايدو راپورونه) د پيش بني شوو تحقق موندلو تسهيل شوو او باقیمانده عوايدو په پام کې نيولو سره ترتيب او ماليې وزارت ته وړاندې کيږي. د يادونې وړ ده، چې د بودیجوي واحدونو قطعيه حسابونه د مربوطه اسنادو د ثبت او د ولايتي عوايدو او مصارفو له مخې ترتيب او همدارنگه د دولت د عمومي قطعيه حساب د بودیجې قطعيه واحدونو په اساس چې وروسته د لومړۍ درجه ادارو د مسؤلينو د کنترول او امضاً څخه دماليې وزارت ته ليرل کيږي او وروسته د بودیجوي واحدونو د تطبیقاتو څخه توحيد اونهايي کيږي، د تفتيش عالي اداره دنده لري تر څو په قطعيه کې د مندرجو ارقامو له صحت څخه د اسنادو په کتلو سره ډاډ ترلاسه کړي او د پايلو راپور بررسي او د بې طرفۍ اصل مطابق او مستند ډول ترتيب او وړاندې کړي. بناً بودیجوي واحدونه مکلفيت لري، ترڅو خپل قطعيه حساب د ماليې او اړوندو دوهمي واحدونو سره له تطبیقاتو وروسته د اسنادو له ليدلو وروسته د ارقامو له صحت څخه پوهې په ترلاسه کولو سره په قطعيه حساب کې درج کړي او د دولت د عمومي قطعيې د توليد لپاره د ماليې وزارت ته ليرې. د دولت د عمومي قطعيې حساب ترتيب وروسته په قطعيه کې د مندرجو ارقامو د عدم صحت د مشکل هر ډول مسؤليت د حسابي مؤظيفينو او مسؤلينو په غاړه دی او د تفتيش عالي اداره د بودیجوي واحدونو او دولت د عمومي قطعيې په حساب کې د مندرجو ارقامو په برخه کې هيڅ ډول مسؤليت نلري.

د ماليې وزارت مکلفيت

دماليې وزارت د مالي چارو او عامه مصارفو ادارې د قانون ۵۹ مادې د هدايت په اساس مکلف دي چې د قطعيې حساب د بودیجوي واحدونو د قطعيې په اساس ترتيب او د بررسي لپاره د کنترول اوتفتيش اداري ته وړاندې کړي.

دغې ته په پام سره چې اساسي قانون د تفتيش عالي ادارې قانون او مالي چارو او عامه مصارفو اداري قانون د قطعيه حساب ترتيب او د هغه د بررسي د پايلو راپور وړاندې کول جمهوري رياست مقام او ملي شوراى ته د مابعدې کال بشپړ لومړنۍ مياشتي قيد کړي دي بناً د ماليې وزارت مکلف دی تر څو د عادي او انکشافی بودیجې دمصارفو قطعيه حساب او دولت د عوايدو قطعيه حساب د مابعد کال د دريو لومړيو مياشتو په لړ کې ترتيب او د دويمې ربعې په پيل کې د بررسي لپاره د تفتيش عالي ادارې ته وړاندې کړي.

د کنترول او تفتیش اداري مکلفیت

د کنترول او تفتیش اداره د کنترول او تفتیش ادارې (۱۱) مادې (۱) فقرې، مالي چارو او عامه مصارفو ادارې قانون (۹۵) مادې او اساسي قانون د (۹۸) مادې مطابق د مستقل خارجي تفتیش په حیث د هیواد په سطحه د مالي او حسابي چارو د بررسي کوونکي عالي ترین ارگان په حیث د قطعيه حساب په بررسي باندې چې د ماليې وزارت له لوري ترتیب اونهایی شوي وي مکلف دی او د بررسي راپور د جمهوري ریاست مقام اوملي شورا ته وړاندې کوي. د قطعيه حساب په بررسي کې لاندې چارې شاملې دي د ځينو نمونوي تطبیقاتوسره د دولت د عمومي قطعيې حساب سره د بودیجوي واحدونو د قطعيې حساب ترتیب او د مالي راپورونو په برخه کې د قوانینو او مقرراتو له رعایت څخه ډاډ حاصلول (په بانکي او نورو معاملاتو کې د مؤثر ووارودو د تخصیصاتو د صدور د تعدیلاتو قيدي تطبیق) همدارنگه د عوایدو د تحصیل او تطبیق څرنگوالی او په وزارتونو او اداراتو کې د شتمنیو او اسنادو بررسي پکې شامله نده .

د تفتیش د اظهار نظر ډولونه

د دولت د قطعيه حساب په پایله کې، د تفتیش او کنترول اداره د نړیوالو معیارونو سره په مطابقت کې د تفتیش لاسته راوړنو ته په پام، د قطعيه حساب د ترتیب چوکاټ له لاندې شکلونه څخه په یو شکل نظر څرگندوي .

موافق نظر څرگندول (اظهار نظر)

دغه اظهار نظر هغه وخت وړاندې کېږي، چې قطعيه حساب په ټولو مهمو مواردو کې په مناسبه بڼه او مالي راپور ورکونې سره په مطابقت کې اجرا او وړاندې کېږي او یا په بل عبارت د دولت د قطعيه ترتیب د بودیجې ادارتو د قطعيه حساب په کتلو د (AFMIS) سیستم په مطابقت کې په معین وخت کې د صورت حسابونو او عادی انکشافی بودیجو په تفکیک د بانکي تطبیقاتو او حامی اسنادو په لرلو سره پرته له هر ډول قلم خوردگی څخه ترتیب او ماليې وزیر له لوري لاسلیک او هر ډول نیمگرتیا او تیروتنې څخه خالي وي .

مشروط موافق اظهار نظر

هغه وخت مطرح کېږي، چې په مالي صورت حسابونو کې قطعيه حساب چوکاټ موافق نظر نه وي وړاندې شوی او د مشروطیت موضوع پکې پیاوړي او مشخصه کېږي؛ یعنې د قطعيه په ترتیب سره موافق و؛ البته د هغه نیمگرتیاوو او مواردو څخه په استثنا چې په قطعيه کې شتون لري د بیلگې په توگه په معین وخت کې نه ترتیبېږي او یا یې په یوه مطلوبه طریقه ترتیب نه وي پیدا کړی عادی او انکشافی بودیجه نه وي تفکیک شوي او نور هغه موارد چې په داسې

اظهار نظر کې ذکر کیږي .

په خاصو موضوعاتو باندې له ټینګار سره یو ځای موافق اظهار نظر

داسې اظهار نظر تر ډېره حده د مشروط موافق اظهار نظر سره ورته والی لري اما هغه موضوعات چې قطعيه حساب اغیزمنوي ، د نوي بحث لپاره له نورو موضوعاتو جلا جوړیږي . همدارنگه هغه موضوعات چې پایله یې له راتلونکي سره اړیکه نیسې او ممکن د قطعيې په ترتیب باندې په راتلونکي کې هم اغیزه وکړي . لکه د مخکې کال د قطعيه د پایلو سپارښتنې ، په حسابي او نورو راپورونو کې د شفافیت تأمین مشخصیږي .

مخالف اظهار نظر

هغه وخت وړاندې کیږي چې تخلفات ډېر عمده وي او د قطعيه حساب تېروتنې او نیمګړتیاوې د پام وړ ډول اغېز من کړی وي او په بل عبارت مخالف اظهار نظر هغه وخت وړاندې کیږي چې د مرتبه قطعيه د بودیجوي بنسټونو له قطعيې او مالي سیستم سره مطابقت ونلري او د تیروتنو او نیمګړتیاو په اساس غیر شفاف وي .

د مسؤولیت د رد اظهار نظر

دا نظر هغه وخت مطرح کیږي چې مؤظف کمیسیون د قطعيه حساب د باز رسی په جریان کې د تفتیش د مناسبو مدارکو په لاسته راوړلو قادر نه وي ، یعنې کمیسیون ته د بر رسي لپاره د ماليې محترم وزارت له لوري د قطعيه حساب په ترتیب پورې اړوند کافي معلومات او اسناد ارایه نشي کړای .

د قطعيه حساب د ترتیب اړتیا

- د بودیجې د تحقق د څرنګوالي په اړوند د معلوماتو تر لاسه کول .
- د توازن ارزیابي (د عوایدو او مصارفو تر منځ تناسب) .
- دنویو عملیاتو د اجرا لپاره د معلوماتو وړاندې کول .

د قطعيه حساب د باز رسی اهمیت

- د بودیجوي او وروسته پاتې والي یا له پلان څخه د زیاتو اجرا اتو څخه د مراجعو خبرول .
- د وروسته پاتې والي او زیاتوالي د علت د ارزیابي کولو له لارې د بودیجې د ترتیب کوونکو مراجعو سره مرسته .
- د انکشافی بودیجې د نه اجراء کیدو د سببونو تثبیت .
- د عوایدو نه تحقق او تحصیل د سببونو تثبیت .

- د امکاناتو او حقایقو (بودیجې عملي تحقق) په پام کې نیولو سره د راتلونکي کال د بودیجې دقیق ترتیب ته پاملرنه او په افایي(خارجي) ډول د بودیجې له ترتیب څخه مخنیوی .
- د بعدي بودیجې د تحقق د احتمالي خطرونو کموالی.
- صلاحیت لرونکو مقاماتو ته د بودیجې د تحقق د څرنگوالي څخه د اطمینان وړاندې کول .
- په اجرائتو کې د خلاؤ او نیمگرتیاؤ د رفع کولو لپاره د تدابیرو نیول .

د باز رسی هدف او مرام

- ❖ د منظوري اصل او بودیجوي بورډ له فیصلې څخه د اضافي غوښتنې نشتوالی .
- ❖ په بودیجوي تعدیلاتو کې د صلاحیت لرونکو مقاماتو د تعدیلاتو څخه عدم تجاوز .
- ❖ له احتیاطي بودیجې څخه په استفاده کې د جمهوري ریاست مقام څخه د حکم تر لاسه کول .
- ❖ د هیواد د مالي وضعې په اړه د تصامیمو د نیولو څرنگوالی .

په افغانستان کې د دولت د قطعیه حساب تاریخچه

څرنگه چې څرگنده ده ، د پیسو ، شتمنی او حساب ورکونې پرته په بشري ژوند کې نظم امکان نلري بناءً د بشر په ټولنیز ژوند کې یې له لومړیو څخه شتون درلود او د حسابي سیستمونو بنسټونو دنړۍ په ټولو هیوادونو کې خپله د بشپړتیا لړۍ یې تر سره کړې ده . په گران افغانستان کې هم محاسبه په دولتي ارگانونو کې له پخوا وختونو څخه یې شتون درلود ، چې خپل انکشافی پړاوونه یې طی کړي دي . څرنگه چې د رقومو په نامه د محاسبې سیستم د ۱۲۹۵ هـ ش کال راپدې خوا په افغانستان کې په کار وړل کیده او ددې پر ځای بیا د ژبستون په نامه محاسبه د ۱۳۳۸ هـ ش کې کار ول کیده او دهغې نه وروسته ډبل انټري سیستم چه تر اوسه پورې په هغو ادارو کې کارول کیږي چه بودیجه مصرفوي . د محاسبې په ټولو سیستمونو کې باید په وروستيو کې د حساب توحید ترتیب شي ، د بیلگې په توگه د تصدی گانو په محاسبه کې بیلانس او بودیجوي محاسبه کې د کالني حساب (عواید او مصارف) توحید چه د هغوی توازن د دولت د قطعیه حساب په نوم یادېږي ، ترتیب کیږي یعنې په حقیقت کې د دولت قطعیه حساب په یومالي کال کې د تحقق موندل شوو عواید اوتر سره شوو مصارفو مجموعه بیانوي ، چې د هغوی د محاسبوي شکل ترتیب او نتیجه کیږي تقریباً دنړۍ په ټولو

هیوادونو کې یوډول دی . د ۱۳۰۹ تر ۱۳۱۲ هـ ش کالونو کې د افغانستان دوخت دولت چه د خپل دولتي نظام په بڼه او تشکیل کې یې د نړۍ د مدرن هیوادونو پیروي کوله د پارلمان (شورا) او صدارت په ایجاد سره نور ادارات هم لکه د محاسباتو د تفتیش ریاست د لومړي ځل لپاره د وخت د صدراعظمۍ په چوکاټ کې تشکیل شوه او لومړنی رئیس یې ښاغلی غلام مجتبی خان " مستمندي " وټاکل شو چه د خپل وخت له ممتازو محاسبینو څخه ؤ . څه وخت د مالیې وزیر ؤ ، او زیات وخت یې د مالیې دمعین په حیث دنده ترسره کړیده او د مالیې وزارت له لوري چه کوم قطعيه حسابونه ترتیب کیدل د تفتیش ریاست د لوړ رتبه هیئات په واسطه بررسی کیدل او تر ۱۳۵۸ هـ ل کال پورې په متواتر ډول قطعيه حسابونه بررسی شوي دي . او د هغه له بررسی څخه اطمینان حاصلیږي چه اټکل شوي عواید د قانون مطابق په وخت سره جمع اوري او د دولت خزاني ته تحویل شوي او مصارفو په معقوله لاره له ناوړه استفادې پرته صورت نیولی او د هغه له امله د ستونزو او پرابلومونو په اړه اصلاحي نظریات وړاندې کيږي . تاسې پوهیږی چې د دریو لسیزو جگړو دمادي او معنوي لحاظه دافغانستان لپاره زیان اړولی طبعاً د هغه ناوړه اغیزې یو د جنگ فرهنگ او بل د جنگ وړانۍ په ټولو اغیزه لرلې ده . څرنگه چه د مالیې وزارت له ۱۳۵۸ هـ ل کال وروسته یواځې یو ځل په ۱۳۶۵ هـ ل یا ۱۳۶۹ هـ ل کال کې د دولت قطعيه حساب ترتیب کړی دی او نور تر ۱۳۸۱ هـ ل کال پورې د قطعيه حساب په ترتیب قادر نشو . دوروستیو کلونو د قطعيه حساب ترتیب په هیواد کې د وخت د نا مساعدو شرایطو په اساس نیمگړتیاوې او خلاگانې درلودې مثلاً د ۱۳۸۱ هـ ل او ۱۳۸۲ هـ ل کالونو د دولت قطعيه حساب داسې ترتیب شوی ؤ ، چې نظر د مالیې وزارت تشکیل ته ، د محاسباتو ریاست د دولت د قطعيه حساب د ترتیب مکلفیت درلود ، اما د خزاینو ریاست یواځې مخکې د عوایدو او محاسباتو د قطعيې له ترتیب څخه د عادي بودیجې د قطعيې په ترتیب پیل وکړ او د انکشافی بودیجې قطعيه حساب یې هیڅ ترتیب نکر . د ۱۳۸۴ هـ ل او ۱۳۸۵ هـ ل کلونو قطعيه حسابونو ونښودله چې د قطعيې حساب په ترتیب کې حسابي اصول اوموازين تر اوسه پورې هم لکه څرنگه چه اړینه ده ندي رعایت شوي او د هغه په ترتیب کې نیمگړتیاوې او کمۍ لیدل کيږي . د ۱۳۸۶ هـ ل کال په قطعيه کې دولت هم ددغې ادارې سپارښتنې په بشپړ ډول په پام کې ندي نیولې او د مالیې وزارت د مرتبې قطعيې د ځینو اداراتو له ارسالي قطعیو او ځینو د مالي ادارې له سیستم سره همغږي نه درلوده او اکثره بودیجوي اداراتو په ځانگړي ډول په ولایاتو کې د نوي مالي سیستم د کار له طریقې څخه بشپړه خبرتیا نلر له او همدانگه د کنترول او تفتیش اداره هم د جنگونو له امله متاثره شویده چه ددغې ادارې د

کارکوونکو د نه ستري کیدونکو هڅو له امله چه د ۱۳۸۱ هـ ل کال د ثور (۵) تر نن ورځې د تفتیش او کنترول اداره چه ټول هغه څه چه لرل یې له لاسه ورکړي وو په یوه داسې ماډرنه اداره باندې بدله کړه چه فعلاً په نویو وسایلو وسایطو او تکنالوژۍ باندې مجهزه ده او هم یې هیواد په داخل او بهر کې د تفتیش د کادرونو د استخدام او تربیې په برخه کې د تفتیش ، ادارې محاسبې ، کمپیوټر او انگلیسي ژبې کورسونو په ایجاد او کتابخانو جوړولو د تفتیش د فصلنامو د نشر په تاسیس ، دکلیو درې کلنو پلانونو په ترتیب ، د راپور ورکونې نویو سیستمونو په ترویج د ASOSI-ECOSAI-INTOSAI سازمانونو او تفتیش نورو عامو اداراتو سره د ادارې نړیوالو اړیکو پراختیا او ارتباط ، ترانسپورتي وسایلو تهیه او نورو اړینو مسایلو په شریکولو سره قطعیه حسابونه غني کيږي .

د قطعیه حساب د تهیه کولو مراجع

- ❖ د بودیجې مصرفوونکي او عوایدو تر لاسه کوونکي واحدونه (بودیجوي واحدونه) .
  - ❖ مرکزي واحدونه (اولي) .
  - ❖ دویمي واحدونه (مرکزي او محلی) .
- د قطعیه حساب پلټونکې ادارې او د هغوی دندې .

ماليې وزارت

د اړوندو سوابقو (د تطبیقاتو د اجرا) او بودیجوي واحدونو د وړاندې شوو مؤثقو راپورونو په لیدلو سره قطعیه حساب توحید اړین تطبیقات اجرا او هغه نهایی کوي .

د کنترول او تفتیش ادارې دفتر

دکنترول اوتفتیش اداره د یوې عالی ادارې په حیث حساب اخیستل خپل رسالت یا دنده گڼي تر څو د دولت د قطعیه حساب ، مالي او حسابي چارو د پلټنې په پایله کې د ماليې وزارت او بودیجوي واحدونو په اجراتو کې نیمگړتیاوې او ستونزې تشخیص او څرگندې کړي او د هغوی په رفع کولو کې مشخص اصلاحي نظریات او لارښود وړاندې کړي او په مقابل کې له وزارتونو او هغو اداراتو څخه تمه لري چې د دولت له بودیجې څخه استفاده کوي تر څو هر څه زیات د مالي دسیپلین په تعیم او انسجام کې او قوانینو او مقرراتو او د دغې ادارې د لارښوونو او نظریاتو په پام کې نیولو د نیمگړتیاو په رفع او د کنترول سیستم (داخلي کنترول) په پیاوړي کولو کې جدي پاملرنه وکړي .

دقطعیه حساب اجزای

دمصارفو قطعیه :

- ۱ - عادی بودیجه .
- ۲ - انکشافی بودیجه .
- ۳ - د احتیاط او بودیجې دموارنې اقلام .
- ۴ - مرکزي او ولایتي قطعیه .

د عوایدو قطیه :

- ۱ - د عادی او انکشافی بودیجې قطیعه .
- ۲ - مرکزي او محلي قطیعه .

د تفتیش حدود

نوموړی تفتیش دکال په تیریدو سره تعدیلاتو ، مالي حسابونو او AFMIS سیستم بانکي صورت حسابونو او قطعیه حساب او نورو تأید شوو اسنادو تطبیق اومنظورې شوې بودیجې په پام کې نیولو سره د دولت د عمومي قطعیه حساب سره د بودیجوي واحدونو د قطعیه حساب په پلټنې او تطبیق پورې محدود دي . د عامه مصارفو او مالي چارو ادارې قانون مطابق ټول وجوهات (پیسې) د مرسته کونکو هیوادونو او بنسټونو په شمول د عادی او انکشافی بودیجې په برخه کې د ملي بودیجې له لارې صورت نیسي د دولت د بودیجې او حسابدارۍ له لارې تنظیم او مدیریت کیږي ، لدې سره هم بهرنۍ بودیجه چه د مرسته کونکو هیوادونو د مرستو یوه عمده برخه تشکیلوي د خزاینو د واحد حساب له لارې د اجرا وړ نه گرځي . څرنگه چه دولت پدې بودیجه کې د خیل نه دی او تصرف نه ورباندې لري پدې برخه کې د سکتور او اداراتو ترمنځ ددغې بودیجې د منابعو د تعیین لپاره کوم معیاري چوکاټ شتون نلري نو د تفتیش عالی اداره نشي کولای چه د خارجي بودیجې د صورت حساب د شتوالي په صورت کې په هغه باندې نظر ورکړي ځکه ددغه ډول بودیجې په اړوند هیڅ ډول معلومات د دولت په قطعیه حساب کې نه وړاندې کیږي .

حمایوی اسناد

د قطعیه حساب په تفتیش کې هغه ډول اسناد پلټل کیږي چه قطعیه حساب د هغه په اساس باندې ترتیب شوی وي . او لاندې اسناد پکې شامل دي ، ملی بودیجه ، د بودیجې ضمیمه ، م ۲۷ او م ۲۹ فورمونه (د مرکزي او ولایتي عوایدو راپورونه) م ۲۲ فورم (ولایتي مصرف فورم) ت ۸ فورم (د مستوفیتونو او ولایاتو کې د مرکزي بانک د نماینده گيو تادیات راپورونه).

د حساباتو بانکي بیلاس (۶۰۰ ۱۰۰ او ۶۰۰ ۱۰۲) د خزاینو عمومي ریاست او مرکزي بانک د بیت او کریدیت صورت حساب د (ب) ۲۳ او (ب) ۲۷ فورمونه (بودیجوي تعدیلات او صادري تخصیصات) ، د بودیجوي واحدونو د مصارفو قطعيه راپورونه د AFMIS په سیستم کې ثبت شوي ارقام او معلومات او نور هغه اسناد چه په قطعيه حساب کې درج شوي ارقام پیاوړي او حمایت کړي دغه اسناد د قطعيه حساب د حمایوي اسنادو په نامه یادېږي . هغه اسناد چه د پلټنې د پایلو په راپور کې مندرج اسناد پیاوړي اوتقويه کړي د تفتیش د حمایوي اسنادو په نامه یادېږي .

شفافیت

شفافیت په حسابي معلوماتو کې یو عمده اصل تشکیلوي . د معاملاتو درست ، منظم ، سیستماتیک او په وخت سره ثبت ، اړوند مراجعو ته په معین وخت او زمان کې د حسابي راپورونو وړاندې کول په راپورونو کې د ټولو حسابي معاملاتو انعکاس ، د نادرستو څرگندونو څخه خالي او له هر ډول ابهاماتو څخه ځان ساتنه ، د ارقامو لیکل په عدد او تورو سره د مؤثرو او اغیزمنو کنټرولي سیستمونو ایجاد، په اړونده فایلونو کې د حسابي اسنادو تنظیم او حسابي اسنادو د منظم فهرست موجودیت هغه موارد دي چه په حسابي چارو کې شفافیت رامنځته کوي .

هر ډول غلط حسابي ثبتونه ، د ارقامو نه مطابقت په حسابي فورمونو کې د ارقامو متفاوت ثبت ، د حسابي فورمه جاتو منظوري شوي بودیجوي ترمنځ د همغږۍ نشتوالی ، د AFMIS سیستم او قطعيه حساب، د حسابي اسنادو غیر منظم والی ، د اسنادو کمبود او یا په اړوندو فایلونو کې د اصلي اسنادو پرځای د فوتو کاپي ایښودل ، قلم خوردگي، رنگول او تراش او په ارقامو باندې د غلطۍ دوا څخه استفاده کول ، او نور د قطعيه حساب شفافیت متاثره کوي او تر سوال لاندې یې راولي او د قطعيه حساب په پلټنه کې د قبول وړ ندي .

د تفتیش روش یا طریقه

د تفتیش عالي اداره ، خپله بازرسي یا پلټنه د هغومعیارونو په اساس ترسره کوي چه د تفتیش د عالي اداراتو(انتوسای) د نړیوال سازمان په واسطه رامنځته شوي دي . دغه معیار ته په پام سره تفتیش باید داسې پلانگذاری او تر اجرا لاندې ونیول شي تر څو د اساسي اوعمده تیروتنو له شتوالي څخه او د دولت د مالي او حسابي صورت حسابونو له مناسبې ارایې څخه ډاډ تر لاسه شي . پدغه تفتیش کې د مالي صورت حسابونو او قطعيه حساب نورې اړونده حمایوي اسنادو او مدارکو پلټنه او ټولو حساباتو بشپړه ارزیايي شامله ده او همدارنگه پدغه

تفتیش کې د پالیسی گانو او رعایت شوو حسابدارۍ قواعدو ارزیابی او په ټوله کې د قطعیه حساباتو وړاندې کول شامل دي .

لنډيز

قطعيه حساب د قبلي او بعدي تادياتو په تفكيك د منظوريې شوې بودیجې په مقایسه د دولت د بودیجوي واحدونو د كلنيو مصارفو د اجراً مكمل ثبت او كلنۍ پيش بينۍ په مقایسه د تحقق موندلو او تحصيل شو وجوهو (پيسو) په پام كې نيولو سره د دولت د عوايدو بشپړ ثبت څرگندوي . د هيواد دمالي وضعې او بودیجې د عدم تطبيق او تحقق له احتمالي خطرونو څخه د مخنيوي په موخه د څرگند او روښانه تصوير درلودلو په موخه د قطعيه حساب ترتيب او پلټنه اړينه او لازمي چاره ده له همدې امله قوانينو د هغه ترتيب او پلټنې لارښوونه كړيده د افغانستان اسلامي جمهوري دولت خپله بودیجه او قطعيه حساب تر دريو صورت حسابونو لاندې وړاندې كوي . دغه صورت حسابونه دعادي بودیجې مصارفو قطعيه حساب ، انكشافې بودیجې مصارفو قطعيه حساب ، عوايدو له قطعيه حساب څخه عبارت دی .

د قطعيه حساب د ترتيب د طريقي چوكاټ يو په لاندې شكلونو سره اظهار نظر كوي چه عبارت دی له : موافق اظهار نظر ، مشروط موافق اظهار نظر ، په خاصو موضوعاتو باندې له ټينگار سره يوځای موافق اظهار نظر ، مخالف اظهار نظر او دمسؤوليت اظهار نظر . په ۱۳۰۹ هـ ل تر ۱۳۱۲ هـ ل كلونو كې د افغانستان دوخت دولت چه دخپل دولتي نظام په شكل او تشكيل كې يې د نړۍ له مدرن هيوادونو څخه پيروي كوله . د پارلمان او صدارت په ايجاد سره نورې ادارې هم لكه د تفتيش او محاسباتو اداره د لومړي ځل لپاره د وخت د صدراعظمۍ په چوكاټ كې تشكيل شوي او هغه قطعيه حسابونه چه د ماليې وزارت له لوري ترتيبدل د وخت د محاسباتو د تفتيش رياست د عالي رتبه (لور پورې) هيات په واسطه پلټل كيدل او تر ۱۳۵۸ كال پورې په متواتر ډول قطعيه حسابونه بررسي شول او د هغه له پلټنې څخه هدف د ډاډ حاصلول وو . له ۱۳۵۸ هـ ل كال څخه وروسته يواځې يو ځل په هـ ل ۱۳۶۵ يا ۱۳۶۹ هـ ل كال كې ددولت قطعيه حساب ترتيب شو او نور تر ۱۳۸۱ هـ ل كال پورې د قطعيه حساب په ترتيب باندې ندي قادر شوي . د وروستيو كلونو د قطعيه حساب ترتيب په هيواد كې د ځينو نا مساعدو شرايطو په اساس ځينې نيمگړتياوې درلودې د بيلگې په ډول د ۱۳۸۱ هـ ل او ۱۳۸۲ هـ ل كلونو كې د دولت قطعيه حساب داسې ترتيب شوی ؤ چه نظر دماليې وزارت تشكيل ته د محاسباتو رياست د دولت د قطعيه حساب د ترتيب مكلفيت درلود.

اما د خزاينو رياست په يواځيتوب سره مخكې د عوايدو او محاسباتو د قطعې له ترتيب څخه د عادي بودیجې د قطعې په ترتيب باندې پيل وكړ او انكشافې بودیجې قطعيه يې اصلاً ترتيب نكړه . د ۱۳۸۴ هـ ل او ۱۳۸۵ هـ ل كلونو قطعيه حسابونو ونډوله چه د قطعيه حساب په ترتيب

کې اصول او موازين اوس هم په هغه شکل چه بايد وي ندي رعایت شوي او د هغه په ترتيب کې نیمگړتیاوې او کمی شتون لري . د قطعيه حساب د پلټنې مراجع عبارت دي له : ماليې وزارت ، د کنترول او تفتيش ادارې دفتر، د قطعيه حساب په تفتيش کې هغه اسناد پلټنې وړ گرځي چه قطعيه حساب د هغه په رؤیت سره ترتيب شوي وي په دغه اسنادو کې ملي بودیجه ، د بودیجې ضمیمه م ۲۷ او م ۲۹ فورمونه شامل دي ، ت ۸ فورمونه ، م ۲۲ فورمونه د حزاينو عمومي ریاست حساباتو بانکي بیلانس او د مرکزي بانک دبت یا کريدیت صورت حساب (۶۰۰۱۰۰ او ۶۰۰۱۰) ب ۲۳ او ب ۲۷ فورمونه (د بودیجوي تعديلات او صادري تخصیصات) د بودیجوي واحدونو د مصارفو قطعيه راپورونه په AFMIS سیستم کې هغه ثبت شوي ارقام او معلومات چه په قطعيه حساب کې مندرج ارقام تقويه او حمایه کوي . دغه اسناد د قطعيه حساب د حمایوي اسنادو په نوم یادیري .

پوښتنې

- ۱ - قطعیه حساب تعریف کړئ؟
- ۲ - د قطعیه حساب تهیه کولو څه اهمیت لري؟
- ۳ - د قطعیه حساب د تهیه کولو مکلفیت د کومو واحدونو دی؟
- ۴ - د قطعیه حساب تهیه کولو په برخه کې بودیجوي واحدونه کوم مکلفیتونه لري؟
- ۵ - د قطعیه حساب د تهیه کولو په برخه کې کوم ډولونه د اظهار نظر شتون لري؟
- ۶ - په افغانستان کې قطعیه حساب له څه وخت راپدینخوا تهیه کیږي .
- ۷ - د قطعیه حساب د تهیه کولو مراجع کومې دي .
- ۸ - د قطعیه حساب د پلټنې مراجع کومې دي؟
- ۹ - د قطعیه حساب د اجزاوو نومونه واخلي؟
- ۱۰ - د قطعیه حساب د تهیه کولو لپاره حمایتي اسناد کوم دي؟
- ۱۱ - د قطعیه حساب د تفتیش طریقه بیان کړئ؟

مأخذونه

- ۱ . اداره عالی تفتیش . (۱۳۹۱). گزارش اداره عالی تفتیش پیرامون حساب قطعیه سال ۱۳۹۱ دولت به مقام ریاست جمهوری ، شماره مسلسل ۱۰ .

لسم څپرکی

له مدیریت او حسابداری سره د بودیجې اړیکې

بودیجه له مدیریت او حسابداری سره تل په اړیکه کې وي چه دا څپرکی پدې برخه کې په تفصیل سره دغه اړیکې په جلا ډول مطالعه کوي .

بودیجه او دولتي مدیریت

د دولتي مدیرانو له لیدلوري څخه بودیجه د طرحو د پراختیا او ایجاد اصلي وسایل دي . د طرحو د پراختیا لپاره د جلا برنامې جوړونې پروسې امکان تل شتون لري ، اما دا ډول پروسه غالباً په مبهمو مطالبو باندې پرته له لومړیتوبونو څخه ټینګار کېږي ، بودیجه د دولت په وړاندیزونو پورې اړوندو معینو پولي مقادیرو بیانوونکې ده او دغه بودیجوي تصمیمونه د برنامې له اسنادو څخه په ډیره دقیقه توګه د دولت د طرحو انعکاس کوونکې دي . بودیجه بیانوي چې کومې برنامې باید فعالې وي تر تأکید او ټینګار لاندې نیسي یا محدودو منابعو ته په پام سره د دولت په لاسرسي کې نادیده و نیول شي ، په بودیجه کې د یوې جامع او تفصیلي طرحې ارایه کول په پام کې دي . د بودیجې د اعتبار د تأمین لپاره د وجوهو (پیسو) لاسته راوړلو لپاره د دولت په غوښتنو کې د طبقه بندۍ لپاره ګڼې لارې شتون لري . اما اکثریت دغه طبقه بندۍ ګانې د دندو کلي طرحه، برنامې او برنامه ریزی شوي فعالیتونه وړاندې کوي . برنامه ای او عملیاتي طبقه بندی د غوښتل شوو پیسو او دولتي فعالیتونو اړیکه په شفاف ډول بیانوي ؛ اما د مصرف د فصلونو طبقه بندی چه د هغه ټینګار په خاصو اقلامو باندې دی، چه باید د بودیجې له لارې خریداري شي هم د یو خبر لوستونکي لپاره د دولت د طرحه شوو فعالیتونو څخه یوه تفصیلي طرحه برابر وي . د طرحې شوې برنامې بودیجه د تیرو تجربو په اساس د یو کال او راتلونکو اړتیاو لپاره ده .، حتی د صفر په اساس بودیجې لپاره هم معمولاً د تیرو تجربو څخه د هغو فعالیتونو دډول څرګندولو لپاره چه احتمالاً په وروستي کال کې قرار لري او د هغو لپاره بودیجه په پام کې ده استفاده کېږي . د بودیجې په ځینو مواردو کې د راتلونکو اړتیاؤ بودیجه د راتلونکي کال لپاره چه په تیر او راتلونکې پورې اړوند اطلاعات د تصمیم نیوونکو لپاره د پام وړ اندازه ګټوره ده . تیر هغه ته دا خبرتیا ورکوي چه برنامه څه ترسره کولای شي او راتلونکي په جاري کال پورې اړوندو تصمیمونو اوږد مهاله خطر په ګوته کوي . په قطعي توګه ویلای شو چه بودیجه د دولت د ادارې لپاره د وجوهو غوښتنه ده . همدارنګه بودیجه د وړاندیز شوو مصارفو متعادل کولو لپاره د عاید او اړتیا وړ مالي منابعو (لکه پور) بیانوونکې ده . څرنگه چه

بودیجه اصلاح یا د تصویب وړ شي ، د بودیجوي کال لپاره اجرائي څانگه عملياتي بودیجې تنظیموي . یو د هغو تعریفونو څخه چه دمديريت لپاره ذکر شوی دادی : له مخکې څخه ټاکل شوو اهدافو ته د رسیدو په موخه د مادي ، مالي او انساني منابعو مؤثره او مثمره استفاده له مدیریت څخه عبارت ده . له مادي منابعو څخه مؤثر او اغیزمنه استفاده د صنعتي مدیریت د بحث موضوع ده د انساني منابعو درست په کار وړل د انساني منابعو د مدیریت د مطالعې تر چتر لاندې قرار لري او بالاخره له مالي منابعو څخه درسته او مطلوبه استفاده د مالي مدیریت د بحث موضوع تشکیلوي . په کلي ډول د سازمانونو له مالي منابعو څخه درسته استفاده د بودیجې هدف گڼلای شو او دولتي بودیجې هدف عمومي اهدافو ته د رسیدلو لپاره د ټولني له مالي امکاناتو او منابعو څخه مؤثره اومثمره استفاده گڼلای شو .

د تخصیص په برخه کې مؤثره استفاده د بودیجې شرط دی او اغیزمنه استفاده هغه وخت تحقق مومي چه د اعتباراتو مصرف د صرفه جویی (سپما) په رعایت سره صورت نیسي . یعنی له حد اقل (کمترینو) امکاناتو څخه حداکثر (ډیره) استفاده .

بودیجه او اداري نظام :

بودیجه د اداري نظام د لوی ځنځیر یوه کړۍ ده یا په بل عبارت بودیجه د اداري نظام د لویې منظومې له سپورميو څخه یوه سپورمۍ ده . که چیرې د هیواد اداري نظام د هغو دندو له مجموعې څخه عبارت وي چې دهیواد د عمومي چارو د مدیریت او ادارې له لارې د یوه سلسله معینو اهدافو د تحقق په موخه دعمل او فعالیت ساحې ته داخل شي بودیجه یا بودیجوي نظام د هغو نظامونو یوه برخه ده ؛ ځکه د بودیجې جوړونې اصلاح هم یوازې د اداري نظام د اصلاح په چوکاټ کې ممکنه ده (۵۳:۱) .

بودیجه او د مدیریت پروسه

دمدیريت پروسه یا د مدیر دندې عبارت دي له : برنامه جوړونه ، سازماندهي ، هماهنگي (همغږي)، هدایت اوکنترول . دغه عناصر یا دندې هره یوه د بودیجې د پروسې له عناصرو یا مراحلو سره تړلې گڼلای شو . د بودیجې پروسه عبارت ده له : سیاست گذاري ، تهیه او تنظیم ، تصویب ، اجرا اونظارت، د ذکر شوې پروسې پکار وړونکي اهداف، مدیریت د دندو ترسره کول . په بل عبارت د بودیجې پروسه د مدیر د لاس وسایل دي .، تر څو پدې وسیله سازمان ټاکلو اهدافو لوري ته بوزي . پدې اساس ویلای شو چې سیاست گذاري ، دبودیجې تهیه ، تنظیم اوتصویب او دبرنامه ریزی (جوړنې) اوسازماندهی لپاره وسایل دي ، او په بودیجه باندې نظارت د مدیریت دکنترول وسایل دي (۵۵ : ۱) .

بودیجه او برنامہ ریزی

برنامہ ریزی د مدیریت لومړۍ دنده ده چه په هغې کې مقاصد - اهداف - کړنلارې او معیارونه په نظر کې نیول کیږي او د فعالیتونو لوری هم ټاکل کیږي . برنامہ جوړونه عبارت ده له : د ملي اقتصاد د وضعیت طرحه کول ، د راتلونکو مالي منابعو اټکل او دبرنامې (پروگرام) په اوږدو کې د مالي منابعو تخصیص پداسې طریقه چه له مخکې ټاکل شوي اهداف تر لاسه شي . په برنامہ جوړونه کې عمومي او خصوصي برخې ته هر ډول پاملرنه په ملي اقتصاد کې له بنسټیزو مسایلو څخه ده په تیرو وختونو کې یې په سوسیالیستي هیوادونو کې - " برنامہ یي " اقتصاد لرونکو کې لدې امله ځانگړی اهمیت درلود چه د تولید او ویش وسایل د دولت په واک کې وو او دولت اړو . چه د ټولني د ټولو برخو لپاره برنامې جوړې کړي .

برنامہ جوړونه په سرمایه داري هیوادونو کې چې د پانگوال نظام لرونکي دي نن ورځ د دولت د دندو په زیاتیدو سره چه د اقتصاد یو مختلط شکل یې نیولی دی د ورځ تر بلې زیاتیدونکي اهمیت لرونکی دی . خون ورځ ددریمې نړۍ هیوادونو برنامہ یي اقتصاد منلی او په خپلو اداري تشکیلاتو کې د برنامہ جوړونې واحدونه لري . دغه هیوادونه دملي اقتصاد په کنترول او میلانونو په اټکل باندې باور لري او په هغو ټولو کې د برنامې (پروگرام) سازمان ، د برنامې مرکز او یا د برنامې وزارت شتون لري (۵۶:۱)

بودیجه او دبرنامې برخې

که چیرې برنامہ د راتلونکي لپاره په هر ډول عملیاتو مشتمله وگڼو، باید ووايو چه برنامې توپیر لرونکې برخې لري . هارولد کنتر ، هانس او ایریش برنامې په لاندې برخو طبقه بندي کړې دي:

۱ - رسالت اوماموریت .

۲ - هدفونه .

۳ - کړنلارې .

۴ - سیاستونه .

۵ - د کار سرته رسولو طریقي .

۶ - مقررات اوقوانین .

۷- طرحې .

۸ - بودیجې .

بودیجې د برنامې هغه برخې دي چه د یوې ځانگړې زمانې دورې لپاره دتمه کیدونکي عاید او

مصرف اندازه مشخصوي . په بل عبارت : بودیجه د اعدادو او ارقامو په چوکاټ کې مورد نظر پایلو مالي بڼه ده . په واقعیت کې د بودیجې جوړونې ښیګڼو څخه یوهم داده چه مدیران برنامه جوړونې ته هڅوي او څرنگه چه بودیجه د اعدادو اوارقامو په بڼه ده ، نو مدیران په برنامه جوړونه کې په دقت باندې اړولي ، ددې لید لوري څخه بودیجه د "دولت د برنامه" مصرف ګڼلای شو بودیجه هغه وسیله ده چه د هغې له لارې د مدیریت ټولې برنامهې مطرح او یوې مقداري (کمي) قاعدې په اساس ارزیابي کېږي . په واقعیت کې د راتلونکې برنامهې دقیق تنظیم د دولت یا مؤسسې کړنې د یوې معینې دورې لپاره او بودیجوي کنترول په یو (منل شوي چوکاټ) کې د عملیاتي برنامهې د حفظ اوساتنې لپاره یوه وسیله ده . په یوه مؤسسه کې د بودیجې جوړونې نشتوالی فعالیتونه بې هدفه او مقصد نا معلوم ښيي .

په برنامه جوړونه کې درې اساسي عناصر شامل دي چه په لاندې ډول دي :

- ۱- د موجوده وضعې بررسي (چیرته یم) ؟
- ۲- د مطلوبې وضعې طرحه کول (باید چیرته وم) ؟
- ۳- له موجوده وضعې څخه مطلوبې وضعې ته دحرکت لوری او څرنگوالی (څرنگه غواړم چه هغه ځای ته ورسیرم) .

په هرو دریو ذکر شوو عناصرو کې د تحلیلونو او تجزیې اصلي محور د ټاکل شوو اهدافو د تحقق لپاره د منابعو او امکاناتو کیمیت او کیفیت دی . دې واقعیت ته په پام سره چه برنامه جوړونه راتلونکي ته کتنه ده او د هغې اساس پیشبیني تشکیلوي . مطلوبې وضعې (مقصد)ته هغه وخت رسیدلای شو چه راتلونکي شرایط د کمي او دقیقو اطلاعاتو په اساس اټکل (پیش بینی) شي او د برنامه جوړونې پروسه او عملیات په کمي مقیاسونو سره اندازه گیری او بیان شي . کمي یا مقداري مقیاسونه کیدای شي چې فني او اجرائیي ځانګړتیاوې وي مقدار یا شمیر وي ، وخت وي او یا هم مصرف وي . ددغو پورتنیو عواملو له جملې څخه دبرنامو اقتصادیت او اهمیت په پام سره مهم عامل مصرف دی له پاتې عواملو او مالي بُعد څخه تر نورو بُعدونو (اړخونو) مالي بعد مؤثر دی .

له بودیجه جوړونې څخه موخه د مالي پایلو اټکل دی چه په معینو زماني ابعادو کې د سازمان د برنامه، سیاستونو او عملیاتو له اجرا څخه رامنځته کېږي . بودیجه په واقعیت کې د برنامه مالي او اعتباري تصویر دی ، پدې سربیره د هغې په طرحې او جوړښت کې نور اړین عناصر لکه د عملیاتو حجم فني مشخصات ، همدارنگه د وخت د ترتیب برنامه هم اټکل ، سنجش، تنظیم او منعکسوي ، بودیجه او برنامه یو له بل سره متقابلې اړیکې لري ؛ ځکه له یو اړخه برنامه

جوړونه د بودیجوي اطلاعاتو څخه په استفادې سره شکل نیسي او له بله اړخه اهداف د بودیجې جوړونې او لنډ مهاله بودیجو اجرا له لارې تحقق مومي . په ساده ډول پداسې حال کې چه بودیجه د برنامه جوړونې لپاره اړین اطلاعات برابروي په خپله د برنامه د اجرا وسایل دي . لاندې موارد د داسې اړیکې شاهدی ورکوي :

۱ - د بودیجوي واحدونو تلفیق (ترکیب کول) هم مؤسساتو په سازماندهۍ کې او هم د ټولني په لوړه سطحه (د مدیریت او برنامه جوړونې سازمان) .

۲ - د برنامهوي بودیجې په توگه د هیواد د مجموعي بودیجې تنظیم .

۳ - د منځ مهاله برنامه په چوکاټ کې د ملي توسعې د برنامه تدارک (د بیلگې په ډول ، په ایران کې د پراختیا پنځه کلنه برنامه) د برنامه جوړونې او مدیریت سازمان په واسطه (۱) : (۵۶).

بودیجه او اقتصادي برنامه جوړونه

په اقتصادي برنامه جوړونه کې د ملي اهدافو له تعیین وروسته په پانگه اچونه کې مختلفې برخې څرگندیږي . په دغو برخو کې عمومي او خصوصي برخې شاملې دي په هغو پانگه اچونو کې د عمومي برخې سهم د هغو مخارجو په شکل دي چه د کالنۍ بودیجې په بڼه اټکل کیږي ؛ د بیلگې په توگه په مختلفو کالونو کې د دیوال جوړونې او سپرک جوړولو لپاره د پیسو معین مقدارونه مشخص کیږي تر څو پدې وسیله برنامه د اجرا پړاو ته داخله شي . پدې اساس بودیجه د معین وخت مثلاً ۵ یا ۷ کلونو لپاره د دولت مالي تصور دی . او بودیجه د یو کال لپاره وي . کالنۍ بودیجه باید د برنامه مالي پراختیا او د هغې د اهدافو او همدارنگه د هیواد مالیاتي او پور آخستني ظرفیت ته په پام سره تعیین شي . د بودیجې د نظر د خاوندانو له لید لوري څخه بودیجه د دولت یو کلنه برنامه ده چه د ۵ کلنو منځ مهاله برنامه په چوکاټ کې وړاندې کیږي . هغوی د دوی دواړو ترمخ همغږي د ملي اقتصاد د اړینو اصولو څخه گڼي . په برنامه کې هر وړاندیز شوی تغیر باید د بودیجې له لارې ترسره شي . پدې اساس بودیجوي برنامه ته اړینه انعطاف قبلونه ورکوي بودیجه د دولت د برنامه او سیاستونو د پراختیا له عمده وسایلو څخه ده په بل عبارت سره بودیجه د دولت د چارو د ادارې لپاره د منابعو او پولي وسایلو غوښتنه ده . نو بودیجه جوړونه او اړتیا وړ منابعو او مالي امکاناتو تخصیص د ټولو اقتصادي برنامه جوړونو د اجرا ضامن دی .

پدې ترتیب سره اړینه ده تر څو په هره برنامه هغه که لنډمهاله اوږدمهاله او یا منځ مهاله وي په ټاکل شوو وختونو کې د اړینو اعتباراتو تخصیص ته پام وشي . بودیجه جوړونه امکان لري

چه له بیلا بیلو اهدافو او مختلفو ډولونو په صورت کې تدوین شي ، لکه متداوله (معموله) بودیجه جوړونه او عملیاتي بودیجه جوړونه چې هره یوه ځانگړي اهداف تعقیبوي او له فني لحاظه مختلف پړاونه بشپړوي . په متداوله (معمولي) بودیجه کې د عوایدو منابع او د مصارفو ډولونه او یو کال لپاره مصارف تعیینوي ، پرته لدې چه د هغې اړیکې او تړاو د اوږد مهاله اقتصادي طرحو او برنامو سره مشخص شي . په بودیجه کې د دولت اقتصادي اهدافو او سیاستونو ته پام کیږي او د هغوی په چوکاټ کې برنامه جوړیږي او د اړتیا وړ عواید او مصارف بررسی کوي . دغه ډول بودیجه جوړونه د هیواد اقتصادي پراختیا ته د رسیدلو او زیربنایي پانگه اچونو لپاره ډیره غوره وسیله ده د عملیاتي بودیجې له لید لوري څخه بودیجې ته د مدیریت د اجرا له لید څخه کتل کیږي او د کار د حجم په مقابل کې ((مصرف او گټه)) د (کار د حجم واحد په مقیاس) مطالعه کیږي او د اعتبار تخصیص صورت نیسي پداسې ډول چه د کار د حجم په مقابل کې اعتبار مشخص کیږي او په هغه باندې نظارت د عملیاتو د اجرا د کیفی او مقداري معیارونو سره ترسره کیږي د برنامو عملیات ، برنامو کړنې د فعالیت او طرح په چوکاټ کې را څرگندیږي د موجوده ظرفیتونو فعالیتونه په ټولنه کې ساتي او د دولت د حاکمیت د پلي کولو عوامل برابروي ، له بله اړخه عمراني طرحې د ظرفیتونو د پروژې په چوکاټ کې د اساسي تعمیراتو له لارې کوي . موجوده ظرفیتونو ته پراختیا ورکوي او د اساسي تعمیراتو له لارې د ظرفیتونو عمر زیاتوي یا د هغوی عمر تثبیتوي .

طرحې زمان بندي شوې برنامې لري یعنې له پیل څخه د وروستي پړاو پورې ټولو ته رسیږي پداسې حال کې چه فعالیتونه دوامدار حرکت لري او داجرایي کار ځایونو د قانوني دندو په ډله کې شمیرل کیږي (۱ : ۵۸) .

بودیجه او سیاست جوړونه

د بودیجو په اړه تصمیم نیونه د سیاسي چارو په اساس وي او تجزیه او تحلیل یواځې له دفاعي وسایلو څخه دی ، ځینې وخت سیاسي چارې غیر اخلاقي وي او ځینې وخت هم عقل او اخلاقي لید لوري حاکم کیږي . زیاتره هغه تصمیمات چه پیچلي او متضاد ارزښتونه په برکې نیسي په حد اقل تجزیه او تحلیل سره دملاتړ وړ گرځي ځکه هغه داسې تصمیمونه دي چه باید ونیول شي ، لکه امنیتي مسایل هغه تجزیه او تحلیلونه چه په دولتي بودیجه جوړونه کې هغه ته پام کیږي یوازې هغه وخت د سیاسي لوبغاړو لپاره اهمیت لري چه هغه لوبغاړي نوموړي تحلیلونه په خپلو ارزښتو کې په کار یوسي ، آن تر دې کله چه نوموړي تحلیلونه نه استفاده کیږي هم ، یوازې له دفاعي وسایلو څخه وي چه د نورو سیاسي لوبغاړو د تشویق او تحریک

لپاره په کار وړل کېږي . په ځينو ځايونو کې د ملي غرور په شان لاسته راوړنې کيدای شي چه له يو ماهرانه تحليل څخه ډيرې مهمې وي ، په نورو ځايونو کې کيدای شي چه تحليل د سياسي لوبغاړو د تشويق لپاره کلیدي وسيله وي چه څه ډول بايد يوې مهمې سياسي موضوع ته رايه ورکړي .

بودیجې وړاندیز شوې طرحې دي . ځينې وختونه د يوې برنامې لپاره د بودیجې د ډول ارايه کول فرق کوي اما کله چه د برنامه سياسي اړخ کمزوری وي د هغه لپاره د بودیجې دارايه کولو ډول توپير نلري که ښه وړاندې شوې وي او که بده سياسي اړخ د ماتې لامل کېږي او په هر حال ردیږي .

په ځينو ځايونو کې امکان لري چه د برنامې سياسي اړخ دومره پياوړي وي چه د بودیجې بد وړاندې کول هم برنامه له ماتې سره مخامخ نکړي زیاتره وړاندیز شوي طرحې يا د جمهور رئیس اجرائي بودیجې ددولتي سازمانونو په اقتصادي تصميم نيونو کې مهم وسايل دي او د بودیجې د ارايه کولو کیفیت هم برنامې د مدیریتي د انعکاس کوونکي په حيث په پام کې نیول کېږي . په مختلفو هیوادونو کې نفوذ لرونکو سياسي ډلو ته چې بودیجه جوړونه تر اغیزې لاندې راولي (سياسي نفوذ لرونکي افراد) ويل کېږي . د پارلمان يو نفوذ لرونکی استازی يا يو اجرائي سياسي رئیس د يوې پروژې يا برنامې غوښتنه کولای شي . مهم د سياسي لوبغاړي قدرت دی او د پروژې يا برنامې متناسب والی په وروسته درجه کې دی . په دولتي بودیجه جوړونه کې يو متخصص بايد دا زده کړي چه اخلاقي يا قانوني ستونزه بايد په منځ کې نه وي او څه ډول دا چاره وزغمي . دولتي بودیجه جوړونه د ورځې د سياسي اهدافو په تړاو په داسې ډول په خلکو اغیزه کوي چه د هغوی په گټه يا تاوان سره رايه ورکړي ددې پر بنا سياست جوړوونکي غواړي چه وپوهیږي چې بودیجې څه ډول په هغه اهدافو پورې اړوندې کېږي . حيرانوونکي نه ده چه بودیجوي دلایل زیاتره د هغو اهدافو سره په تړاو په کار وړل کېږي ، يا لږ تر لږه مؤسسه اماده شي تر څو په برنامه اوحساسو سياسي عناوینو پورې اړوندو پوښتنو ته ځواب ووايي . د بیلگې په ډول د رکود وخت کې چه زیات شمیر خلک بیکاره وي ، يوه مهمه دفاعي پروژه امکان لري چه لومړی د دندو په برابرولو او بیا د ملي امنیت په اساس توجیه شي .

انعکاسي بودیجه جوړونه ددلت له واقعي سياست څخه ده ؛ ان تر دې چه د هغې انعکاس له خبرو او رسمي لیکنو تر انعکاس زیات دی داسې سياست مداران بايد وټاکل شي چه مقام او ځای ته لارسری ومومي . ځکه د دهغه د خبرو وضاحت امکان لري چه کار خراب کړي او بې

دلیل د دښمنۍ پیدا کیدو سبب شي . همدارنگه سیاستونه غالباً په سختۍ سره په شفاهي توگه بیانیدای شي . پدې مانا نده چه ټول سیاستونه دې په بودیجه کې منعکس شي ځکه زیاتره مهم سیاسي مسایل مالي مفهوم نلري . همدارنگه باید ووايو چه ټولې بودیجې په څرگند ډول سیاست نه وړاندې کوي اما یو کار پوه کولای شي چه په هغه پیغام چه ددیوان لرونکو په وسیله عملي کیري وپوهیږي . بودیجه جوړونه یوه حساسه او دقیقه چاره ده او زیات کار غواړي . کله چه سیاست جوړوونکي تصمیم ونیسي برنامه که په مالي ډول تأمین کړي او یا یې نکړي خلک په ژوره توگه تر تأثیر لاندې راولي او ژوند بدلیږي . د حیرانتیا خبره نده چه بودیجوي تصمیمونه د احساساتو د تحریک سبب کیري ؛ ځکه دهغو تصمیمونو پایلې اوگټې ارزښتناکې او مهمې دي ، اود تفصیلي بودیجو په څنگ کې دي دبودیجې د کار کوونکي له لوري د ریاضي یوه غلطی (تیروتنه) یوه لویه تیروتنه ده ، ځکه داسې یوه تیروتنه ده چه هر کس هغه پیدا کولای شي . او د هغې په اړه نظر ورکوي او نیوکه ورباندې کوي . بودیجې معمولاً په سلگونو او زرگونو پاڼو کې لیکل کیري او دغه پاڼې په جدولونو باندې زیاتوالی پیدا کوي . اطلاعاتو ددغه لوی حجم تیارول زیات کار غواړي . دضرب الاجل د پای نیټه او ساعتانه اضافه کار ته ډیره اړتیا لري ، په ځانگړي ډول که چیرې دغه ضرب الاجل مقننه قوې په وړاندیز کوونکي بودیجې په سپارلو پورې اړوند وي دیته اړتیا لري چه خپل ځان ټول د هغه لپاره وقف کړي .

د عمده سیاستونو او پالیسیو ټاکل د لوړو تصمیم نیوونکو مقاماتو په وسیله صورت نیسي تر څو ددولت ټول فعالیتونو او اقدامات د هغو سیاستونو او پالیسو په اساس اجرا شي . سیاست بیانوونکي ده او بودیجه جوړونه د دولت د سیاست جوړونې د سیاست له مهمو وسایلو څخه شمیرل کیري . سیاسي پروسه هغه طریقه ده چه دافرادو مطلوبیت هغه که متفاوت هم یوله بل سره نیردې کوي او عملاً دغه چاره په بودیجه کې څرگندیږي ؛ د بیلگې په ډول د بودیجې لایحه د ټاکنیزو مبارزو په وخت کې وړاندې شوو پلانونو ته د جمهور رئیس د پابندی اندازه څرگندوي . د بیلگې په ډول د ټولنیز عدالت استقرار په هغو بنسټونو پورې تړلی دی ، چې د هغې له لارې شتمنی د عادلانه ویش ، فقر له منځه وړلو ، بیکاری اوتبعیض له منځه وړلو امکان وي . په هغه صورت کې چه دولت ددغو بنسټونو د استقرار لپاره د مجلس څخه اړین او لازم اعتبار او جواز واخلي . دا چاره په بودیجه کې په اړوند فصل کې څرگندیږي . او دا ټکی څرگندوي چه دولت پدې پړاو کې د خپل اجرائي اقدام پابند او خپلو برنامو ته په جدي ډول پام کوي او په وروستیو پړاوونو یعنی بودیجې په اجرا کې هم د اعتباراتو او منابعو په مصرف سره

ددولت اراده څرگندوي . بودیجه د ستراتیژیک مدیریت مهمه وسیله ده چه دولت کولای شي له هغې څخه په متحولو شرایطو کې دخپلو برنامو د تحقق د گټې او مؤثریت په زیاتوالي او همدارنگه بحرانونو په کابو کولو کې استفاده وکړي . بودیجه په حقیقت کې ددولت کلنی پروگرام دی چه د لویو پالیسیو اومنځ مهاله اهدافو په چوکاټ کې تنظیم کیږي او په مختلفو سطحو کې ددولت مدیریت دنظارت او ارزیابی لپاره اود پارلمان دهممو نظارتی وسایلو څخه شمیرل کیږي . دیته په پام سره چه د قوانینو وضع کول او د تصویب د مقننه قوې دنده ده او دقانون اجرا کول اجرائیه قوې ته سپارل شوي دي باید ولیدل شي چه بودیجه د قانون یا د دولت د سیاست د یومهم سیاست په حیث د مقننه قوې په واسطه وضع کیږي او که د اجرائیه قوې ؟ په بل عبارت آیا سیاست او اداره یوله بل سره جلا دي که یو له بل سره تړلي دي ؟ په ځواب کې باید وویل شي چه ادارې او سیاسي کارونه په ډیرو مواردو کې یو له بل سره تړلي دي چه دهغو جلا کول سخت کار دی . همدارنگه اداري او سیاسي لوړ مقامات د هیواد په اداري د ستگاؤ کې سره یو دي، داسې چه د وزیر مقام په عین حال کې د ادارې مقام تر څنګ سیاسي مقام هم دی . دبودیجې په غوښتنو کې گڼ شمیر سلسله مراتب له اجرائیې واحدونو څخه د اجرائیه قوې تر لوړې سطحې پورې بشپړوي او دلایحې په توگه مجلس ته وړاندې کیږي او تازه د بودیجې د لایحې دتصویب او د بودیجې په قانون باندې د هغه د تبدیل وروسته د سلسله مراتب له بشپړولو وروسته داجراً لپاره واحدونو ته ابلاغ کیږي . باید وویل شي چه د بودیجې سند د هغه تصمیمونو راپور دی چه له اتباعو ، د دولت دبرخې د یوان لرونکو اواجراً کونکو سره په تعامل کې نیول کیږي . داسمه ده چه په نهایت کې د بودیجې قانون مقننه قوه وضع کوي خو د دغه قانون وضع د مقدماتو تهیه د دولت له لوري صورت نیسي . په بل عبارت د مقننه قوې د تصمیماتو تدارک عمدتاً د اجرائیه قوې له لارې صورت نیسي د بودیجې غوښتنې د اجرائیې واحدونو څخه پیل کیږي او پدې ترتیب سره د اجرائیې واحدونو هغه کار کوونکي چې د بودیجې غوښتنې تنظیموي د بودیجې د قانون په تشکیل کې ډیر مهم رول لري . او هغه غوښتنې چه پدې ردیف کې تنظیمیږي ، په لږ تغیر سره مجلس ته رسیږي په پارلمان کې هم له جزوي تغیراتو او تعدیلاتو سره په تصویب رسیږي (۱ : ۶۰) .

بودیجه او سازماندهي

څرنگه چه ذکر شول د سازمان داهدافو په برنامه جوړونه کې او هغه اهدافو ته رسیدل مشخص کیږي . په بل عبارت په برنامه جوړونه کې مشخص کیږي چه کوم کارونه باید ترسره شي . د سازمان دهی په پړاو کې هم باید مشخص شي چه کوم کسان (کوم سازمانی واحدونه) باید

کوم ترسره کړي او هر سازمانی واحد باید اهدافو ته په رسیدو کې څومره ونډه ولري . که چیرې په سازمان کې مالي یا اداري معاونیت ایجاد شي ، دا مانا لري چه دغه واحد د مؤسسې اهدافو ته د رسیدلو په خاطر د سازمان د ادارې او مالي چارو په برخه کې مرسته کوي . سازماندهي د افرادو او کاري ډلو تر منځ د کار د ویش او دندو اوفعالیتونو د طبقه بندۍ د پروسې په حیث او د هغوی ترمنځ د همغږۍ په حیث تعریف شویده د سازماندهۍ اصلي عناصر د کار ویش ، واک او مسؤولیت تمرکز او عدم تمرکز او سلسله مراتبو په شان چارې دي چه بودیجه په ټولو دغو عناصرو کې په یوه طریقه اغیزه کوي او له هغو سره اړیکه لري . د بیلگې په ډول لاندې عناصر ذکر کولای شو .

د اټکل شو عملیاتو حجم او پر له پسې مصارفو په فصل کې د تصویب شوو اعتباراتو اندازه ، د سازمان اندازه ، د واحدونو شمیر او سازمانی مالي پستونو د زیاتوالي او کموالي اړتیا ټاکي . دیوې طرحې یا فعالیت ایجاد خذف د انساني ځواک او هغه طرحې دسازمانی پستونو یا فعالیت د کموالي یوه سطحه لکه د فصل، برنامې ، فعالیت او طرحې په شان چارې رامنځته کوي . چه هر یو د مناسب سازمانی واحد په وسیله د اجرا پړاو ته رسیږي . د مالي واک اندازه له لوړپوړو څخه ټیټ پوړو ته د واک سپارلو په اندازه عمده معیار او اصل دی . د ولایتي بودیجه جوړونې نظام د ولایاتو او تمرکز عمده ټاکنکی عامل دی . د بودیجې پروسه څرگندوي چه تر کومې اندازې پورې په تخصیص پورې اړوند تصمیمات او په محلي سطحو کې د منابعو او لویت بندۍ کې ، او تر کومې اندازې پورې به مرکزي دولت کې نیول کیږي (۱ : ۶۴) .

بودیجه او همغږي

همغږي هغه پروسه ده چه د هغې له لارې د مختلفو واحدونو اهداف او فعالیتونه د یو ډول والي تر څنګ یو ځای کیږي . تر څو د سازمان مجموعي اهداف په مطلوبه طریقه سره تامین شي . بودیجه د اجرائیې دستګا د فعالیتونو د همغږۍ لپاره اهدافو ته د رسیدو په موخه د دولت د فعالیتونو په لویه او کوچنۍ سطحه یوه مؤثره وسیله ده . څرنگه چه بودیجه ددولت د ټولو فعالیتونو لپاره تنظیمیږي . سازمانی سلسله مراتب په مختلفو طبقاتو کې د مصارفو د ارزیاۍ د مختلفو پړاوونو په لړ کې د دندو د تکرار او تداخل په شتون کې په مخ وړل کیږي . او دسازمان داخلي فعالیتونه او ددولت فعالیتونه همغږي کیږي . بودیجه د سازمان د مختلفو برخو له مدیرانو سره مرسته کوي تر څو د خپلې واحدې رابطې په وسیله د تعامل له لارې د سازمان نورې برخې او ټول سازمان پیدا کړي (اړیکې پیدا کړي) . او همدارنگه مرسته کوي تر څو د اجرائیې دستګاؤ مدیران هم د خپلې ادارې دستګا او اداري نظام اړیکه درک کړي . د عملیاتو همغږي

په ځانگړي توگه پلاني بودیجې په تنظیم سره اسانه کیږي . پدې طبقه بندۍ کې د مشخصو دولتي دستگاؤ برنامې او موازي سازمان - هغه سازمانونه چې تر مختلفو نومونو لاندې یو ډول دنده سرته رسوي د دندو د تداخل یا تکراري مصرف په برابردونو کې تجدید نظر د مختلفو مراحلو په څنګ پرمخ ځي (۱ : ۶۶) .

بودیجه او کنترول

کنترول هغه پروسه ده چه په لړ کې یې واقعي کړنلارې له مقاصدو ، اهدافو سیاستونو او معیارونو سره تطبیق او مقایسه کیږي او د انحراف په صورت کې اصلاحي اقدام کیږي . مقاصد ، اهداف ، سیاستونه او معیارونه د برنامه جوړونې په پړاو کې ټاکل کیږي . نو پدې اساس د کنترول موخه ، هغه څه چې شته او هغه څه چه باید وي تر منځ مقایسه او دغه دواړو ترمنځ دغاږت په صورت اصلاحي اقدام دی . په بل عبارت په کنترول کې ددې سوال په لټه کې یو چه آیا کارونه د برنامې مطابق پرمخ ځي ؟ څرنگه چه وویل شول بودیجه د برنامه جوړونې یوه برخه ده ؛ ځکه د بودیجې له تعریفونو څخه یو هم بودیجه د پولي ارقامو په چوکاټ کې د یو سازمان د برنامې وړاندې کول دي . په بل عبارت د یو سازمان بودیجه په مقداري ارایې سره یعنی په تفکیک سره د عملیاتو د مصرف په تعیین سره اود معینو زماني چوکاټونو لپاره مشخص او معلومیږي ، چه کوم فعالیتونه باید ترسره شي ؛ پدې ترتیب سره د وروستیو اقداماتو لپاره داسې چوکاټ وړاندې کوي چې له هغه څخه پیروي د اجرا کونکو لپاره اړینه ده او مدیران د بودیجې په ټاکلو سره په ټولو فعالیتونو باندې خپل نظارت ترسره کوي . پدې سره بیرته له بودیجې څخه د سازمان اهدافو ته د رسیدو لپاره د برنامه د توان اندازې او یا له اټکل شوې برنامې څخه انحراف د حدودو لپاره استفاده وکړو . د بودیجې عمده غوره والی دا دی چه د یوې مؤسسې د مختلفو فعالیتونو د همغږۍ سره د اندازه گیری د یو مشترک اساس په کار وړلو له لارې اوکنترول کې مرسته کوي .

په کنترول کې څلور لاندې پړاوونه شامل دي

۱ - له مخکې ټاکل شوو اهدافو ته په پام د معیارونو استقرار .

۲ - د کړنلارې اندازه گیری .

۳ - د ټاکل شوو معیارونو سره د کړنلارې مقایسه اوانحرافاتو ارزیابي .

۴ - اصلاحي اقدامات . له معیارونو څخه موخه د دقیق او اندازه گیری وړ چوکاټ په داخل کې د اهدافو تفسیر دی . که چیرې کنترول ته د بودیجې د پروسې له لید لوري څخه وکتل شي نو ویلای شو چه مالي ، مالیاتي او په بودیجه کې تصویب شوي قوانین د بودیجې د کړنلارې

معیارونه دي او واقعي يا اجراً شوې بودیجه په مختلفو پړاوونو کې له دغو معیارونو سره (تصویب شوې او تخصیص شوې بودیجه) د مقایسې وړ گرځي . د بودیجه جوړونې پروسه د کنترول له طریقو سره هم د مقایسې وړ ده . د کنترول روشونو د عملیاتو د سرته رسولو د وخت له نظره په دريو برخو ویشلای شو :

- ۱- مخکې له کړنلارې څخه کنترول . لکه مخکې له پرواز څخه د الوتکې کنترول .
  - ۲- د کړنو يا عملیاتو په وخت کنترول . لکه الوتکه د پرواز پر مهال کنترولول يا موټر د چلولو په وخت کې کنترولول .
  - ۳- وروسته له عملیاتو کنترول . لکه د محصول تر جوړیدو وروسته د هغه کیفیت کنترول .
- د بودیجې په کنترول کې هم د اقتصاد همدا ډولونه د کنترول صورت نیسي مخکې له مصرف کنترول د مصرف پر وخت کنترول او له مصرف وروسته کنترول د کنترول پورتي ذکر شوي ډولونه تصدیقوي . په وزارتخانو او نورو اجرائیي دستگاؤ کې د وړاندې شوې بودیجې برسي په سازمان کې مدیریت او همدارنگه د بودیجې تصویب مخکې د عملیاتو څخه د کنترول له ډول څخه دی . د اعتبار تأمین چه د بودیجې د مصرف له پړاوونو څخه دی د عملیاتو پر مهال د کنترول لپاره یو مثال دی د بودیجې راپور چه وروسته د بودیجې له اجرا څخه پارلمان ته وړاندې کیږي وروسته د عملیاتو څخه د کنترول ډول دی (۱ : ۶۷) .

بودیجه او حسابداري

حسابداران د دقیقو معلوماتو د لاسته راوړلو په اهمیت باندې ټینګار کوي بودیجه د حسابدارانو له نظره د مطلوب سیاست بیانول دي او په واقعي مصارفو پورې اړوند اطلاعات له بودیجې سره مقایسه کیږي . تر څو وکولای شو چه قضاوت وکړو چه آیا همغه لومړی سیاست تعقیب شوی یا نه د حسابدارانو نظر په ځانګړي ډول د ارزیابي کوونکو له لوري د هغه د فعالیتونو د ارزیابي کولو څرنګوالی ټاکي . بودیجه له حسابدارۍ سره نږدې اړیکه لري پداسې ډول چه ویلای شو چه نوموړي دواړه یو له بل سره تړلي دي . بودیجه د کار ځای (دستګاه) راتلونکي اهداف او برنامه په پام کې نیسي . او د هغه د تحقق لپاره د اړتیا وړ اعتبارات اټکل کوي . دغه اټکل معمولاً د برنامې مصرف د فصلونو او د هغه د اجزاؤ په چوکاټ کې صورت نیسي ، لیکن په عمل کې باید پداسې توګه تجدید شي چې حسابدار په مصارفو باندې دقیق کنترول ولري . ترسره شوي عملیات او د هغې پایلې د ارقامو او مالي راپورونو په بڼه استخراج کیږي او د بودیجې د واحدونو په واک کې قرار نیسي تر څو هم د عمل وړ کال کې د بودیجې د تغیراتو د لزوم او هم راتلونکي کال د اړتیاؤ د برآورد او د اټکل له لحاظه د استفادې وړ وګرځي . د

بودیجې تهیه او حسابدارۍ نظام په یو بل باندې متقابلې اغیزې لري؛ پداسې ډول چه که چیرې د چارو لپاره کافي اعتبارات په پام کې نه وي نیول شوي د حسابدارۍ نظام له گڼ شمیر ستونزو سره مخامخ کیږي او په همدې ترتیب که چیرې حسابداري ونشي کولای چه په وخت او اصولي ډول د حسابدارۍ دفاتر تهیه او مالي راپورونه استخراج کړي او د مسؤولینو په واک کې یې ورکړي نو د مالي دورې لپاره به د بودیجې اټکل ستونزمن وي او طبعاً د بودیجې کنترول او نظارت به هم امکان ونلري. کنترول د بودیجې په اجراء کې د ټینگار وړ چارو څخه ډیره مهمه چاره ده؛ ځکه د مقننې قوې او اجرائیه قوې مسؤولین دواړه پدې ټینگار کوي چه مؤسسات په بودیجه کې مقرر شوي سیاست تعقیب کړي. له مصرف څخه د پاتې نقدو پیسو څخه د درستې استفادې په برخه کې عمده اندیبنه د مالیاتو د لاسته راوړلو او پیسو د مصرف ترمنځ د وخت په اړه ده. کیدای شي نوموړې پیسې سرمایه گذاري شي او د دولت لپاره اضافي عاید رامنځته کړي. د اجرائیه کار ځای (دستگا) اطلاعاتو او عملیاتو ته لاسرسی او د مصرف شوو پیسو څرنگوالی د مقداري کمیټونو په اساس ایجادوي چه د کار حجم د هر واحد مصرف د حسابدارۍ د دستگا له نظام څخه استخراج او له کنترول او محدودیتونو څخه دوخت په هر ه برخه کې خبر ترلاسه شي. په هر پړاو کې د ترسره شوو عملیاتو په مقابل کې د مصرف شوو اعتباراتو له څرنگوالي څخه د خبرتیا لپاره او د بودیجې د اصلاح انعطاف په موخه لاندې چارې ترسره کیږي:

۱- د بودیجې واحد تصویب شوې بودیجه د مصرف فصلونو او د هغو د اجزاؤ په اساس د هرې برنامې په چوکاټ کې د تفصیلي بودیجې په توگه د معاونتونو او اجرائیه واحدونو په څانگو یا ډولونو سره ځانگړې کیږي.

۲- بودیجوي واحد په واک کې ورکوي ترڅو د بودیجې د تفصیل د اصل په اساس یې مصرف کړي.

۳- د حسابدارۍ واحد ترسره شوي مصارف د هرې برنامې په چوکاټ کې او د مصرف د فصلونو او د هغوی د اجزاؤ په اساس په میاشتنی ډول د بودیجې واحد ته راپور ورکوي او د مصرف میاشتنی کړنلاره او د هغې تعهدات چه نه وي پرداخت شوي د اعتبار د تخصیص په حد کې په جدولی ډول راپور ورکوي.

۴- بودیجوي واحد د وصل شوو راپورونو په اساس نسبت برنامو او د مصرف فصلونو ته د انعطاف پذیرۍ د اصل په اساس اقدام کوي. د تصویب شوې او تخصیص شوې بودیجې (برنامې) سره د تفریغ شوې (عملي شوې) بودیجې مقایسه کولو ته مالي نظارت ویل

کیري . چې د دغې پروسې پایله د عملیاتو او فعالیتونو د اصلاح او تعدیل سبب کیري او د هیواد اداري نظام او اجرائیي نظام د ټولني د خیر نښگني په لور بیایي (۱ : ۶۸) .

په بودیجه جوړونه کې له مرستو څخه استفاده

د مرستو په مټ کولای شو چه د لاسي کارونو حجم راکم کړو او د ستونزو حل لپاره ذهني او عقلي لارو ته مراجعه کوونکې هڅې زیاتې کړو. نن ورځ د مرستو تکنالوژي په سرعت سره د پرمختگ په حال کې ده . مؤثریت ، د گټې زیاتوالی ، د احساساتو او ارتباطاتو د حالت کموالی ، مرستندویه تکنالوژي نفوذ یې د بودیجې جوړونې په پروسه کې ورځ تر بلې زیاتوي . په اوس وخت کې بودیجوي اطلاعات په کمپیوتر کې ذخیره کیري او د اړتیا په وخت کې په سرعت سره استخراج کیري . څرنګه چه کالنی بودیجه دتیر په اساس برآورد کیري په تیرو کلونو پورې د اړوندو اطلاعاتو استخراج په اسانۍ سره په ډیر سرعت اهمیت پیدا کوي . د بیلګې په ډول ددغه علم کارول په مدیریت او دولتي برخه کې د اجرا په اړه په عمراني طرحو باندې نظارت نوم اخیستلای شو . له کمپیوتر او مخکې جوړو شوو سیستمونو له استفادې پرته د لویو پروژو مدیریت تقریباً غیر ممکن دی . په پروژو باندې د نظارت لپاره د پروژو مدیران په منظمو دوراني راپورونو او کله هم غیر منظم د فوریت د اندازې په اساس هم لري د برنامه جوړونې سیستم د راپورونو زیات تهیه کول او بودیجې کنترول په سټي ډول او په همغه د اړتیا وړ وخت کې تقریباً امکان نلري ، ځکه د هر یوه راپور او اړتیا وړ اطلاعاتو برابرول د پروژې مدیریت دومره وخت نیسي چه ددغه وخت په بشپړولو کې سیستم ته نوي اطلاعات داخلیري او په پایله کې د نیمه کاره راپورونو محتوا او درج شوي موضوعات بې اعتباره کوي او یا دا چه د پروژې مدیریت د مجبوریت له مخې د اړینو اطلاعاتو د نشتوالي له امله اړین تصمیم نیسي ؛ په پایله کې بیادې ډول راپورونو ته اړتیا نه لیدل کیري (۱ : ۷۰) .

لنډيز

د دولتي مديرانو له ليد لوري څخه بودیجه ددولتي طرحو او سياستونو د پراختيا اصلي وسيله ده. بودیجه د دولت په وړاندیز شوو فعالیتونو پورې اړوندو ټولې مقادیرو بیانوونکي ده او دغه بودیجوي تصمیمات د دولت برنامو او سياستونو انعکاس کوونکي ده البته د برنامه جوړونې له اسنادو څخه په دقیقه توگه. بودیجه د یو کال لپاره د تیرو تجربو او راتلونکو غوښتنو په اساس طراحی شوي برنامه ده. په قاطع ډول ویلای شو چه بودیجه د دولت د ادارې لپاره د پیسو غوښتنه ده. له مخکې ټاکل شوو اهدافو ته د رسیدلو لپاره له مادي مالی او انساني منابعو څخه غوره او مؤثره استفاده له مدیریت څخه عبارت ده. په مجموعي ډول د بودیجې هدف د سازمانونو د مالي منابعو څخه درسته استفاده او دولتي بودیجې هدف عمومي اهدافو ته د رسیدلو لپاره د ټولني د مالي امکاناتو او منابعو څخه غوره او مؤثره استفاده گیلای شو. د مدیریت پروسه یا د مدیریت دندې عبارت دي له: برنامه جوړونه، سازماندهي، همغږي، هدایت او کنترول. له دغه دندو یا عناصرو څخه هریو د بودیجې په مراحلو یا عناصرو پورې اړوند گیلای شو. په بل عبارت د بودیجې پروسه د مدیر د لاس وسایل تر څو پدې وسيله سازمان مورد نظر اهدافو لوري ه بوزي. برنامه جوړونه د مدیر لومړی دنده ده برنامه جوړونه عبارت ده له: دملي اقتصاد د وضعیت طراحی کول، د راتلونکو، د راتلونکو مالي میلانونو اټکل او د برنامې په اوږدو کې دمالي منابعو ځانگړي کول پداسې توگه چه له مخکې ټاکل شوي اهداف ترلاسه شي په ملي اقتصاد کې په برنامه جوړونه کې د خصوصي او عمومي بخش ترکیب ته هر ډول پاملرنه له بنسټیزو مسایلو څخه ده. بودیجې د برنامې هغه برخې دي چې دتمه کیدونکي عاید او مصرف اندازه د یوې ځانگړي مالي دورې لپاره مشخصوي. بودیجه هغه وسيله ده چه دمدیریت د ټولو برنامو له لارې مطرح کیږي او دیوې مقداري ضابطي په اساس ارزیابي کیږي. د مالي بودیجه جوړونې څخه موخه هغه مالي پایلې دي چه په معینو زماني اړخونو کې د سازمان د برنامو، سياستونو او عملیاتو څخه منځته راتلای شي. بودیجه او برنامه یو له بل سره متقابلې اړیکې لري: ځکه له یو اړخه برنامه جوړونه د بودیجوي اطلاعاتو څخه په استفادې شکل نیسي او له بله اړخه اهداف د بودیجه جوړونې او لنډ مهاله بودیجو د اجراء له لارې صورت نیسي. د ملي اهدافو له تعیین وروسته په اقتصادي برنامه جوړونه کې په پانگه اچونه کې مختلفې برخې مشخصې کیږي. پدغه برخو کې خصوصي او عمومي برخې شاملې دي. پدغه پانگه اچونو کې د عمومي برخې ونډه د هغه مخارجو په بڼه وي چه په کلنی بودیجه کې اټکل شوي وي. د بودیجې دنظر خاوندانو له لیدلوري څخه بودیجه د دولت یو

كلنه برنامه ده او دولت سیاستونه دي . په برنامه وي بودیجه کې دولت سیاستونو او اهدافو ته پام کیږي او د هغه په چوکاټ کې برنامه جوړیږي او د اړتیا وړ مصارف او عایدات بررسی کوي . د بودیجو په اړوند تصمیم نیونه د سیاسي چارو په اساس وي او تجزیه او تحلیل یواځې د دفاعي وسایلو یو ډول دی بودیجوي وړاندیز شوی طرحې دي ځینې وختونه د بودیجې وړاندې کول د یوې برنامه لپاره توپیر لري ؛ اما کله چه د برنامه سیاسي اړخ کمزوری وي ، د بودیجې د وړاندې کولو ډول د هغه لپاره توپیر نلري که ښه ارایه شي او یا بده سیاسي اړخ د ماتې عامل کیږي او په هر صورت سره رد کیږي . دولتي بودیجه د وخت د شدیدو سیاسي اهدافو تر اغیزې لاندې ده . اهداف د وخت په تیریدو سره تغیر کوي . بودیجه جوړونه ډیر حساس او دقیق کار دی او زیات کارغواړي . کله چه سیاست جوړوونکي تصمیم ونیسي چه برنامه په مالي ډول تأمین کړي یا یې نکړي . خلک په ژوره توگه تر تاثیر لاندې راځي او ژوندونه یې بدلیږي . بودیجه د دولت د سیاست بیانووکي ده او بودیجه جوړونه د دولت د سیاست جوړونې نظام له وسایلو څخه گڼل کیږي . بودیجه د ستراتیژیک مدیریت له مهمو وسایلو څخه ده چه دولت کولای شي چه په متخولو شرایطو کې له هغه څخه د خپلو برنامه د تحقق او مؤثریت او مثمریت د زیاتولو او همدارنگه مالي بحرانونو په کابو کولو کې استفاده وکړي . حسابداران د دقیقو مالی اطلاعاتو په ترلاسه کولو باندې ټینگار کوي ، د حسابدارانو په اند بودیجه د مطلوب سیاست بیانول دي او په واقعي مصارفو پورې اړوند اطلاعات له بودیجې سره مقایسه کیږي تر څو وکولای شو چه قضاوت وکړو چه ایا هماغه لومړی سیاست تعقیب شوی او که نه . د بودیجه تهیه او حسابدارۍ نظام یو پر بل متقابلې اغیزې لري . پداسې ډول چه که چیرې د چارو لپاره اړین اعتبارات په پام کې ونه نیول شي ، د حسابدارۍ نظام له گڼ شمیر ستونزو سره مخامخ کیږي . او په همدې ترتیب چه که چیرې د حسابدارۍ نظام ونشي کولای چه د حسابدارۍ دفترونه په موقع او اصولي ډول تهیه کړي او مالي راپورونه استخراج کړي او مسؤلینو ته یې وړاندې کړي د مالي دورې لپاره په بودیجې بیش بینی مشکله وي . او طبعاً بودیجوي کنترول او نظارت به هم تر سره نشي .

پوښتنې

- ۱ - دولتي مديران د دولت بودیجې ته له کوم لید لوري څخه گوري ؟
- ۲ - بودیجه له دولتي مدیریت سره څه اړیکه لري ؟
- ۳ - د مدیریت پروسه یعنی څه ؟
- ۴ - بودیجه له پلان جوړونې سره څه اړیکه لري ؟
- ۵ - بودیجه د برنامې کومه برخه تشکیلوي ؟
- ۶ - په برنامه جوړونه کې کوم عناصر شامل دي ؟
- ۷ - له بودیجه جوړونې څخه موخه څه وه ؟
- ۸ - بودیجه له اقتصادي برنامه جوړونې سره څه ډول اړیکه لري ؟
- ۹ - بودیجه او سیاست جوړونه یعنی څه ؟
- ۱۰ - سازماندهي یعنی څه ؟
- ۱۱ - سازماندهي په بودیجه څه ډول اغیزې لري ؟
- ۱۲ - په کنترول کې کوم پړاوونه شامل دی ؟
- ۱۳ - د کنترول روشونه د فعالیتونو د ترسره کولو د وخت له مخې په کومو برخو ویشل شوي دي ؟
- ۱۴ - بودیجه له حسابدارۍ سره څه ډول اړیکه لري ؟

مأخذونه

- ۱ . ابراهیمی نژاد ، دکتر مهدی ، فرجوند ، اسفندیار . (۱۳۹۱). اصول تهیه و تنظیم و کنترول بودیجه ، جلد دوم ، تهران .
- ۲ . عزیزى ، غلام رضا . (۱۳۹۰) . فرا گرد تنظیم و کنترول بودیجه دولتی بر اساس نظام امار های مالی دولت ، تهران .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**